

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**
Гуманітарно-педагогічний факультет

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи та реабілітації

_____ Тетяна ГРИГОРЕНКО
(підпис) (ПІБ)

«_____» _____ 2026 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Соціальний супровід демобілізованих військовослужбовців»

Спеціальність 231 Соціальна робота

Гарант освітньої програми

доктор педагогічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Осадченко І.І.
(ПІБ)

Керівник

бакалаврської кваліфікаційної роботи

доктор педагогічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Тверезовська Н.Т.
(ПІБ)

Виконала

_____ (підпис)

Волошин О.О.
(ПІБ студента)

КИЇВ – 2026

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи та реабілітації
_____ **Григоренко Т. В.**
(підпис) (ПІБ)
« _____ » _____ 2026 р.

З А В Д А Н Н Я
на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студентці
ВОЛОШИН Олені Олександрівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність 231 Соціальна робота

(код і назва)

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи ***«Соціальний супровід демобілізованих військовослужбовців»***

затверджена наказом ректора НУБіП України від ***«16» березня 2026 р. № 779 «С»***

Термін подання завершеної роботи на кафедру ***«05» червня 2026 р.***

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: *нормативно-правові акти у сфері соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями; наукові розробки вітчизняних і зарубіжних дослідників з проблеми соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями; статистичні дані, результати наукових досліджень*

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Розкрити зміст поняття «демобілізовані військовослужбовці» та визначити особливості цієї категорії отримувачів соціальних послуг.
2. Проаналізувати соціально-психологічні та економічні проблеми демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя.
3. Обґрунтувати сутність, принципи, напрями та нормативно-правове забезпечення соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.
4. Визначити основні підходи, методи та форми соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями й розробити програму соціального супроводу «Повернення до цивільного життя».
5. Експериментально перевірити ефективність розробленої програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.

Дата видачі завдання «22» листопада 2025 р.

Керівник

бакалаврської кваліфікаційної роботи

_____ **Тверезовська Н.Т.**

Завдання прийняла до виконання

_____ **Волошин О.О.**

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота на тему «Соціальний супровід демобілізованих військовослужбовців» містить 134 сторінки, з них основного тексту – 109, 19 таблиць, 5 додатків і 80 використаних джерел.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю створення цілісної системи підтримки демобілізованих військовослужбовців у процесі їх повернення до цивільного життя. Завершення військової служби не означає автоматичного відновлення звичного способу життя. Демобілізовані військовослужбовці можуть потребувати допомоги у вирішенні соціальних, правових, професійних, житлово-побутових, сімейних і психологічних питань. Ефективна підтримка має бути індивідуалізованою, комплексною та побудованою на міжвідомчій взаємодії.

Об'єкт дослідження – соціальний супровід демобілізованих військовослужбовців.

Предмет дослідження – програма соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя.

У першому розділі розкрито зміст поняття «демобілізовані військовослужбовці» та визначено його співвідношення з поняттями «ветерани війни», «учасники бойових дій» і «звільнені з військової служби особи». Охарактеризовано соціально-психологічні та економічні проблеми, які можуть виникати у процесі повернення до цивільного життя. Обґрунтовано сутність, принципи та напрями соціального супроводу, проаналізовано нормативно-правове забезпечення відповідної діяльності.

У другому розділі визначено основні підходи до організації соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців: індивідуальний, комплексний, міжвідомчий і сімейно орієнтований. Розкрито особливості ведення випадку, оцінювання потреб і забезпечення безперервності підтримки. Систематизовано

методи та форми соціальної роботи: соціальне консультування, соціальне посередництво, перенаправлення, кризове втручання, індивідуальні зустрічі, групову підтримку, роботу з родиною, інформаційний супровід і технологію «рівний – рівному». Розроблено авторську програму соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя».

У третьому розділі представлено організацію та результати експериментального дослідження, проведеного на базі Комунальної установи «Ірпінський центр “Ветеранський простір” Ірпінської міської ради» упродовж лютого–квітня 2026 року. У дослідженні взяли участь 269 демобілізованих військовослужбовців. До експериментальної групи увійшли 134 особи, до контрольної – 135 осіб.

Результати первинної діагностики засвідчили, що в обох групах переважав низький рівень соціальної адаптації: 51,5% учасників експериментальної групи та 51,1% представників контрольної групи. Найбільш актуальними були потреби у працевлаштуванні або перекваліфікації, визначенні професійного маршруту, отриманні систематизованої інформації про соціальні гарантії та послуги, взаємодії з державними й комунальними установами, використанні ресурсів громади, вирішенні матеріальних і житлово-побутових питань, отриманні медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги, відновленні сімейної комунікації та соціальних зв'язків.

У процесі реалізації програми «Повернення до цивільного життя» поєднано індивідуальні консультації, групові та інформаційно-консультативні заняття, соціальне посередництво, перенаправлення, професійну підтримку, роботу з родиною, технологію «рівний – рівному», залучення ресурсів громади та міжвідомчу взаємодію. Для кожного учасника експериментальної групи складався індивідуальний план соціального супроводу.

Повторна діагностика підтвердила ефективність розробленої програми. В експериментальній групі частка учасників із високим рівнем соціальної адаптації збільшилася з 6,0% до 15,8%, тобто на 9,8 відсоткового пункту. Частка учасників із низьким рівнем зменшилася з 51,5% до 33,4%, тобто на 18,1 відсоткового пункту. У контрольній групі істотних змін не зафіксовано.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання програми «Повернення до цивільного життя» у діяльності закладів надання соціальних послуг, ветеранських просторів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Програма може бути адаптована відповідно до індивідуальних потреб демобілізованих військовослужбовців і ресурсів конкретної громади.

Ключові слова: *демобілізовані військовослужбовці, соціальний супровід, соціальна адаптація, повернення до цивільного життя, соціальні послуги, ведення випадку, міжвідомча взаємодія, професійна адаптація, ветеранський простір.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	8
1.1. Демобілізовані військовослужбовці як категорія отримувачів соціальних послуг.....	8
1.2. Соціально-психологічні та економічні проблеми демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя	16
1.3. Сутність, принципи та напрями соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.....	26
1.4. Нормативно-правове забезпечення соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.....	36
Висновки до першого розділу	44
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	47
2.1. Основні підходи до організації соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.....	47
2.2. Методи та форми соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями	53
2.3. Програма соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців ..	61
Висновки до другого розділу	70
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	74
3.1. Організація та методи експериментального дослідження	74
3.2. Аналіз результатів первинної діагностики потреб демобілізованих військовослужбовців.....	80
3.3. Реалізація програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.....	90
3.4. Аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності програми .	97
Висновки до третього розділу	102
ВИСНОВКИ.....	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	110
ДОДАТКИ.....	122

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Повернення військовослужбовців до цивільного життя є одним із важливих соціальних викликів сучасної України. Завершення військової служби не означає автоматичного відновлення звичного способу життя. Демобілізовані військовослужбовці можуть потребувати часу та підтримки для повторного включення у сімейні, професійні й громадські відносини, вирішення правових, житлово-побутових і матеріальних питань, отримання медичних, реабілітаційних та психологічних послуг.

Проблеми, з якими стикаються демобілізовані військовослужбовці, мають індивідуальний і водночас взаємопов'язаний характер. Для однієї людини найбільш актуальним є працевлаштування або професійна переорієнтація, для іншої – проходження реабілітації після поранення, оформлення документів і соціальних гарантій, налагодження сімейної комунікації або відновлення соціальних зв'язків. Важливо враховувати, що бойовий досвід не означає автоматичної наявності психологічних порушень, а сама демобілізація не є підставою для формального застосування однакового переліку заходів підтримки до всіх осіб.

Особливого значення у процесі повернення до цивільного життя набуває соціальний супровід. Його зміст не обмежується одноразовим консультуванням, оформленням документів або наданням матеріальної допомоги. Соціальний супровід передбачає оцінювання потреб, визначення ресурсів, спільне формулювання цілей, складання індивідуального плану, соціальне посередництво, перенаправлення до відповідних служб, координацію взаємодії установ і моніторинг результатів. Такий підхід дозволяє перейти від фрагментарного реагування на окремі проблеми до системної підтримки людини.

Актуальність проблеми посилюється необхідністю практичного впровадження діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, розвитку соціальних послуг у громадах і забезпечення міжвідомчої взаємодії. Наявність нормативно-правових гарантій є важливою, але

недостатньою умовою ефективної допомоги. Практичний результат залежить від доступності інформації, узгодженості роботи соціальних, медичних, реабілітаційних, правових та інших установ, а також від здатності фахівця допомогти людині сформувати індивідуальну траєкторію повернення до цивільного життя.

Проблема соціальної адаптації, підтримки та реінтеграції військовослужбовців і ветеранів розглядається у працях українських та зарубіжних дослідників. Соціально-психологічні аспекти адаптації військовослужбовців до мирного життя висвітлено у роботах А. Арбачевської та Н. Тверезовської [1]. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх сімей розкрито О. Кокуном, І. Пішко, Н. Лозінською та іншими авторами [15]. Питання кейс-менеджменту у роботі з ветеранами війни та членами їхніх родин досліджує М. Медведенко [19]. Значення громади, соціальних зв'язків і відчуття належності до спільноти у процесі повернення до цивільного життя обґрунтовано А. Демерс [69], М. Флек і Л. Кайт [72]. Водночас потребує подальшого розроблення методичне забезпечення соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців з урахуванням індивідуальних потреб, ресурсів громади, сімейного оточення та необхідності міжвідомчої координації.

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та практичного вдосконалення соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців, розроблення комплексної програми підтримки й експериментальної перевірки її ефективності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Розкрити зміст поняття «демобілізовані військовослужбовці» та визначити особливості цієї категорії отримувачів соціальних послуг.

2. Проаналізувати соціально-психологічні та економічні проблеми демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя.

3. Обґрунтувати сутність, принципи, напрями та нормативно-правове забезпечення соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.

4. Визначити основні підходи, методи та форми соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями й розробити програму соціального супроводу «Повернення до цивільного життя».

5. Експериментально перевірити ефективність розробленої програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.

Об'єкт дослідження – соціальний супровід демобілізованих військовослужбовців.

Предмет дослідження – зміст, методи, форми та програма соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс *методів дослідження*:

теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури й нормативно-правових актів для розкриття сутності соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців, визначення основних проблем, принципів, підходів, методів і форм роботи;

емпіричні – анкетування, напівструктуроване інтерв'ю, індивідуальні бесіди, спостереження, первинне оцінювання потреб, аналіз індивідуальних планів і карт моніторингу для визначення вихідного рівня соціальної адаптації, виявлення актуальних потреб і оцінювання змін після реалізації програми;

експериментальні – констатувальний, формувальний і контрольний етапи експериментального дослідження для перевірки ефективності авторської програми «Повернення до цивільного життя»;

статистичні – кількісний аналіз результатів, визначення абсолютних і відсоткових показників, порівняння результатів експериментальної та контрольної груп до і після реалізації програми.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя». Програма поєднує індивідуальний, комплексний, міжвідомчий і сімейно орієнтований підходи та передбачає оцінювання потреб, складання індивідуального плану, інформаційно-консультативну підтримку, соціальне посередництво, перенаправлення, групову роботу, технологію «рівний – рівному», залучення ресурсів громади та моніторинг результатів. Запропоновані матеріали можуть бути використані у практичній діяльності закладів надання соціальних послуг, ветеранських просторів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, які здійснюють підтримку демобілізованих військовослужбовців.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У першому розділі розкрито теоретичні та нормативно-правові засади соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.

У другому розділі визначено методичні підходи, методи й форми соціальної роботи та розроблено програму «Повернення до цивільного життя».

У третьому розділі представлено організацію експериментального дослідження, результати первинної діагностики, процес реалізації програми та аналіз її ефективності.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1. Демобілізовані військовослужбовці як категорія отримувачів соціальних послуг

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила необхідність посилення державної та суспільної уваги до підтримки військовослужбовців, які після завершення служби повертаються до цивільного життя. Поступове збільшення кількості демобілізованих осіб актуалізує питання не лише належного забезпечення законодавчо визначених гарантій, а й створення цілісної системи соціального супроводу. Повернення військовослужбовця до повсякденного життя не можна розглядати як одномоментний акт, що завершується після припинення проходження військової служби. Це складний і тривалий процес, який охоплює відновлення соціальних ролей, адаптацію до змінених умов життя, налагодження сімейних відносин, вирішення питань працевлаштування, отримання медичної, психологічної, правової та соціальної допомоги.

Для коректного визначення цільової групи дослідження необхідно насамперед розмежувати поняття «демобілізовані військовослужбовці», «ветерани війни», «учасники бойових дій» і «звільнені з військової служби особи». У науковій літературі та повсякденному мовленні ці поняття нерідко вживаються як близькі за змістом, однак вони не є тотожними. Кожне з них відображає окремий аспект правового статусу або життєвої ситуації людини.

Поняття «військовослужбовець» характеризує особу, яка проходить військову службу. Її соціальний і правовий захист визначається Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [41]. Після завершення служби людина повертається до цивільного середовища, а її потреби поступово змінюються. На перший план виходять питання відновлення звичного способу життя, забезпечення матеріальної стабільності, пошуку

роботи, професійної переорієнтації, взаємодії з родиною, оформлення документів і доступу до послуг.

У межах цього дослідження під демобілізованими військовослужбовцями розуміємо осіб, які припинили проходження військової служби та повертаються до цивільного життя, потребуючи за певних обставин підтримки у відновленні соціальних зв'язків, реалізації прав і гарантій, адаптації до зміненого середовища та вирішенні комплексу життєвих питань. Таке визначення дозволяє зосередити увагу не лише на юридичному факті завершення служби, а й на соціальних наслідках переходу від військового до цивільного способу життя.

Демобілізація безпосередньо пов'язана з припиненням виконання військових обов'язків, однак не означає автоматичного завершення процесу адаптації. Людина, яка тривалий час перебувала у військовому середовищі, діяла в умовах підвищеної відповідальності, небезпеки та жорсткої регламентації повсякденного життя, після повернення може потребувати часу для відновлення звичних способів взаємодії із соціальним оточенням. А. Арбачевська та Н. Тверезовська зазначають, що адаптація військовослужбовців до мирного життя потребує уваги до соціальних і психологічних чинників, оскільки повернення до цивільного середовища супроводжується необхідністю перегляду повсякденних практик, відновлення комунікації та пошуку нових способів самореалізації [1].

Поняття «звільнені з військової служби особи» є ширшим за поняття «демобілізовані військовослужбовці». Звільнення з військової служби може відбуватися з різних підстав, визначених законодавством. Воно охоплює припинення служби не лише у зв'язку з демобілізацією, а й з інших передбачених законом причин. Водночас саме поняття «демобілізовані військовослужбовці» акцентує увагу на переході людини від військового до цивільного життя та на потребах, які виникають у процесі такого переходу.

Поняття «ветеран війни» характеризує законодавчо визначений статус особи. Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», до ветеранів війни належать учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни [43]. Належність до відповідної категорії є підставою для отримання передбачених законодавством прав, пільг і

гарантій. Отже, поняття «ветеран війни» насамперед відображає правовий статус людини та її право на визначені державою форми соціального захисту.

Учасники бойових дій становлять одну з категорій ветеранів війни [43]. Статус учасника бойових дій засвідчує участь особи у виконанні завдань, пов'язаних із захистом держави, та надає право на відповідні гарантії. Водночас не кожен демобілізований військовослужбовець обов'язково має статус учасника бойових дій. Так само статус ветерана війни або учасника бойових дій не вичерпує всього спектра потреб людини після повернення до цивільного життя. Наявність посвідчення та юридично закріплених прав не означає, що особа автоматично отримує необхідну допомогу або здатна самостійно зорієнтуватися в системі послуг.

Таким чином, поняття «демобілізовані військовослужбовці» та «ветерани війни» частково перетинаються, але не є взаємозамінними. Перше відображає факт завершення служби й повернення до цивільного життя, друге – законодавчо визначений статус. У межах соціальної роботи важливо враховувати обидва аспекти. Правовий статус визначає доступ до передбачених державою гарантій, тоді як життєва ситуація людини та її індивідуальні потреби визначають зміст соціального супроводу.

Необхідність розмежування понять закріплюється і в сучасних нормативно-правових документах. У Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» окремо названо ветеранів війни та демобілізованих осіб [8]. Це свідчить про поступове формування комплексного підходу до підтримки людей, які повертаються до цивільного життя. Система допомоги має враховувати не лише наявність установленого статусу, а й реальні потреби людини, її родини та найближчого соціального оточення.

Важливим кроком у розвитку державної політики стало схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року [45] та Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року [46]. У цих документах повернення до цивільного життя розглядається як системний процес, що потребує узгодженої діяльності органів

державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів і установ соціальної сфери, медичних установ, центрів зайнятості, громадських і ветеранських організацій. Зміщення акценту з надання окремих видів допомоги на формування цілісної системи повернення до цивільного життя відповідає реальним потребам демобілізованих осіб.

Демобілізовані військовослужбовці не є однорідною соціальною групою. Їхні потреби залежать від тривалості військової служби, характеру виконуваних завдань, стану фізичного і психологічного здоров'я, віку, освіти, професійного досвіду, сімейного становища, наявності житла, рівня матеріального забезпечення, підтримки родини та громади. Відрізняються також особисті ресурси людини, її готовність звертатися по допомогу, здатність самостійно вирішувати адміністративні питання та рівень обізнаності щодо доступних послуг.

Особливої уваги потребують особи, які мають поранення, захворювання або інвалідність, набуті внаслідок участі у воєнних діях. Для них повернення до цивільного життя може бути пов'язане з необхідністю проходження тривалої реабілітації, переоблаштування житла, отримання технічних засобів реабілітації, відновлення або зміни професійної діяльності. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [39], Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [38] та нормативні акти щодо організації реабілітації у сфері охорони здоров'я [29] визначають правові засади відповідної допомоги. Однак ефективність підтримки значною мірою залежить від доступності послуг у конкретній громаді та узгодженості дій різних установ.

Окрему групу становлять демобілізовані військовослужбовці, які стикаються з труднощами психологічної адаптації. Важливо наголосити, що бойовий досвід не можна автоматично ототожнювати з наявністю психологічного розладу. Реакції людини на пережиті події є індивідуальними. М. Моббс і Дж. Бонанно звертають увагу на те, що після завершення служби значну роль відіграє не лише вплив бойового досвіду, а й стрес переходу до цивільного життя [77]. Йдеться про зміну звичного середовища, втрату усталеного кола

взаємодії, необхідність переосмислення власної ролі та побудови нових життєвих планів.

Н. Тверезовська та Л. Веремій проаналізували чинники негативного впливу на психіку військовослужбовців під час виконання бойових і навчально-бойових завдань [52]. Накопичений досвід може позначатися на подальшій адаптації, емоційному стані та особливостях комунікації з оточенням. Водночас завдання фахівця із соціальної роботи не полягає у встановленні медичного діагнозу. Його професійна функція полягає у своєчасному виявленні потреби в додатковій допомозі, інформуванні людини про доступні послуги та перенаправленні до відповідного фахівця.

Психологічна допомога військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх сімей має надаватися з урахуванням специфіки пережитого досвіду. О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська та інші автори наголошують на важливості професійної компетентності спеціалістів, дотримання етичних принципів і врахування індивідуальних особливостей людини [15]. Допомога не повинна перетворюватися на формальне приписування кожному демобілізованому військовослужбовцю психологічних проблем. Навпаки, важливо поважати автономію людини, її здатність самотійно приймати рішення та визначати пріоритетні напрями підтримки.

Значною складовою адаптації є відновлення сімейних відносин. Під час тривалої відсутності військовослужбовця сім'я пристосовується до іншого розподілу обов'язків, самотійно вирішує побутові й матеріальні питання, формує нові способи взаємодії. Повернення одного із членів родини потребує поступового відновлення взаєморозуміння та спільного узгодження повсякденного життя. У певних випадках можуть виникати конфлікти, пов'язані з різними очікуваннями, емоційною напругою або труднощами комунікації. Н. Тверезовська, Т. Григоренко, І. Демченко та О. Половий розглядають профілактику конфліктів у сім'ях військовослужбовців як важливий напрям професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей [53]. Отже, соціальний супровід доцільно спрямовувати не лише на самого демобілізованого військовослужбовця, а й за потреби на підтримку членів його родини.

Важливе місце у процесі повернення до цивільного життя посідає професійна адаптація. Військовослужбовець може прагнути повернутися до попереднього місця роботи, опанувати нову професію, підтвердити кваліфікацію, започаткувати власну справу або знайти зайнятість, сумісну зі станом здоров'я. Потреба у професійній переорієнтації може бути пов'язана з тривалою перервою у цивільній зайнятості, змінами на ринку праці, втратою попереднього робочого місця або фізичними обмеженнями. Порядок забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, визначено на нормативному рівні [35]. Однак практичне вирішення проблеми потребує індивідуальної оцінки професійного досвіду, мотивації, стану здоров'я та ресурсів громади.

Дослідження Українського ветеранського фонду засвідчують, що працевлаштування залишається одним із важливих напрямів підтримки ветеранів і ветеранок [57–61]. Бар'єри можуть бути пов'язані з недостатньою поінформованістю про можливості професійного навчання, складністю пошуку роботи, невідповідністю наявних вакансій кваліфікації людини, упередженнями окремих роботодавців або необхідністю адаптації робочого місця. Тому соціальний супровід має включати не лише інформування, а й сприяння у взаємодії з центрами зайнятості, закладами освіти, роботодавцями та організаціями, які реалізують програми професійної підтримки.

К. Ніжейко, аналізуючи міжнародний досвід та особливості реінтеграції ветеранів в Україні, наголошує на необхідності комплексного підходу до повернення людини у цивільне життя [24]. Реінтеграція не обмежується вирішенням одного питання, наприклад працевлаштування або оформлення пільг. Вона передбачає відновлення повноцінної участі людини у житті громади, підтримку соціальних зв'язків, створення умов для професійної реалізації та забезпечення доступу до необхідних послуг.

Подібний підхід представлено в іноземних дослідженнях. К. Ельніцькі, М. Фішер і К. Блевінс розглядають реінтеграцію військовослужбовців і ветеранів як багатовимірний процес, що охоплює особистісну, сімейну, професійну та суспільну сфери [71]. В іншій праці К. Ельніцькі, К. Блевінс, М. Фішер і К.

Магрудер пропонують екологічну модель реінтеграції, відповідно до якої успішність повернення залежить не лише від індивідуальних особливостей людини, а й від підтримки родини, громади, соціальних інституцій та державної політики [70]. Такий підхід є важливим для організації соціального супроводу, оскільки дозволяє відійти від спрощеного уявлення, за яким відповідальність за адаптацію покладається виключно на самого військовослужбовця.

А. Демерс підкреслює значення громади у процесі реінтеграції ветеранів [69]. Повернення людини до цивільного життя відбувається не ізольовано, а у конкретному соціальному середовищі. Ставлення громади, доступність послуг, наявність ветеранських просторів, можливість отримати консультацію, взаємодія з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями можуть або сприяти адаптації, або ускладнювати її. Саме тому сучасна система підтримки має бути наближена до місця проживання людини.

М. Флек і Л. Кайт звертають увагу на значення соціальної ідентичності та відчуття належності до спільноти у процесі переходу від військового до цивільного життя [72]. Після завершення служби людина може втратити звичне коло взаємодії та відчувати труднощі у встановленні нових соціальних зв'язків. У цьому контексті важливою є діяльність ветеранських організацій, груп взаємопідтримки, просторів для комунікації, громадських ініціатив і програм менторства. І. Пеша розглядає менторство для ветеранів і ветеранок як один із перспективних напрямів роботи у територіальній громаді [28].

Дані аналітичних досліджень Міжнародної організації з міграції також підтверджують багатовимірний характер потреб ветеранів в Україні [73–76]. Повернення до цивільного життя пов'язане з доступом до соціальних гарантій, працевлаштуванням, медичною та психологічною допомогою, підтримкою родини, житловими питаннями, соціальною інтеграцією та отриманням інформації про доступні можливості. Наявність різних потреб зумовлює необхідність індивідуального підходу та координації між установами.

Закон України «Про соціальні послуги» визначає загальні правові, організаційні та економічні засади надання соціальних послуг [42]. Для демобілізованих військовослужбовців особливе значення має можливість

отримувати підтримку відповідно до індивідуально визначених потреб. Соціальна послуга не повинна зводитися до механічного оформлення документів або одноразового інформування. Її зміст має визначатися життєвою ситуацією людини, складністю наявних проблем, особистими ресурсами та потребою у залученні інших фахівців.

Важливим нормативним документом є Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей [32]. Його затвердження свідчить про перехід до більш системного підходу, у якому враховано не лише окремі гарантії, а й потребу у відновленні соціального функціонування людини. Соціальна адаптація охоплює комплекс заходів, спрямованих на підтримку ветеранів і членів їхніх сімей у процесі повернення до цивільного життя, відновлення соціальних зв'язків та вирішення актуальних проблем.

Особливу роль у системі підтримки відіграє фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Запровадження відповідної професійної діяльності визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 881 [8]. Такий фахівець має допомогти людині зорієнтуватися у системі послуг, визначити потреби, отримати необхідну інформацію, налагодити взаємодію з установами та реалізувати права. Його діяльність особливо важлива у випадках, коли демобілізований військовослужбовець має одночасно декілька взаємопов'язаних проблем і потребує координованої допомоги.

М. Медведенко обґрунтовує доцільність застосування кейс-менеджменту під час надання соціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх родин [19]. Такий підхід дозволяє перейти від фрагментарної підтримки до послідовного ведення випадку: проведення оцінювання потреб, визначення цілей, складання індивідуального плану, залучення необхідних установ, моніторингу змін і коригування заходів. Для демобілізованих військовослужбовців це має особливе значення, оскільки їхні труднощі часто не можна вирішити в межах однієї установи.

Соціальний супровід має ґрунтуватися на повазі до гідності людини, добровільності, конфіденційності, партнерській взаємодії та опорі на сильні

сторони отримувача соціальних послуг. Необхідно уникати патерналістського підходу, за якого військовослужбовець сприймається виключно як пасивний отримувач допомоги. Людина має брати активну участь у визначенні власних потреб, формулюванні цілей і виборі прийнятних способів підтримки.

Отже, демобілізовані військовослужбовці є особливою категорією отримувачів соціальних послуг, потреби якої формуються під впливом поєднання правових, соціальних, професійних, сімейних, економічних і психологічних чинників. Поняття «демобілізовані військовослужбовці», «ветерани війни», «учасники бойових дій» і «звільнені з військової служби особи» не є тотожними, хоча можуть частково перетинатися. Правовий статус визначає доступ до законодавчо передбачених гарантій, але зміст соціальної роботи має залежати передусім від індивідуальних потреб людини. Повернення до цивільного життя є тривалим процесом, успішність якого залежить від особистих ресурсів демобілізованого військовослужбовця, підтримки родини, доступності послуг у громаді та узгодженої взаємодії державних установ, органів місцевого самоврядування і громадських організацій. Це обґрунтовує необхідність своєчасного, комплексного та індивідуалізованого соціального супроводу.

1.2. Соціально-психологічні та економічні проблеми демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя

Повернення демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя є складним і багатовимірним процесом, який не завершується фактом припинення військової служби. Людина знову включається у звичне соціальне середовище, однак це середовище нерідко вже зазнало істотних змін. За час служби могли змінитися сімейні обставини, умови працевлаштування, професійні перспективи, матеріальне становище, соціальне оточення та особисті життєві пріоритети. Водночас сам військовослужбовець повертається з новим досвідом, який може впливати на його сприйняття повсякденних ситуацій, способи комунікації, ставлення до професійної діяльності та планування подальшого життя.

Соціально-психологічні та економічні труднощі демобілізованих військовослужбовців доцільно розглядати як взаємопов'язані складові процесу адаптації. Вони не виникають ізольовано та можуть взаємно посилювати одна одну. Наприклад, відсутність стабільної зайнятості здатна погіршувати матеріальне становище сім'ї, посилювати емоційне напруження та ускладнювати комунікацію з близькими. Недостатня поінформованість про соціальні гарантії або складність адміністративних процедур може призводити до розчарування та недовіри до державних установ. Водночас труднощі психологічної адаптації іноді знижують готовність людини звертатися по допомогу, підтримувати соціальні контакти або планувати професійне майбутнє.

Необхідно наголосити, що демобілізовані військовослужбовці не є однорідною соціальною групою. Наявність бойового досвіду не означає автоматичної наявності психологічних порушень, сімейних конфліктів або економічних проблем. Реакції людини на завершення служби залежать від багатьох чинників: тривалості та умов перебування у військовому середовищі, стану фізичного здоров'я, рівня підтримки родини, наявності роботи, житла, соціальних зв'язків, можливості отримати необхідну допомогу у громаді. Важливу роль відіграють також особисті ресурси, життєвий досвід, професійна підготовка та готовність людини приймати підтримку.

А. Арбачевська та Н. Тверезовська зазначають, що соціально-психологічна адаптація військовослужбовців до мирного життя потребує комплексного підходу, оскільки повернення до цивільного середовища охоплює не лише зміну умов діяльності, а й необхідність відновлення повсякденних зв'язків, переосмислення власних ролей і формування нових життєвих орієнтирів [1]. Подібну позицію висловлюють К. Ельніцькі, М. Фішер і К. Блевінс, які розглядають реінтеграцію як багатовимірний процес, пов'язаний із сімейною, професійною, соціальною та особистісною сферами життя [71].

Однією з перших труднощів після повернення може стати адаптація до цивільного ритму життя. Військова служба передбачає чітке регламентування повсякденної діяльності, підпорядкування визначеним правилам, виконання наказів, високий рівень відповідальності та постійну готовність швидко

реагувати на зміну обставин. У цивільному житті структура повсякденності є менш формалізованою. Людина має самостійно планувати час, визначати пріоритети, вирішувати побутові питання, ухвалювати рішення щодо роботи, навчання, дозвілля та взаємодії з близькими. Такий перехід може вимагати часу навіть за відсутності виражених психологічних труднощів.

М. Моббс і Дж. Бонанно наголошують, що у процесі повернення до цивільного життя значення має не лише вплив пережитих подій, а й стрес, пов'язаний із самим переходом від військової до цивільної ролі [77]. Людина може відчувати невизначеність щодо подальших життєвих планів, складність вибору нового професійного напрямку, втрату звичного кола спілкування або недостатнє розуміння з боку оточення. Тому підтримка демобілізованого військовослужбовця повинна охоплювати не лише реагування на кризові прояви, а й допомогу у відновленні повсякденної стабільності.

Важливий соціальний аспект пов'язаний із відновленням сімейних ролей. За час служби сім'я могла пристосуватися до іншого способу життя та нового розподілу обов'язків. Один із членів родини самостійно вирішував побутові, фінансові та виховні питання, ухвалював рішення, пов'язані з навчанням дітей, медичним обслуговуванням, ремонтом житла або організацією щоденних справ. Після повернення військовослужбовця сім'я потребує часу для повторного узгодження ролей, обов'язків і способів взаємодії.

Труднощі можуть виникати не лише через розбіжності у поглядах, а й через різні очікування. Військовослужбовець може сподіватися на швидке повернення до звичного родинного життя, тоді як близькі вже сформували нові способи організації повсякденності. Члени сім'ї можуть очікувати від нього активного включення у побутові справи, емоційної відкритості та готовності обговорювати пережите. Водночас сама людина не завжди готова одразу ділитися власним досвідом або швидко пристосуватися до змінених умов.

Н. Тверезовська, Т. Григоренко, І. Демченко та О. Половий розглядають профілактику конфліктів у сім'ях військовослужбовців як важливий напрям діяльності фахівців соціономічних спеціальностей [53]. Підтримка сім'ї має передбачати не нав'язування готових моделей поведінки, а створення умов для

відновлення взаєморозуміння, конструктивного діалогу та поступового узгодження очікувань. В окремих випадках доцільним є залучення фахівця із соціальної роботи, психолога або сімейного консультанта.

Сім'я водночас може бути одним із найважливіших ресурсів адаптації. Підтримка близьких, спільне планування подальшого життя, готовність до діалогу та прийняття змін допомагають людині відновлювати відчуття стабільності. Однак покладати всю відповідальність за адаптацію військовослужбовця лише на родину неправильно. Сім'я також може потребувати інформаційної, психологічної та соціальної підтримки. Саме тому сучасні нормативно-правові документи та методичні матеріали передбачають роботу не лише з ветеранами війни, а й із членами їхніх сімей [10; 32].

Окремим викликом може бути відновлення соціальних зв'язків поза межами родини. Тривала відсутність, зміна життєвих пріоритетів, різниця у досвіді та складність пояснення пережитого іноді призводять до звуження кола спілкування. Людина може відчувати, що її не розуміють знайомі, колеги або сусіди. Водночас оточення також не завжди знає, як правильно будувати комунікацію, які теми доречно обговорювати та як запропонувати підтримку без надмірного втручання у приватне життя.

М. Флек і Л. Кайт звертають увагу на значення соціальної ідентичності та відчуття належності до спільноти у процесі переходу від військової служби до цивільного життя [72]. Звичне військове середовище, у якому людина мала чітко визначену роль і відчувала підтримку побратимів, змінюється цивільним середовищем, де необхідно заново вибудовувати соціальні контакти. У цьому контексті важливого значення набувають ветеранські простори, громадські організації, групи взаємопідтримки, менторські програми та ініціативи у територіальних громадах.

І. Пеша обґрунтовує доцільність упровадження менторства для ветеранів і ветеранок у громаді як форми підтримки, що сприяє орієнтації людини у доступних можливостях, відновленню соціальних зв'язків і залученню до активного життя [28]. Така підтримка особливо важлива у перші місяці після

повернення, коли людина може мати багато практичних запитань, але не знати, до якої установи звернутися.

Ще одним соціальним викликом є складність взаємодії з державними та комунальними установами. Отримання соціальних гарантій, оформлення статусів, проходження медичного обстеження, оформлення документів, звернення до центру зайнятості, отримання реабілітаційних послуг або допомоги у вирішенні житлових питань можуть потребувати значної кількості часу та зусиль. Якщо інформація є розпорошеною, а порядок дій незрозумілим, людина змушена самотійно шукати необхідні контакти, повторно звертатися до різних установ і пояснювати свою ситуацію.

Проблема ускладнюється у випадках, коли демобілізований військовослужбовець одночасно потребує декількох видів допомоги. Наприклад, людина після поранення може потребувати медичної реабілітації, оформлення відповідного статусу, адаптації житла, професійної переорієнтації та допомоги у працевлаштуванні. Фрагментарність послуг змушує її самотійно координувати роботу різних установ. У таких ситуаціях особливого значення набуває соціальний супровід, який передбачає оцінювання потреб, визначення пріоритетів, перенаправлення та координацію взаємодії між установами.

М. Медведенко розглядає кейс-менеджмент як доцільний підхід до надання соціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх родин [19]. Його перевага полягає у тому, що підтримка організовується навколо конкретної життєвої ситуації людини, а не навколо окремої установи. Фахівець допомагає визначити потреби, сформулювати цілі, скласти індивідуальний план, залучити необхідні ресурси та відстежувати результати.

Поряд із соціальними труднощами важливо враховувати психологічний аспект адаптації. Повернення до цивільного життя може супроводжуватися емоційним виснаженням, підвищеною напруженістю, тривожністю, труднощами концентрації уваги, порушеннями сну, дратівливістю або складністю переходу до менш інтенсивного ритму повсякденного життя. Окремі військовослужбовці можуть відчувати потребу в усамітненні або уникати обговорення пережитого

досвіду. Такі реакції потребують уважного ставлення, однак не повинні автоматично трактуватися як свідчення психічного розладу.

Н. Тверезовська та Л. Веремій аналізують чинники негативного впливу на психіку військовослужбовця під час виконання бойових і навчально-бойових завдань [52]. Вони пов'язані з високим рівнем напруження, небезпекою, відповідальністю, фізичним і психічним виснаженням. Після завершення служби людина може потребувати часу для відновлення, відпочинку та поступового включення у цивільне життя.

О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська та інші автори підкреслюють, що допомога військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх сімей має враховувати специфіку військового досвіду та індивідуальні потреби людини [15]. Водночас важливо не зводити підтримку лише до психологічного консультування. Людина може потребувати насамперед вирішення практичних питань: отримання документів, відновлення здоров'я, пошуку роботи, забезпечення житлом або налагодження взаємодії з родиною. Психологічна підтримка є одним із компонентів комплексної допомоги, але не може замінити вирішення соціальних та економічних проблем.

Окремої уваги потребує питання посттравматичного стресового розладу. І. Коваленко, О. Березан та В. Помогайбо зазначають, що посттравматичний стресовий розлад може розвиватися після переживання травматичних подій та потребує професійної діагностики й лікування [14]. Подібні положення містить клінічна настанова «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації» [7]. Водночас наявність бойового досвіду не означає, що у кожного демобілізованого військовослужбовця обов'язково виникає такий розлад. Неприпустимо розглядати всіх військовослужбовців крізь призму патологізації.

Завдання фахівця із соціальної роботи не полягає у встановленні медичного або психологічного діагнозу. Він має уважно спостерігати за ситуацією, виявляти потреби людини, інформувати про доступні послуги та за потреби перенаправляти до психолога, психотерапевта, психіатра або іншого спеціаліста. Такий підхід відповідає принципу міждисциплінарної взаємодії та

дозволяє уникнути виходу фахівця із соціальної роботи за межі власної професійної компетентності.

Нормативно-правові засади психологічної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 1338 [10]. Важливе значення має також Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» [37]. Документи передбачають можливість отримання фахової підтримки та визначають організаційні засади надання відповідних послуг.

Своєчасне виявлення психологічних труднощів важливе не лише для поліпшення емоційного стану людини, а й для запобігання поглибленню проблем у сімейній, професійній та соціальній сферах. Наприклад, тривале емоційне виснаження може ускладнювати пошук роботи, знижувати готовність до навчання або професійної переорієнтації, провокувати непорозуміння з близькими. Водночас відсутність роботи та матеріальна нестабільність можуть посилювати психологічне напруження.

Економічні проблеми демобілізованих військовослужбовців становлять окремий важливий напрям аналізу. Після завершення служби людина може зіткнутися з необхідністю повернення на попереднє місце роботи, пошуку нового робочого місця, підтвердження кваліфікації, проходження професійного навчання або зміни сфери діяльності. Причинами можуть бути тривала перерва у цивільній зайнятості, зміни на ринку праці, стан здоров'я, втрата попереднього місця роботи, переїзд або переоцінка професійних пріоритетів.

Працевлаштування має не лише економічне, а й соціальне значення. Робота забезпечує матеріальну стабільність, сприяє відновленню звичного ритму життя, розширює коло соціальних контактів і створює умови для самореалізації. Водночас невдалий пошук роботи може формувати відчуття невизначеності та знижувати впевненість у власних можливостях.

С. Котенко та Е. Богдан розглядають перекваліфікацію як важливий інструмент соціально-економічної адаптації захисників до умов сучасного ринку праці [18]. Професійна переорієнтація може бути необхідною у випадках, коли попередня робота вже недоступна, не відповідає стану здоров'я або не

забезпечує достатнього рівня доходу. Однак така переорієнтація потребує не лише наявності освітніх програм, а й індивідуального консультування, підтримки мотивації та допомоги у виборі реалістичної професійної траєкторії.

О. Пшик-Ковальська наголошує на значенні адміністративних механізмів і управлінських інструментів професійної та психосоціальної адаптації ветеранів [47]. Ефективність підтримки залежить від узгодженості державної політики, доступності програм навчання, готовності роботодавців створювати належні умови праці та здатності місцевих громад забезпечувати практичну допомогу.

Проблеми працевлаштування можуть бути пов'язані також із упередженим ставленням окремих роботодавців. Іноді роботодавці помилково сприймають усіх ветеранів як людей, які обов'язково мають психологічні труднощі або не зможуть швидко включитися у робочий процес. Такі уявлення створюють додаткові бар'єри та суперечать принципам недискримінації. Водночас самі роботодавці можуть потребувати методичних рекомендацій щодо організації працевлаштування, адаптації робочого місця, побудови комунікації та розвитку трудових відносин із ветеранами війни [20].

Аналітичні матеріали Українського ветеранського фонду засвідчують, що працевлаштування, професійний розвиток і подолання бар'єрів на ринку праці залишаються важливими складовими повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя [57–61]. Значення мають не лише формальні можливості зайнятості, а й доступність інформації, відповідність вакансій професійному досвіду людини, гнучкість умов праці, готовність роботодавців до діалогу та можливість професійного навчання.

Окремим напрямом економічної адаптації є започаткування власної справи. Для частини демобілізованих військовослужбовців підприємницька діяльність може стати способом професійної самореалізації, забезпечення економічної незалежності та створення робочих місць. Однак відкриття власної справи потребує знань у сфері планування, фінансів, оподаткування, маркетингу та управління. Людина може потребувати консультацій, навчання, допомоги у підготовці бізнес-плану та інформації про грантові програми.

Серед економічних проблем важливе місце посідає житлове питання. Частина демобілізованих військовослужбовців може не мати власного житла, проживати у тимчасових умовах, потребувати ремонту або адаптації помешкання відповідно до стану здоров'я. Житлова нестабільність ускладнює відновлення повсякденного життя, створення безпечного середовища для родини та планування майбутнього. У випадках поранення або інвалідності важливо враховувати потребу у фізичній доступності житла та навколишньої інфраструктури.

Право людини на доступність середовища, послуг та інформації пов'язане з реалізацією Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [44]. Для демобілізованих військовослужбовців, які мають порушення здоров'я, безбар'єрність є не абстрактним принципом, а необхідною умовою повноцінної участі у житті громади, працевлаштування, навчання та отримання соціальних послуг.

Економічні труднощі можуть посилюватися через складність отримання передбачених законодавством виплат, пільг і гарантій. Навіть за наявності правових підстав людина не завжди має достатню інформацію про порядок звернення, необхідні документи та строки розгляду заяв. У таких випадках роль фахівця із соціальної роботи полягає у наданні зрозумілої інформації, допомозі у визначенні алгоритму дій та перенаправленні до відповідної установи.

Важливо враховувати, що потреба в соціальних послугах не є свідченням неспроможності людини самотійно вирішувати власні проблеми. Соціальний супровід має посилювати її самотійність, а не формувати залежність від допомоги. Фахівець повинен підтримувати активну позицію демобілізованого військовослужбовця, залучати його до ухвалення рішень, допомагати визначати пріоритети та використовувати наявні ресурси.

У процесі повернення до цивільного життя соціальні, психологічні та економічні проблеми часто утворюють взаємопов'язаний комплекс. Наприклад, поранення може спричинити потребу у тривалій реабілітації, зміні професії та адаптації житла. Втрата роботи може погіршити матеріальне становище сім'ї та посилити напруження у відносинах. Недостатня соціальна підтримка може

ускладнити відновлення психологічного благополуччя. Саме тому фрагментарна допомога не завжди є достатньою.

К. Ельніцькі, К. Блевінс, М. Фішер та К. Магрудер пропонують екологічну модель реінтеграції, відповідно до якої адаптація людини залежить не лише від її особистих якостей, а й від сімейного середовища, громади, діяльності соціальних інституцій і державної політики [70]. Такий підхід дозволяє розглядати труднощі демобілізованого військовослужбовця не як виключно індивідуальну проблему, а як результат взаємодії різних чинників.

А. Демерс також підкреслює роль громади у поверненні ветеранів до цивільного життя [69]. Громада є тим середовищем, у якому людина безпосередньо отримує послуги, шукає роботу, відновлює соціальні контакти та взаємодіє з установами. Тому ефективність державної політики значною мірою залежить від того, наскільки доступною та зрозумілою є система підтримки на місцевому рівні.

Сучасна система соціальної допомоги має бути побудована за принципом раннього виявлення потреб. Йдеться не про надмірне втручання у життя людини, а про створення можливості своєчасно отримати інформацію, консультацію та підтримку. Чим раніше визначено труднощі, тим більше шансів запобігти їх поглибленню. Наприклад, своєчасне професійне консультування може зменшити ризик тривалого безробіття, а раннє перенаправлення до психолога – допомогти людині впоратися з емоційним напруженням до того, як воно почне істотно впливати на сімейне та професійне життя.

Важливим кроком стало запровадження діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб [8]. Такий фахівець має допомогти людині зорієнтуватися у системі підтримки, визначити першочергові потреби, налагодити взаємодію з установами, отримати необхідні послуги та реалізувати передбачені законодавством права. У випадку комплексних труднощів він забезпечує координацію допомоги та сприяє формуванню індивідуальної траєкторії повернення до цивільного життя.

Отже, соціально-психологічні та економічні проблеми демобілізованих військовослужбовців мають комплексний характер і потребують

індивідуалізованого підходу. До основних соціальних труднощів належать відновлення повсякденного способу життя, повернення до сімейних і професійних ролей, налагодження комунікації з близькими, відновлення соціальних зв'язків і взаємодія з державними установами. Психологічний аспект охоплює можливі труднощі адаптації до цивільного ритму життя, емоційне виснаження, напруженість і потребу окремих військовослужбовців у професійній допомозі. Економічні проблеми пов'язані з працевлаштуванням, професійною переорієнтацією, підтвердженням або оновленням кваліфікації, започаткуванням власної справи, житловими питаннями та отриманням передбачених законодавством гарантій. Їх не можна розглядати ізольовано, оскільки ефективне повернення до цивільного життя потребує поєднання соціальної, психологічної, правової та економічної підтримки.

1.3. Сутність, принципи та напрями соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців

Повернення демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя потребує не лише надання окремих видів допомоги, а й організації послідовної, скоординованої та індивідуалізованої підтримки. Соціальні, психологічні, економічні, правові та сімейні труднощі, з якими може стикатися людина після завершення військової служби, часто мають взаємопов'язаний характер. Вирішення лише одного питання не завжди забезпечує стаке поліпшення життєвої ситуації. Наприклад, оформлення соціальної виплати не усуває труднощів із працевлаштуванням, а направлення до медичного закладу не вирішує проблеми професійної переорієнтації або відновлення сімейних відносин. Саме тому важливого значення набуває соціальний супровід, який дозволяє об'єднати різні види допомоги в межах цілісної траєкторії повернення людини до цивільного життя.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», соціальні послуги спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб і сімей, які в них перебувають [42]. У цьому контексті соціальний супровід можна розглядати як

комплексну соціальну послугу, що передбачає системну професійну взаємодію з отримувачем соціальних послуг, оцінювання його потреб, визначення цілей, планування заходів, залучення необхідних ресурсів, координацію діяльності різних установ і моніторинг досягнутих результатів.

Соціальний супровід демобілізованих військовослужбовців має певну специфіку, пов'язану з переходом людини від військової служби до цивільного способу життя. Після завершення служби можуть одночасно виникати питання оформлення статусу та передбачених законодавством гарантій, проходження медичної або психологічної реабілітації, пошуку роботи, професійного навчання, вирішення житлових проблем, відновлення сімейних відносин і соціальних зв'язків. У такій ситуації людині нерідко доводиться звертатися до різних установ, самостійно з'ясовувати порядок отримання послуг і повторно пояснювати власну життєву ситуацію різним фахівцям. Якщо допомога надається фрагментарно, окремі проблеми можуть залишатися невирішеними або поглиблюватися.

Запровадження діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб стало важливим кроком у формуванні цілісної системи підтримки [8]. У самому формулюванні нормативно-правового акта окремо зазначено ветеранів війни та демобілізованих осіб, що свідчить про необхідність враховувати не лише формальний правовий статус, а й реальні потреби людини у процесі повернення до цивільного життя. Такий підхід орієнтує систему допомоги на конкретну життєву ситуацію, а не лише на належність особи до певної законодавчо визначеної категорії.

Соціальний супровід не можна ототожнювати з одноразовою консультацією. Консультування є важливим методом соціальної роботи, оскільки дозволяє надати інформацію, пояснити права, визначити можливі шляхи вирішення окремого питання та допомогти людині зорієнтуватися у подальших діях. Проте соціальний супровід охоплює ширший зміст і передбачає тривалішу взаємодію. Він не обмежується початковим зверненням, а продовжується доти, доки людина не отримає необхідні послуги, не відновить

здатність самостійно вирішувати актуальні питання або не досягне визначених разом із фахівцем цілей.

Так само соціальний супровід не варто зводити до оформлення документів, призначення виплат або надання матеріальної допомоги. Ці заходи можуть бути необхідними, але вони не вичерпують змісту підтримки. Якщо демобілізований військовослужбовець одночасно потребує реабілітації, професійної переорієнтації, допомоги у відновленні сімейних відносин і правового консультування, доцільно вибудувати узгоджену послідовність дій. У цьому разі значення має не лише перелік доступних послуг, а й здатність фахівця допомогти людині визначити першочергові потреби, встановити реалістичні цілі та поступово їх досягати.

М. Медведенко обґрунтовує доцільність застосування кейс-менеджменту під час надання соціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх родин [19]. Такий підхід дозволяє розглядати життєву ситуацію людини цілісно, а не як сукупність окремих звернень до різних установ. Його застосування передбачає виявлення потреб, визначення ресурсів, складання індивідуального плану, залучення необхідних спеціалістів, координацію міжвідомчої взаємодії та оцінювання результатів. Для демобілізованих військовослужбовців це особливо важливо, оскільки їхні потреби можуть стосуватися одночасно декількох сфер життя.

Сутність соціального супроводу полягає не у виконанні всіх дій замість людини, а у створенні умов для поступового відновлення її самостійності. Демобілізований військовослужбовець має залишатися активним учасником процесу, брати участь у визначенні власних потреб, формулюванні цілей і виборі прийнятних способів вирішення проблем. Надмірне втручання або прийняття рішень без урахування позиції отримувача соціальних послуг може сформувати залежність від допомоги та знизити його мотивацію до самостійних дій.

Важливим нормативним орієнтиром є Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей [32]. Соціальна адаптація та соціальний супровід є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями. Соціальна адаптація відображає процес і результат відновлення

здатності людини повноцінно функціонувати у цивільному середовищі, підтримувати соціальні зв'язки, користуватися доступними послугами та брати участь у житті громади. Соціальний супровід є способом організації професійної допомоги, спрямованої на досягнення такого результату.

Загальну логіку соціального супроводу визначає також Державний стандарт соціального супроводу сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [33]. Демобілізація сама по собі не означає автоматичного перебування людини у складних життєвих обставинах. Водночас окремі військовослужбовці після завершення служби можуть потребувати комплексної підтримки через поєднання проблем зі здоров'ям, працевлаштуванням, матеріальним становищем, житлом, сімейними відносинами або доступом до соціальних послуг. У таких випадках важливими є оцінювання потреб, визначення цілей, планування заходів, регулярна взаємодія з людиною та моніторинг змін.

Соціальний супровід має ґрунтуватися на повазі до гідності людини. Демобілізований військовослужбовець не повинен сприйматися виключно як особа з проблемами або пасивний отримувач допомоги. Він має власний життєвий досвід, професійні компетентності, особисті ресурси, сформовані цінності та уявлення про майбутнє. Н. Тверезовська, В. Сидорко та І. Демченко наголошують на значенні етичних стандартів соціальної роботи, зокрема поваги до прав людини, відповідальності, недискримінації та професійної доброчесності [56]. У роботі з демобілізованими військовослужбовцями особливо важливо уникати стигматизації, формального ставлення та необґрунтованих припущень щодо психологічного стану людини.

Взаємодія фахівця з отримувачем соціальних послуг має бути добровільною. Людина має право погодитися на соціальний супровід, визначати прийнятні для себе напрями підтримки, брати участь у складанні індивідуального плану та відмовлятися від окремих видів допомоги. Навіть якщо фахівець бачить певні ризики, його завдання полягає у коректному інформуванні, поясненні можливих наслідків і пропонуванні доступних варіантів, а не у нав'язуванні готових рішень.

Індивідуальний підхід передбачає врахування конкретної життєвої ситуації. Двоє демобілізованих військовослужбовців можуть мати однаковий правовий статус, але потребувати різної підтримки. Для однієї людини першочерговим питанням буде працевлаштування, для іншої – проходження реабілітації після поранення, для третьої – оформлення документів, для четвертої – відновлення сімейної комунікації. Стандартний перелік заходів без урахування індивідуальних потреб не може забезпечити належного результату.

Важливою умовою професійної взаємодії є конфіденційність. Інформація про стан здоров'я, сімейні обставини, матеріальне становище, особистий досвід і психологічні труднощі не може поширюватися без законних підстав або згоди людини. У процесі міжвідомчої взаємодії доцільно передавати лише ті відомості, які є необхідними для організації конкретного виду допомоги. Дотримання конфіденційності сприяє формуванню довіри та підвищує готовність отримувача соціальних послуг відкрито обговорювати актуальні проблеми.

Комплексність соціального супроводу означає врахування взаємозв'язку різних сфер життя. Якщо людина втратила роботу, це може впливати на матеріальне становище сім'ї, емоційний стан, упевненість у майбутньому та можливість забезпечити житло. Якщо військовослужбовець має поранення або інвалідність, це може зумовлювати потребу у тривалій реабілітації, професійній переорієнтації та адаптації побутових умов. Вирішення лише одного питання без урахування інших обставин часто не забезпечує сталого результату.

Доступність соціального супроводу передбачає реальну можливість отримати допомогу. Формальної наявності установи або програми недостатньо, якщо людина не знає про неї, не розуміє порядку звернення або не може скористатися послугою через територіальні, фізичні чи інформаційні бар'єри. Особливого значення доступність набуває для демобілізованих військовослужбовців, які мають порушення здоров'я або інвалідність. У цьому контексті важливими є положення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [44].

Адресність допомоги означає її спрямованість на реальні потреби конкретної людини. Соціальний супровід не повинен перетворюватися на

механічне виконання стандартного алгоритму або формальне заповнення документів. За однаковими на перший погляд зверненнями можуть стояти різні життєві обставини. Наприклад, прохання допомогти з працевлаштуванням може бути пов'язане не лише з пошуком вакансії, а й із необхідністю перекваліфікації, відновлення документів, адаптації робочого місця або подолання упередженого ставлення роботодавця.

Партнерська взаємодія передбачає активну участь демобілізованого військовослужбовця у процесі підтримки. Фахівець не визначає одноосібно, що саме необхідно людині, а обговорює з нею пріоритети, можливі варіанти та очікувані результати. Такий підхід дозволяє уникнути патерналізму й сприяє відновленню відповідальності за власне життя. Важливо не лише виявляти проблеми, а й визначати сильні сторони людини: професійні вміння, досвід ухвалення рішень у складних ситуаціях, готовність до навчання, підтримку сім'ї, здатність налагоджувати взаємодію, мотивацію до підприємницької або громадської діяльності.

Соціальний супровід неможливий без міжвідомчої координації. Жодна установа не може самостійно вирішити весь комплекс проблем демобілізованого військовослужбовця. Залежно від потреб людини до взаємодії можуть залучатися органи місцевого самоврядування, заклади надання соціальних послуг, медичні та реабілітаційні установи, центри зайнятості, заклади освіти, центри надання безоплатної правничої допомоги, ветеранські простори, громадські й благодійні організації. Фахівець із соціальної роботи не замінює інших спеціалістів, а допомагає узгоджувати їхню діяльність і запобігати ситуаціям, коли людина змушена самостійно координувати роботу різних установ.

О. Брах розглядає соціальний супровід як важливий напрям роботи з військовослужбовцями, акцентуючи увагу на необхідності системного підходу та поєднання різних видів підтримки [2]. О. Зінзікова, аналізуючи міжнародний досвід соціального супроводу, допомоги та реабілітації осіб, постраждалих від війни, також наголошує на комплексності, доступності послуг і взаємодії між

різними суб'єктами [12]. Такі підходи є важливими для побудови сучасної моделі соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців в Україні.

Зміст соціального супроводу визначається потребами людини у процесі повернення до цивільного життя. Значне місце посідає інформаційно-консультативна підтримка. Демобілізований військовослужбовець має отримати доступну та зрозумілу інформацію про права, соціальні гарантії, порядок оформлення документів, можливості професійного навчання, працевлаштування, реабілітації, психологічної та правової допомоги. Важливо не перевантажувати людину розрізненими відомостями, а пропонувати конкретний алгоритм дій відповідно до її життєвої ситуації.

Інформаційна підтримка тісно пов'язана зі сприянням в оформленні документів, отриманні відповідного статусу, виплат і пільг. Законодавство України визначає права військовослужбовців, ветеранів війни та членів їхніх сімей [41; 43]. Однак реалізація цих прав може бути ускладнена недостатньою поінформованістю, незрозумілим порядком звернення або необхідністю взаємодіяти з декількома установами. Фахівець із соціальної роботи допомагає визначити послідовність дій, сформувати необхідний пакет документів і звернутися до компетентних органів.

У випадках, коли ситуація потребує спеціального правового врегулювання, доцільним є перенаправлення до юриста або центру надання безоплатної правничої допомоги. Йдеться про питання оформлення статусу, отримання виплат, вирішення житлових проблем, захисту трудових прав, проходження медико-соціальних процедур, відновлення документів або оскарження рішень. Правова допомога дозволяє запобігти ситуаціям, коли людина формально має право на певну гарантію, але не може реалізувати його через складність адміністративного механізму.

Важливе місце у соціальному супроводі посідає професійна адаптація. Після завершення служби людина може повернутися на попереднє місце роботи, шукати нову зайнятість, пройти перекваліфікацію, опанувати іншу професію або започаткувати власну справу. С. Котенко та Е. Богдан розглядають перекваліфікацію як важливий інструмент соціально-економічної адаптації

захисників [18]. У межах соціального супроводу фахівець допомагає людині налагодити взаємодію з центрами зайнятості, закладами освіти, роботодавцями та організаціями, які реалізують програми професійного розвитку або підтримки підприємницьких ініціатив.

О. Пшик-Ковальська наголошує на необхідності використання адміністративних механізмів і управлінських інструментів професійної та психосоціальної адаптації ветеранів [47]. Допомога не повинна обмежуватися формальним направленням до центру зайнятості. Необхідно враховувати освіту, професійний досвід, стан здоров'я, мотивацію людини, потребу в оновленні знань, можливість адаптації робочого місця та реальні умови місцевого ринку праці.

Соціальний супровід охоплює також перенаправлення до медичних, реабілітаційних і психологічних служб. За наявності поранення, захворювання, інвалідності або труднощів психологічної адаптації демобілізований військовослужбовець може потребувати підтримки профільних спеціалістів. Завдання фахівця із соціальної роботи полягає у своєчасному виявленні відповідної потреби, наданні інформації та сприянні у встановленні контакту з необхідною установою. Він не встановлює діагнозу та не підміняє діяльність лікаря, психолога або реабілітолога. Правові засади психологічної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 1338 [10], а організаційні засади психосоціальної допомоги населенню – Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 2118 [37].

О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська та інші автори зазначають, що психологічна допомога військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх сімей має надаватися з урахуванням специфіки військового досвіду, індивідуальних потреб і готовності людини до взаємодії [15]. Водночас не можна автоматично приписувати кожному демобілізованому військовослужбовцю психологічні проблеми. Підтримка має бути делікатною, адресною та заснованою на повазі до автономії людини.

Суттєвою складовою соціального супроводу є робота з родиною. Повернення військовослужбовця змінює звичний спосіб життя сім'ї та потребує

повторного узгодження ролей, обов'язків і очікувань. Н. Тверезовська, Т. Григоренко, І. Демченко та О. Половий розглядають профілактику конфліктів у сім'ях військовослужбовців як важливий напрям професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей [53]. Залежно від потреб підтримка може включати інформування членів родини, індивідуальні та сімейні консультації, перенаправлення до психолога, залучення до груп взаємопідтримки та сприяння у вирішенні побутових питань.

Поряд із підтримкою сімейних відносин важливо сприяти відновленню соціальних зв'язків та участі людини у житті громади. Після тривалої служби демобілізований військовослужбовець може потребувати можливостей для спілкування, взаємодії з людьми, які мають подібний досвід, участі у громадських ініціативах і відновлення відчуття належності до спільноти. І. Пеша розглядає менторство для ветеранів і ветеранок як перспективну форму роботи у територіальній громаді [28]. Ветеранські простори, громадські організації, групи взаємопідтримки та локальні ініціативи створюють умови для комунікації, обміну досвідом і залучення до активного суспільного життя.

А. Демерс підкреслює значення громади у процесі реінтеграції ветеранів [69]. Ефективність повернення до цивільного життя залежить не лише від особистих ресурсів людини, а й від доступності послуг, ставлення соціального оточення, можливостей для працевлаштування та готовності місцевих інституцій до взаємодії. М. Флек і Л. Кайт також звертають увагу на роль соціальної ідентичності та відчуття належності до спільноти у процесі переходу від військового до цивільного життя [72].

У межах соціального супроводу можуть вирішуватися житлові та побутові питання. Людина може потребувати інформації про доступні програми, допомоги у зверненні до відповідних установ, сприяння адаптації житла або залучення ресурсів громади. Для демобілізованих військовослужбовців, які мають поранення, порушення здоров'я або інвалідність, особливого значення набуває фізична доступність житла, громадського простору, установ і послуг [38; 44].

Усі напрями соціального супроводу взаємопов'язані. Неможливо ефективно сприяти працевлаштуванню людини, не враховуючи стан її здоров'я, сімейні обставини та потребу у професійній переорієнтації. Так само оформлення документів або соціальних виплат не вирішує проблеми соціальної ізоляції чи труднощів адаптації до цивільного життя. Саме тому підтримка має бути комплексною, послідовною та побудованою навколо індивідуальних потреб демобілізованого військовослужбовця.

Соціальний супровід розпочинається з установлення контакту та первинного оцінювання потреб. Під час першої взаємодії важливо з'ясувати життєву ситуацію людини, причину звернення, її очікування та готовність до співпраці. Оцінювання має охоплювати соціальну, сімейну, професійну, матеріальну, житлову та правову сфери, а за потреби – стан здоров'я і необхідність перенаправлення до профільних спеціалістів. Важливо виявляти не лише проблеми, а й ресурси: підтримку родини, професійний досвід, соціальні зв'язки, мотивацію, здатність самостійно виконувати певні дії.

На основі оцінювання потреб фахівець разом із демобілізованим військовослужбовцем визначає цілі та складає індивідуальний план соціального супроводу. Цілі мають бути конкретними, досяжними та зрозумілими для людини. Індивідуальний план може передбачати оформлення документів, отримання консультації юриста, проходження професійного навчання, звернення до медичної установи, пошук роботи, залучення до групи взаємопідтримки або вирішення житлового питання. План не є незмінним: його зміст коригується відповідно до змін у життєвій ситуації та результатів виконання запланованих заходів.

У процесі реалізації плану фахівець надає консультації, організовує перенаправлення, сприяє взаємодії з установами, залучає ресурси громади та підтримує зв'язок із людиною. Водночас він не повинен виконувати всі дії замість отримувача соціальних послуг. Професійна допомога має підтримувати самостійність, формувати здатність орієнтуватися у системі послуг і поступово зменшувати потребу в зовнішньому супроводі.

Моніторинг результатів дозволяє оцінити, які завдання вже виконано, які труднощі залишаються актуальними та чи потребує індивідуальний план коригування. Його метою є не формальне звітування, а визначення реальних змін у житті людини. Якщо цілі досягнуто, а демобілізований військовослужбовець здатний надалі самостійно вирішувати актуальні питання, соціальний супровід поступово завершується. При цьому людина має отримати інформацію про доступні ресурси, контакти установ і можливість повторного звернення у разі виникнення нових потреб.

Отже, соціальний супровід демобілізованих військовослужбовців є комплексною, послідовною та індивідуалізованою соціальною послугою, спрямованою на подолання або мінімізацію складних життєвих обставин, підтримку самостійності та відновлення здатності людини вирішувати актуальні проблеми. Його зміст не обмежується одноразовою консультацією, оформленням документів або наданням матеріальної допомоги. Соціальний супровід охоплює оцінювання потреб, спільне визначення цілей, планування заходів, залучення ресурсів родини та громади, міжвідомчу координацію, моніторинг змін і поступове завершення підтримки. Дотримання принципів поваги до гідності людини, добровільності, конфіденційності, індивідуального підходу, комплексності, доступності, адресності, партнерської взаємодії та опори на сильні сторони дозволяє перейти від фрагментарної допомоги до цілісної системи підтримки демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя.

1.4. Нормативно-правове забезпечення соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців

Соціальний супровід демобілізованих військовослужбовців здійснюється в межах розгалуженої системи нормативно-правового регулювання, яка охоплює загальні гарантії соціального захисту громадян, спеціальні права військовослужбовців і ветеранів війни, засади надання соціальних послуг, професійну адаптацію, працевлаштування, психологічну допомогу та реабілітацію. Нормативно-правове забезпечення цієї сфери не можна зводити до

одного документа, оскільки повернення людини з військової служби до цивільного життя пов'язане з вирішенням комплексу взаємозалежних питань. Практичне значення мають не лише окремі пільги або виплати, а й можливість отримати зрозумілу інформацію, пройти оцінювання потреб, скористатися необхідними послугами та за потреби отримати допомогу у взаємодії з різними установами.

Вихідною правовою основою є Конституція України. Відповідно до її положень Україна проголошена соціальною державою, у якій людина, її життя, здоров'я, честь, гідність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [16]. Конституційно закріплено право громадян на соціальний захист, охорону здоров'я, житло та працю. Ці гарантії мають універсальний характер і поширюються на всіх громадян. Водночас для військовослужбовців, ветеранів війни та осіб, які повертаються до цивільного життя після завершення служби, вони конкретизуються у спеціальному законодавстві.

Загальні конституційні положення важливі не лише як формальне правове підґрунтя. Вони визначають ціннісну основу соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями. Йдеться про повагу до гідності людини, недопущення дискримінації, забезпечення доступності допомоги та створення умов для відновлення самостійності. Соціальний супровід має сприяти реалізації прав, а не формувати залежність людини від системи підтримки. Саме тому його зміст повинен визначатися не лише законодавчо передбаченим переліком послуг, а й реальною життєвою ситуацією отримувача соціальних послуг.

Спеціальні гарантії для військовослужбовців і членів їхніх сімей визначено Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [41]. Документ закріплює систему правових і соціальних гарантій, спрямованих на забезпечення належних умов життя, підтримку здоров'я, матеріальне забезпечення та соціальний захист осіб, які проходять або проходили військову службу. Важливо, що законодавець пов'язує державну підтримку не лише з періодом виконання військових обов'язків. Значна частина

гарантій має значення і після завершення служби, коли людина повертається до цивільного середовища та потребує відновлення повсякденного життя.

Соціальний супровід у цьому контексті виконує практичну функцію. Наявність правової норми не завжди означає, що людина може самостійно нею скористатися. Демобілізований військовослужбовець може не знати, до якої установи потрібно звернутися, які документи підготувати, у якій послідовності діяти або яким чином оскаржити рішення. Тому фахівець із соціальної роботи допомагає перетворити формально закріплені гарантії на реальну можливість отримати підтримку.

Окремий напрям правового регулювання пов'язаний зі статусом ветеранів війни. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначає категорії ветеранів війни, серед яких учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни, а також закріплює основні гарантії їх соціального захисту [43]. Документ має важливе значення для розуміння правового статусу значної частини демобілізованих військовослужбовців. Водночас, як було зазначено раніше, поняття «демобілізовані військовослужбовці» і «ветерани війни» не є тотожними. Право на відповідний статус визначається законодавством, тоді як демобілізація відображає завершення служби та перехід людини до цивільного життя.

Практичне значення такого розмежування полягає у тому, що соціальний супровід не повинен залежати виключно від наявності або відсутності певного посвідчення. Особа може потребувати інформаційної, правової, соціальної або психологічної підтримки вже на етапі повернення до громади, оформлення документів і визначення подальшої життєвої траєкторії. Тому оцінювання потреб має бути первинним професійним інструментом, а не формальною процедурою після встановлення статусу.

Загальні правові, організаційні та економічні засади надання соціальних послуг визначено Законом України «Про соціальні послуги» [42]. У ньому соціальні послуги розглядаються як дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб і сімей. Цей підхід має принципове значення для роботи з

демобілізованими військовослужбовцями. Допомога не повинна надаватися лише тоді, коли проблема вже набула критичного характеру. Не менш важливо своєчасно виявити ризики та створити умови для запобігання їх поглибленню.

Закон України «Про соціальні послуги» визначає права отримувачів соціальних послуг, засади оцінювання потреб, організацію надання допомоги, вимоги до надавачів послуг і загальні принципи взаємодії [42]. До таких принципів належать повага до гідності людини, індивідуальний підхід, конфіденційність, доступність, добровільність, адресність і комплексність. Вони безпосередньо визначають характер соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців. Фахівець не може нав'язувати допомогу, діяти формально або застосовувати однаковий алгоритм без урахування життєвої ситуації людини.

Важливе місце у нормативно-правовій базі посідає Державний стандарт соціального супроводу сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [33]. Він визначає зміст, обсяг, умови та порядок надання соціального супроводу, а також показники якості відповідної послуги. Демобілізація сама по собі не означає, що людина обов'язково перебуває у складних життєвих обставинах. Проте окремі військовослужбовці після завершення служби можуть одночасно стикатися з проблемами здоров'я, працевлаштування, житла, матеріального забезпечення, сімейної комунікації або доступу до послуг. За таких умов положення стандарту дозволяють вибудувати послідовну професійну взаємодію, що охоплює оцінювання потреб, складання індивідуального плану, реалізацію заходів, моніторинг і завершення супроводу після досягнення визначених результатів.

Подальшим кроком у нормативному врегулюванні стало затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей [32]. Його значення полягає у тому, що повернення до цивільного життя розглядається не як сукупність окремих звернень по допомогу, а як процес відновлення соціального функціонування людини. Соціальна адаптація охоплює підтримку у вирішенні актуальних життєвих питань,

відновленні соціальних зв'язків, налагодженні взаємодії з родиною та громадою, користуванні доступними послугами й поступовому відновленні самостійності.

Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей є важливим для розроблення методичного забезпечення соціального супроводу [32]. Він дозволяє визначити не лише загальну мету допомоги, а й конкретні професійні орієнтири: оцінювання індивідуальних потреб, урахування ресурсів родини, участь отримувача соціальних послуг у плануванні, взаємодію з іншими установами та оцінювання результатів. Таким чином, соціальний супровід і соціальна адаптація взаємодоповнюють одне одного. Соціальна адаптація відображає спрямованість допомоги, тоді як соціальний супровід визначає логіку її організації.

Суттєвим кроком у розвитку системи підтримки стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» [8]. Документ визначає засади діяльності фахівців, покликаних допомагати людям у процесі повернення до цивільного життя. Особливого значення набуває сама модель супроводу, за якої людина не залишається наодинці зі складною системою установ, адміністративних процедур і послуг. Фахівець допомагає виявити потреби, надати необхідну інформацію, визначити подальші дії, налагодити взаємодію з компетентними органами та відстежувати зміни у життєвій ситуації.

Запровадження діяльності фахівців із супроводу демонструє поступову зміну підходу до ветеранської політики. Йдеться про перехід від фрагментарного реагування на окремі проблеми до формування індивідуальної траєкторії повернення людини до цивільного життя. Такий підхід особливо важливий у випадках, коли демобілізований військовослужбовець потребує одночасно декількох видів допомоги. Наприклад, після поранення людина може потребувати реабілітації, оформлення документів, адаптації житла, професійної переорієнтації та психологічної підтримки. Ефективність допомоги залежить від узгодженості цих заходів.

Стратегічний вимір державної політики визначено Стратегією ветеранської політики на період до 2030 року [45]. Її схвалення засвідчує

необхідність системного підходу до підтримки ветеранів війни, членів їхніх сімей та інших осіб, які потребують допомоги у процесі повернення до цивільного життя. Стратегія орієнтує державну політику на забезпечення доступу до послуг, професійну реалізацію, соціальну інтеграцію, підтримку здоров'я, розвиток інституційної спроможності та міжвідомчу взаємодію.

Не менш важливою є Стратегія формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року [46]. Її положення дозволяють розглядати демобілізацію не лише як юридичний факт завершення служби, а як початок нового етапу, який потребує належного організаційного забезпечення. У центрі уваги перебуває людина з її індивідуальними потребами, професійним досвідом, станом здоров'я, сімейними обставинами та планами на майбутнє. Такий підхід відповідає сучасному розумінню соціальної роботи, у якому підтримка має бути адресною, комплексною та орієнтованою на відновлення самостійності.

Професійна адаптація та працевлаштування становлять окремий напрям нормативного регулювання. Загальні засади державної політики у сфері зайнятості визначено Законом України «Про зайнятість населення» [31]. Для демобілізованих військовослужбовців питання працевлаштування має особливе значення, оскільки повернення до роботи сприяє відновленню матеріальної стабільності, соціальних зв'язків, упевненості у власних силах і звичного ритму життя. Водночас людина може потребувати професійної переорієнтації, перекваліфікації, оновлення знань або адаптації робочого місця відповідно до стану здоров'я.

Порядок і умови забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 432 [35]. Документ регулює можливості професійного навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Його положення мають важливе значення для соціального супроводу, оскільки фахівець повинен не лише поінформувати людину про доступні можливості, а й допомогти обрати реалістичну професійну траєкторію з урахуванням попереднього досвіду, освіти, стану здоров'я та умов місцевого ринку праці.

Соціально-психологічна адаптація демобілізованих військовослужбовців тісно пов'язана з доступністю медичної, психологічної та реабілітаційної допомоги. Загальні засади охорони здоров'я визначено Основами законодавства України про охорону здоров'я [25]. Водночас спеціальне регулювання реабілітаційної допомоги закріплено Законом України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [39] та Постановою Кабінету Міністрів України «Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я» [29]. Ці документи створюють правову основу для отримання реабілітаційних послуг особами, які мають поранення, захворювання або порушення функціонування.

Реабілітація має розглядатися не ізольовано, а у зв'язку з іншими аспектами повернення до цивільного життя. Якщо людина після поранення потребує тривалого відновлення, це може впливати на її здатність працювати, умови проживання, мобільність, сімейні відносини та участь у житті громади. Тому фахівець із соціальної роботи повинен розуміти межі власної компетентності, своєчасно перенаправляти людину до відповідних спеціалістів і координувати допомогу у межах індивідуального плану.

Психологічна підтримка ветеранів війни та членів їхніх сімей регулюється Постановою Кабінету Міністрів України № 1338 [10]. Документ визначає організаційні засади надання психологічної допомоги відповідним категоріям осіб. Додатково важливе значення має Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» [37]. Його положення спрямовані на впорядкування системи психосоціальної підтримки та забезпечення доступу населення до необхідної допомоги.

Окремий напрям пов'язаний із Законом України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» [40]. Його прийняття свідчить про поступове формування більш цілісного підходу до охорони психічного здоров'я. Для соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями важливо, що психологічна підтримка не повинна ототожнюватися з автоматичним приписуванням людині психічного розладу. Завдання фахівця із соціальної роботи полягає у виявленні потреби, інформуванні, перенаправленні та

підтримці взаємодії з компетентними спеціалістами, а не у встановленні діагнозу.

Питання медичної, психологічної, фізичної та професійної адаптації поєднано у Постанові Кабінету Міністрів України № 307 [9]. Документ відображає комплексний характер підтримки ветеранів війни, членів їхніх сімей та інших визначених категорій осіб. Його положення важливі для розуміння того, що повернення до цивільного життя не можна розглядати виключно як соціальну або виключно як медичну проблему. Людина може одночасно потребувати реабілітації, професійного навчання, психологічної підтримки, правової консультації та допомоги у відновленні повсякденного життя.

Для демобілізованих військовослужбовців, які мають поранення, захворювання або інвалідність, важливе значення має Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [38]. Він визначає загальні гарантії рівних можливостей, доступу до праці, соціального захисту та участі у житті суспільства. Практична реалізація цих положень пов'язана із забезпеченням безбар'єрності середовища, доступності установ, інформації та послуг.

Стратегічні орієнтири у цій сфері визначено Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [44]. Безбар'єрність має розумітися ширше, ніж лише фізична доступність приміщень. Для демобілізованих військовослужбовців важливими є також інформаційна, цифрова, економічна та суспільна доступність. Людина повинна мати можливість отримати зрозумілу інформацію, звернутися до установи, скористатися послугою, продовжити навчання, знайти роботу та брати участь у житті громади.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців має багаторівневий характер. Конституція України закріплює загальні соціальні права та ціннісні орієнтири державної політики [16]. Спеціальні закони визначають гарантії військовослужбовців, ветеранів війни та членів їхніх сімей [41; 43]. Законодавство у сфері соціальних послуг регламентує організацію допомоги, права отримувачів соціальних послуг

і відповідальність надавачів [42]. Підзаконні нормативні акти конкретизують порядок соціальної адаптації, професійного навчання, психологічної допомоги, реабілітації та діяльності фахівців із супроводу [8–10; 29; 32; 33; 35; 37]. Стратегічні документи визначають довгострокові орієнтири ветеранської політики та формування системи повернення з військової служби до цивільного життя [45; 46].

Наявність розгалуженої нормативно-правової бази є необхідною, але недостатньою умовою ефективного соціального супроводу. Практичний результат залежить від того, наскільки доступною є інформація, чи узгоджено працюють установи, чи розуміє людина порядок реалізації своїх прав і чи здатний фахівець організувати індивідуальну траєкторію допомоги. Саме поєднання правового регулювання, міжвідомчої взаємодії та професійного супроводу створює умови для повноцінного повернення демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз проблеми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців дозволив установити, що повернення людини з військової служби до цивільного життя є складним і тривалим процесом, який не обмежується формальним припиненням виконання військових обов'язків. Воно передбачає відновлення повсякденного способу життя, повернення до сімейних і професійних ролей, налагодження соціальних зв'язків, реалізацію передбачених законодавством прав і гарантій, а за потреби – отримання медичної, психологічної, правової та соціальної допомоги.

Уточнено, що поняття «демобілізовані військовослужбовці», «ветерани війни», «учасники бойових дій» і «звільнені з військової служби особи» не є тотожними, хоча в окремих випадках можуть перетинатися. Статус ветерана війни або учасника бойових дій визначається законодавством і є підставою для отримання відповідних гарантій. Поняття «демобілізовані військовослужбовці» акцентує увагу на факті завершення служби та переході людини до цивільного

життя. Саме тому зміст соціальної роботи має визначатися не лише наявністю певного статусу, а й індивідуальними потребами людини.

Демобілізовані військовослужбовці не є однорідною категорією отримувачів соціальних послуг. Їхні потреби залежать від тривалості та умов проходження служби, стану фізичного і психологічного здоров'я, сімейного становища, професійного досвіду, матеріального забезпечення, житлових умов, рівня поінформованості та наявності підтримки у громаді. Окремої уваги можуть потребувати військовослужбовці, які мають поранення, захворювання або інвалідність, стикаються з труднощами працевлаштування, потребують професійної переорієнтації, відновлення сімейної комунікації або комплексної допомоги декількох установ.

З'ясовано, що соціальні, психологічні та економічні труднощі у процесі повернення до цивільного життя часто мають взаємопов'язаний характер. Втрата роботи або необхідність зміни професії можуть впливати на матеріальне становище сім'ї та емоційний стан людини. Проблеми зі здоров'ям можуть ускладнювати працевлаштування, вимагати тривалої реабілітації та адаптації житлових умов. Труднощі сімейної комунікації або звуження соціальних зв'язків здатні посилювати відчуття невизначеності та ускладнювати відновлення звичного способу життя. Водночас наявність бойового досвіду не означає автоматичного виникнення психологічних порушень. Підтримка має бути делікатною, адресною та заснованою на повазі до автономії людини.

Обґрунтовано, що соціальний супровід є доцільною технологією професійної роботи з демобілізованими військовослужбовцями, оскільки дозволяє перейти від фрагментарного надання окремих видів допомоги до цілісної індивідуалізованої підтримки. Він не зводиться до одноразового консультування, оформлення документів або надання матеріальної допомоги, а охоплює встановлення контакту, оцінювання потреб, визначення ресурсів, спільне формулювання цілей, складання індивідуального плану, координацію взаємодії з різними установами, моніторинг результатів і поступове завершення супроводу після відновлення здатності людини самостійно вирішувати актуальні питання.

Визначено, що соціальний супровід має ґрунтуватися на повазі до гідності людини, добровільності, конфіденційності, індивідуальному підході, адресності, доступності, комплексності, партнерській взаємодії, опорі на сильні сторони отримувача соціальних послуг і міжвідомчій координації. Реалізація цих принципів дозволяє уникнути формального або патерналістського підходу, відповідно до якого фахівець приймає рішення замість людини. Демобілізований військовослужбовець має залишатися активним учасником процесу, визначати власні пріоритети та брати участь у виборі прийнятних способів підтримки.

Нормативно-правова база України охоплює значну кількість напрямів підтримки військовослужбовців, ветеранів війни, демобілізованих осіб і членів їхніх сімей. Законодавством закріплено загальні права на соціальний захист, працю та охорону здоров'я, визначено спеціальні гарантії для військовослужбовців і ветеранів війни, урегульовано надання соціальних послуг, соціальну та професійну адаптацію, психологічну допомогу, реабілітацію та діяльність фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Водночас практична ефективність підтримки залежить не лише від наявності правових норм, а й від доступності інформації, узгодженої роботи установ, урахування можливостей громади та професійної здатності фахівця організувати індивідуальну траєкторію допомоги.

Отже, комплексний характер потреб демобілізованих військовослужбовців, взаємозалежність труднощів у різних сферах життя та необхідність координації діяльності установ обумовлюють доцільність розроблення програми соціального супроводу. Теоретичні положення, визначені у першому розділі, становлять основу для обґрунтування її мети, завдань, принципів, етапів, змістових компонентів і очікуваних результатів.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

2.1. Основні підходи до організації соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців

Організація соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців має ґрунтуватися на розумінні того, що повернення до цивільного життя є індивідуальним процесом, який відбувається з різною швидкістю та супроводжується неоднаковими труднощами. Навіть за наявності подібного досвіду служби потреби людей можуть істотно відрізнятися. Для однієї людини першочерговим питанням буде працевлаштування, для іншої – проходження реабілітації після поранення, для третьої – оформлення документів і соціальних гарантій, для четвертої – відновлення сімейної комунікації або подолання соціальної ізоляції. Саме тому соціальний супровід не може будуватися за єдиним шаблоном. Його зміст має визначатися конкретною життєвою ситуацією, наявними ресурсами та цілями отримувача соціальних послуг.

Індивідуальний підхід є основою всієї системи соціального супроводу. Він передбачає відмову від формального застосування однакових рішень до всіх демобілізованих військовослужбовців. Спільною для цієї категорії є лише ситуація переходу від військової служби до цивільного життя, тоді як складність адаптації, характер проблем і готовність звертатися по допомогу мають індивідуальний характер. Фахівець повинен враховувати стан здоров'я людини, її вік, освіту, професійний досвід, сімейне становище, житлові умови, матеріальні можливості, коло соціальної підтримки, обізнаність щодо доступних послуг і особисті життєві плани.

Індивідуалізація соціального супроводу означає, що отримувач соціальних послуг бере активну участь у визначенні пріоритетів роботи. Допомога не повинна нав'язуватися або зводитися до стандартного переліку заходів. Фахівець може запропонувати можливі варіанти, пояснити переваги та ризики, допомогти сформулювати реалістичні цілі, однак остаточне рішення має прийматися

спільно з людиною. Такий підхід відповідає принципу поваги до гідності, автономії та самостійності отримувача соціальних послуг.

Індивідуальна робота розпочинається з уважного аналізу життєвої ситуації. Уже під час першої зустрічі важливо не лише зафіксувати формальну причину звернення, а й зрозуміти, які обставини впливають на проблему. Наприклад, звернення щодо працевлаштування може бути пов'язане з потребою у перекваліфікації, станом здоров'я, відсутністю документів, необхідністю адаптації робочого місця або невпевненістю людини у власних професійних можливостях. Допомога в оформленні виплат може потребувати одночасного вирішення питань правового консультування, медичного обстеження та взаємодії з декількома установами. Саме тому окрему проблему доцільно розглядати в контексті всієї життєвої ситуації.

Комплексний підхід дозволяє врахувати взаємозв'язок соціальних, економічних, психологічних, правових, медичних і сімейних потреб. У процесі повернення до цивільного життя ці потреби нерідко накладаються одна на одну. Наприклад, наслідки поранення можуть ускладнювати працевлаштування, вимагати тривалої реабілітації та зміни побутових умов. Відсутність стабільного доходу може впливати на матеріальне становище родини та посилювати емоційне напруження. Труднощі сімейної комунікації можуть знижувати мотивацію до активного вирішення професійних і соціальних питань. У такій ситуації ізольоване реагування лише на одну проблему не забезпечує стійкого результату.

Комплексність не означає одночасного залучення якомога більшої кількості спеціалістів. Навпаки, надмірна кількість звернень до різних установ може перевантажувати людину та ускладнювати її адаптацію. Завдання фахівця полягає у визначенні першочергових потреб, вибудовуванні логічної послідовності дій і координації допомоги. Спочатку можуть вирішуватися питання, від яких залежить подальша реалізація інших заходів, наприклад відновлення документів, проходження медичного обстеження або оформлення відповідного статусу. Після цього доцільно переходити до професійної адаптації, залучення до програм підтримки або вирішення житлових і побутових питань.

Комплексний підхід тісно пов'язаний із міжвідомчою взаємодією. Жодна соціальна установа не здатна самотійно вирішити весь спектр проблем демобілізованого військовослужбовця. Залежно від потреб людини до роботи можуть залучатися органи місцевого самоврядування, заклади надання соціальних послуг, медичні установи, реабілітаційні центри, центри зайнятості, заклади освіти, центри надання безоплатної правничої допомоги, ветеранські простори, громадські організації та благодійні фонди. Міжвідомчий підхід передбачає не механічне перенаправлення, а узгодження дій між суб'єктами допомоги.

Запровадження діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб посилює можливості для такої координації [8]. Їхня робота має бути спрямована на те, щоб людина не залишалася сам на сам із розрізненою системою послуг. Важливо допомогти отримувачу соціальних послуг зрозуміти, до якої установи звертатися, у якій послідовності діяти, які документи підготувати та які результати очікувати. У випадках, коли необхідна взаємодія декількох служб, фахівець підтримує зв'язок із залученими спеціалістами та стежить за тим, щоб заходи не дублювалися і не суперечили один одному.

Міжвідомча взаємодія має бути організована так, щоб не перекладати на людину відповідальність за координацію роботи установ. Демобілізований військовослужбовець не повинен повторно проходити однакові опитування, самотійно передавати інформацію між службами або витрачати значний час на пошук контактів. Водночас обмін інформацією між установами має відбуватися із дотриманням принципу конфіденційності. Передаватися можуть лише ті відомості, які є необхідними для організації конкретного виду допомоги та на використання яких отримано згоду людини.

Важливе місце в організації соціального супроводу посідає сімейно орієнтований підхід. Повернення військовослужбовця до цивільного життя впливає не лише на нього самого, а й на членів родини. За час служби могли змінитися повсякденні обов'язки, способи ухвалення рішень, сімейні ролі та емоційні зв'язки. Після повернення необхідний час для повторного узгодження

очікувань і налагодження взаємодії. У певних випадках сім'я може бути важливим ресурсом підтримки, в інших – сама потребувати допомоги.

Н. Тверезовська, Т. Григоренко, І. Демченко та О. Половий розглядають профілактику конфліктів у сім'ях військовослужбовців як важливий напрям професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей [53]. Сімейно орієнтований підхід передбачає увагу до потреб членів родини, їхньої готовності підтримувати військовослужбовця, труднощів у комунікації та можливих джерел напруження. За згодою людини доцільно проводити сімейні консультації, надавати інформацію про доступні послуги, залучати психолога або інших спеціалістів.

Водночас робота з сім'єю не повинна означати втручання у приватне життя без потреби або згоди отримувача соціальних послуг. Фахівець має поважати межі родини, не нав'язувати готові моделі поведінки та не покладати на близьких надмірну відповідальність за адаптацію військовослужбовця. Сімейно орієнтований підхід полягає у підтримці взаєморозуміння, розвитку ресурсів родини та створенні умов для конструктивного діалогу.

Організація соціального супроводу значною мірою пов'язана з веденням випадку. М. Медведенко обґрунтовує доцільність застосування кейс-менеджменту під час надання соціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх родин [19]. Ведення випадку дозволяє впорядкувати роботу навколо конкретної життєвої ситуації, а не навколо окремої установи або послуги. У центрі уваги перебуває людина з її потребами, ресурсами та цілями.

Ведення випадку розпочинається з установлення професійного контакту та оцінювання потреб. Під час первинної зустрічі важливо створити атмосферу довіри, пояснити можливості соціального супроводу, з'ясувати причину звернення та очікування людини. Фахівець не повинен зводити взаємодію до формального заповнення анкети. Оцінювання потреб має допомогти зрозуміти, які проблеми є першочерговими, які ресурси вже має людина та які установи доцільно залучити.

Оцінювання потреб охоплює кілька взаємопов'язаних сфер. Важливо з'ясувати стан документів і правовий статус, умови проживання, матеріальне

становище, професійний досвід, потребу у працевлаштуванні або навчанні, стан здоров'я, необхідність реабілітації, особливості сімейної ситуації, наявність підтримки з боку близьких і громади. Окремо доцільно визначити, чи потребує людина перенаправлення до психолога, лікаря, юриста або іншого спеціаліста. При цьому фахівець із соціальної роботи не встановлює медичних або психологічних діагнозів, а лише виявляє потребу у профільній допомозі.

Важливо оцінювати не лише проблеми, а й ресурси. До них можуть належати освіта, професійні навички, досвід служби, здатність діяти у складних ситуаціях, підтримка родини, наявність друзів, зв'язок із побратимами, мотивація до навчання, готовність до працевлаштування або підприємницької діяльності. Опора на сильні сторони дозволяє уникнути дефіцитарного підходу, за якого людина розглядається виключно через призму труднощів.

За результатами оцінювання потреб спільно з отримувачем соціальних послуг визначаються цілі супроводу та формується індивідуальний план. План має бути конкретним, реалістичним і зрозумілим для людини. У ньому доцільно фіксувати першочергові завдання, очікувані результати, строки виконання, відповідальних осіб і залучені установи. Наприклад, план може включати відновлення документів, отримання правової консультації, проходження медичного обстеження, звернення до центру зайнятості, участь у програмі професійного навчання, пошук житла або сімейне консультування.

Індивідуальний план не є незмінним документом. У процесі роботи можуть виникати нові обставини, змінюватися пріоритети або з'являтися додаткові ресурси. Тому фахівець разом із людиною регулярно оцінює результати та за потреби коригує план. Гнучкість є важливою умовою ефективності супроводу, оскільки повернення до цивільного життя не завжди відбувається лінійно.

Принцип безперервності підтримки передбачає, що людина не повинна втрачати зв'язок із системою допомоги під час переходу від однієї послуги до іншої. Якщо демобілізований військовослужбовець направлений до медичного закладу, центру зайнятості або юридичної служби, соціальний супровід не завершується самим фактом перенаправлення. Важливо переконатися, що

людина змогла отримати послугу, зрозуміла подальші кроки та не зіткнулася з новими бар'єрами.

Безперервність підтримки особливо важлива у складних випадках, коли допомога надається декількома установами. Наприклад, після проходження реабілітації людина може потребувати професійної переорієнтації, а після завершення навчання – допомоги у працевлаштуванні. Якщо на кожному етапі відсутній зв'язок між установами, людина змушена щоразу починати взаємодію з системою заново. Соціальний супровід дозволяє зберегти послідовність допомоги та забезпечити логічний перехід між різними видами підтримки.

Принцип безперервності не означає необмежену тривалість соціального супроводу. Метою роботи є не постійна залежність людини від фахівця, а поступове відновлення здатності самостійно вирішувати актуальні питання. Тривалість підтримки визначається життєвою ситуацією, складністю проблем і результатами реалізації індивідуального плану. Коли основні цілі досягнуті, а людина здатна надалі діяти самостійно, соціальний супровід поступово завершується. При цьому вона має отримати інформацію про можливість повторного звернення у разі виникнення нових потреб.

Організація соціального супроводу має враховувати також ресурси громади. А. Демерс підкреслює роль громади у процесі реінтеграції ветеранів [69]. Ефективність підтримки залежить від наявності доступних послуг, готовності установ до взаємодії, розвитку ветеранських просторів, громадських ініціатив і програм взаємопідтримки. М. Флек і Л. Кайт звертають увагу на значення соціальної ідентичності та відчуття належності до спільноти у процесі переходу від військової служби до цивільного життя [72]. Тому соціальний супровід має бути спрямований не лише на вирішення індивідуальних проблем, а й на відновлення соціальних зв'язків і включення людини у життя громади.

У процесі організації підтримки важливо уникати формального підходу. Навіть якісно розроблений алгоритм не може замінити професійної уваги до конкретної людини. Оцінювання потреб не повинно перетворюватися на механічне заповнення документів, міжвідомча взаємодія – на формальне перенаправлення, а індивідуальний план – на перелік заходів, які не відповідають

реальній життєвій ситуації. Ефективність соціального супроводу залежить від здатності фахівця поєднати вимоги нормативних документів із гнучким і відповідальним ставленням до потреб отримувача соціальних послуг.

Отже, організація соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців має ґрунтуватися на поєднанні індивідуального, комплексного, міжвідомчого та сімейно орієнтованого підходів. Практичним механізмом їх реалізації є ведення випадку, що охоплює встановлення контакту, оцінювання потреб, визначення ресурсів, складання індивідуального плану, координацію діяльності установ, моніторинг результатів і поступове завершення підтримки. Принцип безперервності дозволяє забезпечити логічний зв'язок між різними видами допомоги та уникнути ситуації, коли людина залишається сам на сам із розрізненою системою послуг. Таке поєднання підходів створює основу для побудови цілісної програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців.

2.2. Методи та форми соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями

Ефективність соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців залежить не лише від правильного визначення потреб, а й від добору методів і форм роботи, які відповідають конкретній життєвій ситуації людини. Повернення до цивільного життя може супроводжуватися необхідністю одночасно вирішувати питання працевлаштування, оформлення документів, отримання соціальних гарантій, проходження реабілітації, відновлення сімейної комунікації та налагодження соціальних зв'язків. Тому фахівець із соціальної роботи має використовувати не один універсальний метод, а гнучке поєднання індивідуальних, групових, сімейних та інформаційно-консультативних форм підтримки.

Добір методів не може здійснюватися механічно. Однаковий за назвою запит може потребувати різних професійних рішень. Наприклад, звернення щодо пошуку роботи іноді обмежується потребою в інформації про актуальні вакансії, однак в іншій ситуації воно може бути пов'язане з необхідністю

перекваліфікації, адаптації робочого місця, правового консультування або проходження реабілітації. Так само прохання допомогти з оформленням документів може виявитися частиною ширшої проблеми, коли людина не орієнтується у системі підтримки, не знає послідовності дій або потребує взаємодії з декількома установами. Саме тому методи соціальної роботи мають обиратися після оцінювання потреб і погоджуватися з отримувачем соціальних послуг.

Одним із найбільш поширених методів є соціальне консультування. Його зміст полягає у наданні людині зрозумілої, достовірної та практично корисної інформації, необхідної для вирішення конкретного питання. Демобілізований військовослужбовець може потребувати роз'яснення щодо оформлення статусу, отримання соціальних гарантій, звернення до медичної або реабілітаційної установи, пошуку роботи, професійного навчання, правової допомоги або участі у програмах підтримки. Важливо не перевантажувати людину великою кількістю розрізнених відомостей, а допомогти визначити послідовність подальших дій.

Соціальне консультування не варто зводити до формальної передачі контактів або посилань. Фахівець має переконатися, що людина зрозуміла отриману інформацію, знає, до якої установи звернутися, які документи підготувати та як діяти у випадку виникнення труднощів. У разі потреби консультація доповнюється письмовою пам'яткою, переліком контактів, коротким алгоритмом або індивідуальним планом подальших кроків. Такий підхід особливо важливий у ситуаціях, коли людина одночасно взаємодіє з декількома установами.

Соціальне консультування може проводитися під час особистої зустрічі, телефонної розмови або онлайн-взаємодії. Вибір форми залежить від потреб людини, стану її здоров'я, місця проживання та складності питання. Особиста зустріч доцільна, коли необхідно детально проаналізувати життєву ситуацію, спільно скласти індивідуальний план або обговорити декілька взаємопов'язаних проблем. Телефонні та онлайн-консультації можуть використовуватися для уточнення інформації, підтримання зв'язку, нагадування про домовленості або швидкого реагування на нові запити.

Індивідуальні зустрічі є важливою формою соціальної роботи, оскільки дозволяють забезпечити конфіденційність, установити професійний контакт і приділити увагу особистим потребам демобілізованого військовослужбовця. Їхня мета не обмежується збором інформації. Під час індивідуальної взаємодії фахівець допомагає людині визначити пріоритети, оцінити наявні ресурси, обрати прийнятні способи вирішення проблем і поступово відновлювати впевненість у власній здатності діяти самостійно.

Індивідуальна робота має здійснюватися у партнерському форматі. Фахівець не приймає рішення замість людини та не нав'язує їй готовий сценарій. Він допомагає побачити можливі варіанти, пояснює переваги та обмеження кожного з них, підтримує у виконанні погоджених дій і за потреби коригує план. Такий підхід відповідає загальній логіці ведення випадку, за якої отримувач соціальних послуг залишається активним учасником процесу.

М. Медведенко обґрунтовує доцільність застосування кейс-менеджменту у роботі з ветеранами війни та членами їхніх родин [19]. У межах такого підходу індивідуальні зустрічі використовуються не як ізольовані консультації, а як елементи послідовної роботи. На початковому етапі вони допомагають оцінити потреби, надалі – відстежити виконання індивідуального плану, визначити зміни та вчасно відреагувати на нові обставини.

Коли вирішення проблеми потребує участі різних установ або спеціалістів, важливого значення набуває соціальне посередництво. Його зміст полягає у сприянні взаємодії між демобілізованим військовослужбовцем і суб'єктами, від яких залежить отримання необхідної допомоги. Фахівець може допомогти встановити контакт із центром зайнятості, медичною установою, реабілітаційним закладом, органом соціального захисту населення, центром надання безоплатної правничої допомоги, закладом освіти, ветеранським простором або громадською організацією.

Соціальне посередництво є особливо важливим у випадках, коли людина не знає, до якої установи звернутися, стикається з адміністративними бар'єрами або потребує узгодження дій декількох служб. Фахівець не виконує функції іншої установи та не вирішує питання поза межами власної компетентності. Його

роль полягає у тому, щоб зробити взаємодію більш зрозумілою, послідовною та результативною.

Посередництво тісно пов'язане з перенаправленням. Якщо потреба людини виходить за межі компетентності фахівця із соціальної роботи, необхідно допомогти їй звернутися до відповідного спеціаліста. Йдеться про правову, медичну, психологічну, реабілітаційну, освітню або професійну підтримку. Перенаправлення не повинно зводитися до формального повідомлення адреси чи номера телефону. Важливо пояснити людині мету звернення, надати необхідні контакти, за потреби допомогти домовитися про консультацію та згодом уточнити, чи вдалося отримати послугу.

У цьому полягає відмінність перенаправлення від механічного передавання відповідальності іншій установі. Якщо фахівець лише радить звернутися до іншого спеціаліста, але не цікавиться результатом, безперервність соціального супроводу порушується. Людина може не скористатися послугою через незрозумілий порядок звернення, чергу, відсутність документів або інші обставини. Тому важливо підтримувати зв'язок і допомагати долати бар'єри.

Постановою Кабінету Міністрів України № 881 передбачено діяльність фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб [8]. Такий підхід створює умови для координації допомоги та зменшує ризик того, що людина залишиться сам на сам із розрізненою системою установ. Соціальне посередництво й перенаправлення в цьому контексті є не другорядними діями, а важливими професійними інструментами.

У роботі з демобілізованими військовослужбовцями можуть виникати ситуації, які потребують кризового втручання. Йдеться про обставини, коли людина відчуває гостре емоційне напруження, не може самостійно впоратися з життєвою ситуацією або потребує невідкладної допомоги профільних спеціалістів. Кризове втручання має бути спрямоване передусім на стабілізацію ситуації, забезпечення безпеки, уважне вислуховування, визначення першочергової потреби та організацію своєчасного перенаправлення.

Фахівець із соціальної роботи повинен чітко усвідомлювати межі власної професійної компетентності. Він не встановлює медичного або психологічного

діагнозу та не підміняє діяльність лікаря, психолога чи іншого спеціаліста. У складних ситуаціях його завдання полягає у тому, щоб зберігати спокій, не залишати людину без підтримки, допомогти встановити контакт із відповідною службою та переконатися, що допомога стала доступною. Правові засади надання психологічної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 1338 [10], а організаційні засади психосоціальної допомоги населенню – Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 2118 [37].

О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська та інші автори наголошують, що допомога військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх сімей має враховувати індивідуальний досвід людини, її готовність до взаємодії та специфіку життєвої ситуації [15]. У роботі важливо уникати надмірного узагальнення та автоматичного приписування психологічних проблем кожному демобілізованому військовослужбовцю. Кризове втручання застосовується лише тоді, коли ситуація справді цього потребує.

Поряд з індивідуальними формами роботи важливе значення має групова підтримка. Вона створює можливість для спілкування, обміну досвідом, відновлення соціальних зв'язків і формування відчуття належності до спільноти. Після тривалої служби людині іноді складно одразу повернутися до звичного кола спілкування. Участь у групі може допомогти побачити, що окремі труднощі є зрозумілими іншим людям із подібним досвідом, а також знайти практичні способи вирішення повсякденних питань.

Групова робота може мати інформаційний, підтримувальний, навчальний або комунікативний характер. Інформаційні зустрічі доцільно присвячувати питанням соціальних гарантій, працевлаштування, професійного навчання, можливостей започаткування власної справи, правової допомоги, реабілітації та доступних послуг у громаді. Підтримувальні групи сприяють відновленню соціальних контактів і взаєморозумінню. Навчальні зустрічі можуть допомогти розвивати навички комунікації, планування професійного майбутнього, пошуку ресурсів і взаємодії з установами.

Організуючи групову роботу, необхідно враховувати добровільність участі та готовність людини до відкритого обговорення власного досвіду. Учасники не повинні відчувати тиску або обов'язку ділитися особистими історіями. Фахівець має підтримувати атмосферу поваги, конфіденційності та безпеки. Групова форма не замінює індивідуального супроводу, а доповнює його.

Важливою формою групової підтримки є технологія «рівний – рівному». Її особливість полягає у тому, що підтримку надає людина, яка має власний досвід повернення до цивільного життя та може краще зрозуміти запити демобілізованого військовослужбовця. Така взаємодія сприяє формуванню довіри, зменшенню відчуття ізольованості та обміну практичними порадами. Підтримка «рівний – рівному» може реалізовуватися у форматі груп взаємодопомоги, наставництва, менторських програм, зустрічей у ветеранських просторах або участі у громадських ініціативах.

I. Пеша розглядає менторство для ветеранів і ветеранок як перспективний напрям роботи у територіальній громаді [28]. Ментор може допомогти людині зорієнтуватися у доступних можливостях, налагодити контакти, долучитися до активностей громади та поступово відновити впевненість у власних силах. Водночас підтримка «рівний – рівному» не підміняє роботу фахівців. Наставник не повинен виконувати функції психолога, юриста або соціального працівника, якщо не має відповідної кваліфікації. Його роль полягає у підтримці, обміні досвідом і сприянні включенню людини у спільноту.

Значення соціального оточення у процесі реінтеграції підкреслює А. Демерс [69]. Громада, ветеранські організації та неформальні мережі підтримки можуть створювати умови для повернення людини до активного суспільного життя. М. Флек і Л. Кайт також наголошують на важливості соціальної ідентичності та відчуття належності до спільноти у процесі переходу від військової служби до цивільного життя [72]. Саме тому групові й менторські форми роботи мають бути включені до системи соціального супроводу, але застосовуватися з урахуванням індивідуальної готовності людини.

Робота з родиною є невіддільною складовою соціальної підтримки. Повернення військовослужбовця впливає на повсякденне життя сім'ї, розподіл обов'язків, способи комунікації та взаємні очікування. За час служби родина могла сформувати нові способи організації побуту й ухвалення рішень. Після повернення необхідний час для повторного узгодження ролей і відновлення взаєморозуміння.

Н. Тверезовська, Т. Григоренко, І. Демченко та О. Половий розглядають профілактику конфліктів у сім'ях військовослужбовців як важливий напрям професійної підготовки фахівців соціономічних спеціальностей [53]. У практичній роботі підтримка родини може включати індивідуальні консультації для її членів, сімейні зустрічі, інформаційні заняття, перенаправлення до психолога або сімейного консультанта, залучення до груп взаємопідтримки та допомоги у вирішенні побутових питань.

Сімейна робота має здійснюватися делікатно та лише за згодою людини. Фахівець не повинен втручатися у приватне життя без необхідності, оцінювати сім'ю з позиції готових стереотипів або нав'язувати єдину модель поведінки. Його завдання полягає у підтримці конструктивної комунікації, допомозі у визначенні ресурсів родини та створенні умов для взаєморозуміння. За потреби доцільно залучати профільних спеціалістів.

Інформаційний супровід пронизує всі методи й форми роботи. Його не варто розглядати лише як передавання відомостей на початковому етапі. Інформаційна підтримка має тривати протягом усього періоду взаємодії, оскільки потреби людини можуть змінюватися, а на різних етапах виникають нові запитання. Спочатку демобілізований військовослужбовець може потребувати інформації про документи та соціальні гарантії, згодом – про професійне навчання, програми підтримки підприємницьких ініціатив, реабілітаційні послуги або можливості участі у житті громади.

Ефективний інформаційний супровід передбачає використання різних каналів комунікації. Поряд з особистими консультаціями можуть застосовуватися телефонні розмови, електронні повідомлення, онлайн-консультації, інформаційні буклети, пам'ятки, короткі алгоритми дій та

перевірені цифрові ресурси. Важливо, щоб інформація була актуальною, зрозумілою та адаптованою до потреб конкретної людини. Надмірна кількість тексту, складна термінологія або невпорядкований перелік посилань можуть знизити практичну цінність допомоги.

Інформаційний супровід має поєднуватися з перевіркою результату. Якщо фахівець надав людині контакти установи або пояснив порядок звернення, доцільно уточнити, чи вдалося скористатися інформацією, які труднощі виникли та чи потрібна додаткова підтримка. Це дозволяє зберігати безперервність супроводу та своєчасно реагувати на нові бар'єри.

Методи соціальної роботи доцільно поєднувати відповідно до індивідуального плану. Наприклад, соціальне консультування може допомогти людині визначити порядок оформлення документів, посередництво – налагодити взаємодію з установою, перенаправлення – отримати профільну допомогу, групова підтримка – відновити соціальні зв'язки, а робота з родиною – сприяти налагодженню комунікації. Вибір форм залежить від потреб, готовності людини до взаємодії, її особистих ресурсів і можливостей громади.

Важливо уникати ситуації, коли методи застосовуються формально лише для звітування. Кількість проведених консультацій або перенаправлень сама по собі не свідчить про результативність соціального супроводу. Значення має те, чи вдалося людині отримати необхідну послугу, реалізувати свої права, знайти роботу, налагодити взаємодію з родиною, долучитися до життя громади або відновити здатність самостійно вирішувати актуальні питання.

Отже, соціальна робота з демобілізованими військовослужбовцями потребує гнучкого поєднання методів і форм підтримки. Соціальне консультування допомагає людині зорієнтуватися у правах, послугах і можливостях; соціальне посередництво та перенаправлення забезпечують доступ до компетентних установ і спеціалістів; кризове втручання дозволяє своєчасно організувати необхідну допомогу у складних життєвих ситуаціях. Індивідуальні зустрічі створюють умови для оцінювання потреб і реалізації персоналізованого плану, групова підтримка та технологія «рівний – рівному» сприяють відновленню соціальних зв'язків, а робота з родиною допомагає

налагодити взаєморозуміння у найближчому оточенні людини. Інформаційний супровід об'єднує всі зазначені форми та забезпечує послідовність підтримки у процесі повернення демобілізованого військовослужбовця до цивільного життя.

2.3. Програма соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців

Теоретичний аналіз проблеми та визначення основних підходів, методів і форм соціальної роботи стали підґрунтям для розроблення авторської програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя» (див. Додаток Г). Необхідність її створення зумовлена тим, що завершення військової служби не означає автоматичного відновлення звичного способу життя. Демобілізований військовослужбовець може потребувати допомоги у вирішенні соціальних, правових, професійних, сімейних, побутових і психологічних питань. Окремі проблеми нерідко взаємопов'язані, тому фрагментарне надання допомоги не завжди забезпечує стійкий результат.

Запропонована програма не передбачає однакового набору заходів для всіх учасників. Її зміст поєднує обов'язкові компоненти, важливі для орієнтації людини у цивільному середовищі, та варіативні заходи, які добираються відповідно до індивідуальних потреб. Такий підхід відповідає положенням Закону України «Про соціальні послуги» [42], Державного стандарту соціального супроводу сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [33], Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей [32] і Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» [8].

Метою програми є створення умов для соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя шляхом оцінювання індивідуальних потреб, розроблення персоналізованого маршруту підтримки, надання інформаційно-консультативної допомоги, сприяння відновленню

сімейних і соціальних зв'язків, професійній реалізації та доступу до необхідних послуг.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: визначити індивідуальні потреби, труднощі та ресурси демобілізованих військовослужбовців; підвищити рівень їхньої поінформованості про права, соціальні гарантії та доступні послуги; допомогти сформувати зрозумілий алгоритм взаємодії з установами; сприяти професійній адаптації, пошуку роботи, перекваліфікації або визначенню можливостей започаткування власної справи; підтримати відновлення сімейної комунікації та соціальних зв'язків; забезпечити своєчасне перенаправлення до медичних, реабілітаційних, психологічних і правових служб; залучити ресурси громади, ветеранських просторів і громадських організацій; сформувати здатність самостійно вирішувати актуальні життєві питання після завершення супроводу.

Цільову групу програми становлять демобілізовані військовослужбовці, які повернулися до цивільного життя та потребують інформаційної, соціальної, правової, професійної або сімейної підтримки. Участь у програмі не залежить виключно від наявності статусу ветерана війни або учасника бойових дій, оскільки потреба у допомозі може виникати вже на етапі повернення до громади та оформлення документів. До окремих заходів за згодою учасника можуть залучатися члени його родини.

Програма розрахована на вісім тижнів. Її тривалість може змінюватися відповідно до складності життєвої ситуації та динаміки вирішення проблем. У межах програми передбачено індивідуальні зустрічі, групові заняття, інформаційно-консультативні зустрічі, сімейні консультації, перенаправлення до профільних служб, соціальне посередництво, участь у групах взаємопідтримки та взаємодію у форматі «рівний – рівному». Кількість індивідуальних зустрічей визначається потребами кожного учасника, однак доцільно передбачити щонайменше чотири зустрічі: первинну, проміжні та підсумкову.

Програма ґрунтується на принципах поваги до гідності людини, добровільності, конфіденційності, індивідуального підходу, комплексності,

адресності, доступності, партнерської взаємодії, опори на сильні сторони, безперервності підтримки та міжвідомчої координації. Демобілізований військовослужбовець не розглядається як пасивний отримувач допомоги. Він бере участь у визначенні власних потреб, погодженні цілей і виборі заходів. Завдання фахівця полягає не в тому, щоб виконувати всі дії замість людини, а у створенні умов для поступового відновлення її самостійності.

Важливо дотримуватися меж професійної компетентності. Програма не є медичною або психотерапевтичною. Фахівець із соціальної роботи не встановлює діагнозів і не підміняє діяльність лікаря, психолога, психотерапевта, реабілітолога або юриста. За наявності відповідної потреби він організовує перенаправлення до профільного спеціаліста та підтримує зв'язок з учасником, щоб забезпечити безперервність допомоги. Такий підхід відповідає положенням нормативно-правових документів щодо психологічної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей [10], психосоціальної допомоги населенню [37] і реабілітації у сфері охорони здоров'я [29; 39].

Реалізація програми розпочинається з первинного оцінювання потреб. Під час індивідуальної зустрічі фахівець установлює контакт з учасником, пояснює можливості соціального супроводу, з'ясовує його очікування та визначає першочергові питання. Оцінювання охоплює правову, соціальну, сімейну, професійну, матеріальну, житлову та інформаційну сфери. За потреби уточнюється необхідність звернення до медичних, реабілітаційних або психологічних служб. Водночас важливо визначити не лише труднощі, а й ресурси: професійний досвід, освіту, мотивацію, підтримку родини, соціальні зв'язки, готовність до навчання, працевлаштування або участі у громадських ініціативах.

За результатами оцінювання потреб разом з учасником складається індивідуальний план соціального супроводу. У ньому зазначаються актуальні проблеми, пріоритетні цілі, конкретні заходи, строки їх виконання, відповідальні особи, установи та організації, які необхідно залучити, а також очікувані результати. Індивідуальний план не є незмінним документом. Його зміст

коригується, якщо життєва ситуація учасника змінюється, виникають нові потреби або окремі заходи не забезпечують очікуваного результату.

Орієнтовну структуру індивідуального плану соціального супроводу подано в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

**Структура індивідуального плану соціального супроводу демобілізованого
військовослужбовця**

Сфера потреб	Виявлена проблема або потреба	Заплановані заходи	Залучені установи або фахівці	Строк виконання	Очікуваний результат
Правова					
Соціальна					
Професійна					
Сімейна					
Медична та реабілітаційна					
Психологічна					
Житлова та побутова					
Соціальні зв'язки та участь у житті громади					

Джерело: розроблено автором

Після первинного оцінювання розпочинається основна частина програми, яка охоплює тематичні блоки. Їх зміст може адаптуватися залежно від потреб групи. Обов'язковими є питання орієнтації у системі послуг, професійної адаптації, відновлення сімейних і соціальних зв'язків, розвитку навичок самостійного вирішення проблем та формування індивідуального маршруту подальших дій. Зміст тематичних блоків програми представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Тематичні блоки програми соціального супроводу демобілізованих
військовослужбовців «Повернення до цивільного життя»**

Тематичний блок	Зміст роботи	Основні форми та методи	Орієнтовний результат
Орієнтація у системі підтримки	права, соціальні гарантії, статуси, послуги, порядок звернення до установ, алгоритм отримання допомоги	інформаційна зустріч, соціальне консультування, індивідуальна пам'ятка, обговорення практичних ситуацій	учасник розуміє, до яких установ звертатися та які дії виконувати

Індивідуальний маршрут повернення до цивільного життя	визначення пріоритетів, оцінювання ресурсів, формулювання короткострокових і середньострокових цілей	індивідуальна зустріч, ведення випадку, складання плану, мотиваційна бесіда	учасник має персоналізований план дій
Професійна адаптація та економічна самостійність	працевлаштування, повернення до попередньої професії, перекваліфікація, навчання, пошук вакансій, підприємницькі ініціативи	консультування, зустріч із представником центру зайнятості або роботодавцем, аналіз ресурсів, перенаправлення	визначено реалістичний професійний маршрут
Відновлення сімейної комунікації	зміни сімейних ролей, очікування членів родини, розподіл обов'язків, взаєморозуміння, доступна допомога для родини	сімейна консультація, інформаційна зустріч, обговорення практичних ситуацій, перенаправлення до психолога за потреби	учасник і члени родини краще розуміють можливості конструктивної взаємодії
Соціальні зв'язки та ресурси громади	ветеранські простори, громадські організації, групи взаємопідтримки, волонтерські й локальні ініціативи	групова зустріч, соціальне посередництво, технологія «рівний – рівному», презентація ресурсів громади	розширено коло соціальної підтримки
Турбота про здоров'я та своєчасне звернення по допомогу	медичні, реабілітаційні та психологічні послуги, межі компетентності фахівців, алгоритм звернення	інформаційна зустріч, консультування, перенаправлення до профільних служб	учасник знає, де та яким чином отримати необхідну допомогу
Самостійне вирішення життєвих питань	планування дій, визначення пріоритетів, комунікація з установами, використання власних ресурсів	практичні вправи, аналіз ситуацій, індивідуальне консультування, підсумкова зустріч	підвищено здатність самостійно діяти після завершення програми

Джерело: розроблено автором

Інформаційний блок має важливе значення, оскільки значна частина труднощів пов'язана не лише з відсутністю послуг, а й з недостатньою обізнаністю про можливості їх отримання. Учасникам необхідно надати структуровану інформацію про порядок оформлення документів, соціальні гарантії, можливості правової підтримки, медичної та психологічної допомоги, професійного навчання і працевлаштування. Важливо уникати надмірної кількості розрізнених відомостей. Кожен учасник має отримати коротку індивідуальну пам'ятку з контактами установ і послідовністю дій відповідно до його потреб.

Професійна адаптація посідає вагоме місце у програмі, оскільки працевлаштування впливає не лише на матеріальне становище, а й на відновлення звичного ритму життя, соціальних зв'язків і відчуття самотійності. Під час індивідуальних і групових зустрічей доцільно обговорювати можливість повернення до попередньої професії, необхідність перекваліфікації, доступні освітні програми, умови праці, підтримку підприємницьких ініціатив і взаємодію з роботодавцями. С. Котенко та Е. Богдан розглядають перекваліфікацію як важливий інструмент соціально-економічної адаптації захисників [18]. О. Пшик-Ковальська наголошує на значенні адміністративних механізмів і управлінських інструментів професійної та психосоціальної адаптації ветеранів [47]. Тому професійний маршрут має бути реалістичним і враховувати освіту, попередній досвід, стан здоров'я, сімейні обставини та можливості місцевого ринку праці.

Робота з родиною здійснюється за згодою учасника та має підтримувальний характер. Повернення військовослужбовця може супроводжуватися необхідністю повторного узгодження сімейних ролей, побутових обов'язків і взаємних очікувань. Н. Тверезовська, Т. Григоренко, І. Демченко та О. Половий підкреслюють важливість профілактики конфліктів у сім'ях військовослужбовців [53]. У межах програми можуть проводитися сімейні консультації та інформаційні зустрічі. За потреби родина перенаправляється до психолога або сімейного консультанта. Фахівець із соціальної роботи не втручається у приватне життя без необхідності, а сприяє відновленню конструктивної комунікації та використанню ресурсів найближчого оточення.

Залучення до ресурсів громади спрямоване на подолання соціальної ізоляції та відновлення відчуття належності до спільноти. А. Демерс підкреслює важливість громади у процесі реінтеграції ветеранів [69]. М. Флек і Л. Кайт звертають увагу на роль соціальної ідентичності та соціальних зв'язків у процесі переходу від військової служби до цивільного життя [72]. Саме тому доцільно знайомити учасників із діяльністю ветеранських просторів, громадських організацій, груп взаємопідтримки та локальних ініціатив. Окреме місце може посідати технологія «рівний – рівному», за якої підтримку надає людина з власним досвідом повернення до цивільного життя. І. Пеша розглядає

менторство для ветеранів і ветеранок як перспективну форму роботи у територіальній громаді [28].

Для реалізації визначених тематичних блоків передбачено систему групових та інформаційно-консультативних занять. Їх зміст побудовано таким чином, щоб поступово перейти від визначення індивідуальних потреб і ознайомлення з доступними послугами до професійної адаптації, відновлення сімейної комунікації, залучення ресурсів громади та формування подальшого маршруту дій. Орієнтовний план занять подано у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

***Орієнтовний план групових та інформаційно-консультативних занять
програми «Повернення до цивільного життя»***

№	Тема заняття	Основний зміст	Форма роботи	Орієнтовна тривалість
1	Повернення до цивільного життя: визначаємо пріоритети	знайомство, очікування, актуальні потреби, ресурси, правила взаємодії	групова зустріч, обговорення, індивідуальна рефлексія	90 хв
2	Соціальні гарантії та доступні послуги	права, статуси, порядок звернення, контакти установ, алгоритм отримання допомоги	інформаційно-консультативна зустріч, аналіз практичних ситуацій	90 хв
3	Індивідуальний маршрут підтримки	пріоритетні цілі, послідовність дій, ресурси та можливі бар'єри	практична робота, індивідуальне консультування	90 хв
4	Професійна адаптація	працевлаштування, перекваліфікація, навчання, підприємницькі можливості	зустріч із запрошеним спеціалістом, консультування	90 хв
5	Родина після повернення	сімейні ролі, очікування, конструктивна комунікація, доступна допомога для членів родини	інформаційна зустріч, обговорення ситуацій	90 хв
6	Ресурси громади та взаємопідтримка	ветеранські простори, громадські організації, локальні ініціативи, програми «рівний – рівному»	презентація ресурсів, групова зустріч, соціальне посередництво	90 хв
7	Турбота про здоров'я та своєчасне звернення по допомогу	медичні, реабілітаційні та психологічні послуги, алгоритм перенаправлення	інформаційна зустріч, консультування	90 хв
8	Подальші кроки	оцінювання змін, актуалізація	підсумкова зустріч, рефлексія,	90 хв

		індивідуального плану, визначення ресурсів після завершення програми	індивідуальне планування	
--	--	--	-----------------------------	--

Джерело: розроблено автором

Поряд із груповими заняттями учасники отримують індивідуальні консультації відповідно до їхніх потреб. У межах індивідуального супроводу фахівець може надавати інформацію, допомагати формувати пакет документів, здійснювати соціальне посередництво, організовувати перенаправлення, підтримувати комунікацію з установами та відстежувати результати. Якщо ситуація потребує участі декількох фахівців, важливо забезпечити узгодженість дій і не перекладати відповідальність за координацію допомоги на самого військовослужбовця.

Реалізація програми передбачає поточний моніторинг. Після кожної індивідуальної зустрічі або завершення важливого заходу фахівець уточнює, які питання вирішено, які труднощі залишаються актуальними, чи вдалося скористатися рекомендованими послугами та чи потребує план коригування. Моніторинг не повинен зводитися до формального звітування. Його завдання полягає у визначенні реальних змін у життєвій ситуації людини.

Завершення програми відбувається поступово. Якщо основні цілі досягнуто, а учасник здатний самостійно вирішувати актуальні питання, інтенсивність підтримки зменшується. Людина отримує оновлену пам'ятку з контактами установ, інформацію про ресурси громади та можливість повторного звернення у разі виникнення нових потреб. Завершення супроводу не означає припинення доступу до допомоги, але свідчить про відновлення достатнього рівня самостійності.

Для оцінювання ефективності програми доцільно використовувати систему критеріїв і показників, які повинні відображати не кількість проведених консультацій або виданих пам'яток, а реальні зміни у здатності людини орієнтуватися у системі послуг, вирішувати життєві питання, використовувати власні ресурси та взаємодіяти з установами. Критерії та відповідні показники представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Критерії та показники оцінювання ефективності програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців

Критерій	Основні показники
Інформаційно-правовий	обізнаність щодо прав, соціальних гарантій і доступних послуг; розуміння порядку звернення до установ; здатність визначити алгоритм дій у конкретній ситуації
Соціально-адаптаційний	здатність самотійно вирішувати повсякденні питання; відновлення соціальних зв'язків; використання ресурсів громади; зменшення кількості невирішених соціальних проблем
Професійно-економічний	визначеність професійних планів; звернення до центру зайнятості або освітніх програм; працевлаштування, повернення до роботи, перекваліфікація або підготовка до започаткування власної справи
Сімейно-комунікативний	покращення взаєморозуміння у родині; здатність обговорювати актуальні питання; зниження напруження у сімейній взаємодії; використання доступних форм підтримки
Ресурсно-мотиваційний	готовність брати участь у вирішенні власних проблем; здатність визначати пріоритети; використання особистих і соціальних ресурсів; підвищення впевненості у власних можливостях
Організаційно-практичний	виконання заходів індивідуального плану; результативність перенаправлень; доступ до необхідних послуг; узгодженість взаємодії з установами

Джерело: розроблено автором

Рівень сформованості показників можна визначати як високий, середній або низький. Високий рівень характеризується здатністю учасника самотійно орієнтуватися у системі послуг, визначати послідовність дій, використовувати доступні ресурси та вирішувати більшість актуальних питань. Середній рівень свідчить про часткову самотійність: людина розуміє основні напрями дій, але періодично потребує консультацій або допомоги у взаємодії з установами. Низький рівень виявляється у недостатній обізнаності, складності визначення подальших кроків, значній кількості невирішених питань і потребі у постійному супроводі.

Для визначення змін доцільно поєднати кількісні та якісні методи. Перед початком і після завершення програми учасники заповнюють анкету, спрямовану на оцінювання рівня поінформованості, соціальної адаптації, професійної визначеності, сімейної комунікації та здатності самотійно вирішувати актуальні питання. Додатково можна використовувати напівструктуроване інтерв'ю, аналіз виконання індивідуального плану та спостереження фахівця. Якісний аналіз допоможе визначити не лише загальні

зміни, а й конкретні результати: оформлення документів, отримання послуги, звернення до центру зайнятості, участь у навчанні, налагодження контакту з родиною або залучення до ресурсів громади.

Очікуваними результатами реалізації програми є підвищення рівня обізнаності демобілізованих військовослужбовців щодо прав, соціальних гарантій і доступних послуг; формування зрозумілого індивідуального маршруту повернення до цивільного життя; зменшення кількості невирішених соціальних і правових питань; покращення доступу до медичних, психологічних, реабілітаційних і правових послуг; визначення реалістичної професійної траєкторії; підтримка сімейної комунікації; розширення соціальних зв'язків; залучення ресурсів громади; підвищення здатності учасників самостійно вирішувати актуальні життєві питання.

Отже, авторська програма «Повернення до цивільного життя» поєднує індивідуальний, комплексний, міжвідомчий і сімейно орієнтований підходи. Її реалізація передбачає оцінювання потреб, складання індивідуального плану, інформаційно-консультативну підтримку, соціальне посередництво, перенаправлення, групові зустрічі, роботу з родиною, залучення до ресурсів громади та моніторинг результатів. Програма не підміняє спеціалізовану медичну, психологічну або правову допомогу, а забезпечує її доступність і послідовність. Запропоновані критерії та показники створюють основу для експериментальної перевірки ефективності програми.

Висновки до другого розділу

Визначено методичні засади соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців і розроблено програму «Повернення до цивільного життя», спрямовану на підтримку процесу адаптації після завершення служби. Встановлено, що ефективний соціальний супровід має ґрунтуватися не на стандартному наборі заходів, а на врахуванні індивідуальної життєвої ситуації людини, її потреб, ресурсів, стану здоров'я, сімейних обставин, професійного досвіду та можливостей громади.

Обґрунтовано доцільність поєднання індивідуального, комплексного, міжвідомчого та сімейно орієнтованого підходів. Індивідуальний підхід дозволяє визначити першочергові потреби конкретного демобілізованого військовослужбовця та уникнути формального застосування однакових рішень. Комплексний підхід забезпечує врахування взаємозв'язку соціальних, правових, економічних, психологічних, медичних і сімейних проблем. Міжвідомча взаємодія дає змогу координувати діяльність установ і не перекладати відповідальність за організацію допомоги на саму людину. Сімейно орієнтований підхід передбачає увагу не лише до потреб військовослужбовця, а й до ресурсів та труднощів його найближчого оточення.

Визначено, що практичним механізмом реалізації зазначених підходів є ведення випадку. Воно охоплює встановлення професійного контакту, первинне оцінювання потреб, визначення ресурсів, спільне формулювання цілей, складання індивідуального плану, залучення необхідних установ, моніторинг результатів і поступове завершення супроводу. Особливе значення має принцип безперервності підтримки, відповідно до якого перенаправлення до іншої установи не повинно завершувати взаємодію з фахівцем. Важливо переконатися, що людина отримала необхідну послугу, зрозуміла подальші кроки та не зіткнулася з новими бар'єрами.

Систематизовано методи та форми соціальної роботи, які доцільно використовувати у процесі супроводу. До них належать соціальне консультування, соціальне посередництво, перенаправлення, кризове втручання, індивідуальні зустрічі, групова підтримка, робота з родиною, інформаційний супровід і технологія «рівний – рівному». Їх ефективність залежить від гнучкого поєднання відповідно до індивідуального плану. Соціальне консультування допомагає людині зорієнтуватися у правах, послугах і можливостях; посередництво та перенаправлення забезпечують доступ до компетентних фахівців; індивідуальна робота дозволяє визначити пріоритети та відстежувати зміни; групові й сімейні форми сприяють відновленню соціальних зв'язків і конструктивної комунікації.

Розроблена програма «Повернення до цивільного життя» має комплексний характер і поєднує індивідуальні консультації, групові та інформаційно-консультативні заняття, соціальне посередництво, перенаправлення, роботу з родиною, залучення ресурсів громади та моніторинг результатів. Її зміст не обмежується наданням інформації або оформленням документів. Програма спрямована на формування здатності демобілізованого військовослужбовця самостійно вирішувати актуальні життєві питання, використовувати доступні ресурси, взаємодіяти з установами та поступово відновлювати соціальну активність.

У межах програми визначено основні тематичні блоки: орієнтація у системі підтримки, формування індивідуального маршруту повернення до цивільного життя, професійна адаптація та економічна самостійність, відновлення сімейної комунікації, використання ресурсів громади, турбота про здоров'я та розвиток навичок самостійного вирішення життєвих проблем. Важливо, що програма не є жорстко фіксованою: її зміст може коригуватися залежно від потреб учасників і динаміки змін у їхній життєвій ситуації.

Для оцінювання ефективності програми визначено інформаційно-правовий, соціально-адаптаційний, професійно-економічний, сімейно-комунікативний, ресурсно-мотиваційний та організаційно-практичний критерії. Вони дозволяють оцінити не лише кількість проведених заходів, а й реальні зміни у здатності людини орієнтуватися у системі послуг, реалізовувати свої права, визначати професійні плани, використовувати ресурси громади, налагоджувати сімейну взаємодію та самостійно вирішувати актуальні питання.

Отже, розроблені методичні засади створюють цілісну основу для організації соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців. Їх практична реалізація передбачає відмову від формального підходу, орієнтацію на потреби конкретної людини, партнерську взаємодію, міжвідомчу координацію та поєднання різних форм підтримки. Запропонована програма «Повернення до цивільного життя» може бути використана як інструмент системної роботи з демобілізованими військовослужбовцями та як основа для експериментальної перевірки її ефективності у третьому розділі.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

3.1. Організація та методи експериментального дослідження

Експериментальне дослідження було спрямоване на перевірку ефективності авторської програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя». Її організація ґрунтувалася на теоретичних положеннях, визначених у першому розділі, та методичних засадах, обґрунтованих у другому розділі роботи. Основна увага зосереджувалася не лише на виявленні труднощів, з якими стикаються демобілізовані військовослужбовці, а й на визначенні змін, що відбулися після реалізації програми.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Комунальної установи «Ірпінський центр “Ветеранський простір” Ірпінської міської ради» упродовж лютого-квітня 2026 року. У дослідженні взяли участь 269 демобілізованих військовослужбовців, які повернулися до цивільного життя та виявили готовність долучитися до запропонованої програми. Учасників було розподілено на експериментальну та контрольну групи. До експериментальної групи увійшли 134 особи, які брали участь у програмі соціального супроводу «Повернення до цивільного життя». Контрольну групу становили 135 осіб, які не долучилися до експериментальної роботи, однак мали доступ до передбачених законодавством соціальних послуг і могли звертатися до відповідних установ за потреби.

Формування груп здійснювалося з урахуванням необхідності забезпечити їхню порівнюваність. До уваги бралися вік учасників, тривалість військової служби, сімейне становище, стан працевлаштування, наявність актуальних соціальних потреб і готовність до участі у дослідженні. Участь була добровільною. Учасникам пояснювали мету дослідження, особливості використання отриманих результатів і можливість відмовитися від подальшої участі на будь-якому етапі. Під час опрацювання матеріалів дотримувалися

принципів конфіденційності, а результати подавалися в узагальненому вигляді без розкриття персональних даних.

Експериментальне дослідження не мало на меті встановлення медичних або психологічних діагнозів. Оцінювання стосувалося рівня соціальної адаптації, обізнаності щодо прав і доступних послуг, здатності самостійно вирішувати життєві питання, визначеності професійних планів, особливостей сімейної комунікації та готовності використовувати особисті й соціальні ресурси. Якщо під час взаємодії виявлялася потреба у спеціалізованій допомозі, учаснику рекомендувалося звернутися до відповідного фахівця.

Дослідження охоплювало констатувальний, формувальний і контрольний етапи. На констатувальному етапі проводилася первинна діагностика, спрямована на визначення вихідного рівня показників у експериментальній та контрольній групах. Отримані результати дали змогу з'ясувати, наскільки учасники орієнтуються у системі соціальних послуг, чи здатні визначити алгоритм дій у конкретній життєвій ситуації, які соціальні, професійні та сімейні труднощі залишаються актуальними, а також якою мірою вони готові самостійно використовувати доступні ресурси.

На формувальному етапі з учасниками експериментальної групи реалізовувалася програма «Повернення до цивільного життя», зміст якої розкрито у параграфі 2.4. Програма поєднувала індивідуальне консультування, групові та інформаційно-консультативні заняття, соціальне посередництво, перенаправлення, підтримку професійної адаптації, роботу з родиною та залучення ресурсів громади. Для кожного учасника складався індивідуальний план соціального супроводу з урахуванням актуальних потреб, ресурсів і визначених цілей.

Контрольний етап передбачав повторне оцінювання показників у експериментальній і контрольній групах. Порівняння результатів первинної та повторної діагностики дозволило визначити динаміку змін і з'ясувати, чи сприяла реалізація програми підвищенню рівня поінформованості, соціальної адаптації, професійної визначеності, сімейної комунікації, мотивації до

самостійного вирішення життєвих питань та результативності взаємодії з установами.

Логіку експериментального дослідження представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

***Етапи експериментального дослідження ефективності програми
соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців***

Етап дослідження	Мета	Основні види роботи	Очікуваний результат
Констатувальний	визначення вихідного рівня показників соціальної адаптації та актуальних потреб учасників	– анкетування, – напівструктуроване інтерв'ю, – спостереження, – первинне оцінювання потреб, – аналіз життєвих ситуацій	виявлення основних труднощів, ресурсів і вихідного рівня показників
Формувальний	реалізація програми «Повернення до цивільного життя» в експериментальній групі	індивідуальні консультації, групові заняття, інформаційний супровід, соціальне посередництво, перенаправлення, робота з родиною, залучення ресурсів громади	посилення здатності учасників самостійно вирішувати актуальні питання та використовувати доступні ресурси
Контрольний	Визначення змін після реалізації програми	повторне анкетування, напівструктуроване інтерв'ю, аналіз виконання індивідуальних планів, порівняння результатів експериментальної та контрольної груп	визначення динаміки показників та оцінювання ефективності програми

Джерело: розроблено автором.

Оцінювання результативності програми здійснювалося за критеріями, визначеними у другому розділі. До них належать інформаційно-правовий, соціально-адаптаційний, професійно-економічний, сімейно-комунікативний, ресурсно-мотиваційний та організаційно-практичний критерії. Кожен із них конкретизовано через відповідні показники, що дозволило оцінити зміни у різних сферах повернення демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя.

Діагностичний інструментарій за визначеними критеріями (див. табл. 3.2), шкалу оцінювання та карту моніторингу подано в Додатку В).

Таблиця 3.2

**Критерії, показники та методи діагностики ефективності програми
соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців**

Критерій	Основні показники	Методи діагностики
Інформаційно-правовий	обізнаність щодо прав, соціальних гарантій і доступних послуг; розуміння порядку звернення до установ; здатність визначити алгоритм дій у конкретній ситуації	авторська анкета; аналіз відповідей на практичні ситуації; напівструктуроване інтерв'ю
Соціально-адаптаційний	здатність самостійно вирішувати повсякденні питання; відновлення соціальних зв'язків; використання ресурсів громади; зменшення кількості невирішених соціальних проблем	авторська анкета; напівструктуроване інтерв'ю; спостереження; аналіз індивідуального плану
Професійно-економічний	визначеність професійних планів; готовність до працевлаштування, навчання або перекваліфікації; звернення до відповідних установ; наявність реалістичного професійного маршруту	авторська анкета; індивідуальна бесіда; аналіз виконання заходів індивідуального плану
Сімейно-комунікативний	рівень взаєморозуміння у родині; здатність обговорювати актуальні питання; використання доступних форм сімейної підтримки	авторська анкета; напівструктуроване інтерв'ю; спостереження під час індивідуальних і сімейних консультацій
Ресурсно-мотиваційний	готовність брати участь у вирішенні власних проблем; здатність визначати пріоритети; використання особистих і соціальних ресурсів; упевненість у власних можливостях	авторська анкета; індивідуальна бесіда; спостереження; аналіз змін в індивідуальному плані
Організаційно-практичний	виконання запланованих заходів; результативність перенаправлень; доступ до необхідних послуг; узгодженість взаємодії з установами	аналіз індивідуального плану; карта моніторингу; фіксація результатів перенаправлень; спостереження

Джерело: розроблено автором.

Основним діагностичним методом стала авторська анкета «Повернення до цивільного життя» (див. Додаток Б), розроблена відповідно до мети дослідження та критеріїв оцінювання ефективності програми. Анкета містила запитання, спрямовані на визначення рівня обізнаності щодо соціальних гарантій і доступних послуг, оцінювання здатності самостійно взаємодіяти з установами, визначення актуальних соціальних і професійних труднощів, аналіз сімейної комунікації та виявлення готовності використовувати наявні ресурси.

Структуру авторської анкети представлено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Структура авторської анкети «Повернення до цивільного життя»

Тематичний блок анкети	Зміст запитань	Кількість запитань
Обізнаність щодо прав і соціальних послуг	знання соціальних гарантій, доступних послуг, установ і порядку звернення	—
Соціальна адаптація	самостійність у вирішенні повсякденних питань, використання ресурсів громади, наявність соціальних зв'язків	—
Професійна адаптація	працевлаштування, професійні плани, потреба у перекваліфікації або навчанні	—
Сімейна комунікація	взаєморозуміння у родині, можливість обговорювати актуальні питання, потреба у додатковій підтримці	—
Особисті та соціальні ресурси	готовність визначати пріоритети, звертатися по допомогу, використовувати доступні можливості	—
Взаємодія з установами	досвід звернення, результативність отриманої допомоги, наявність адміністративних бар'єрів	—
Загальна кількість запитань		—

Джерело: розроблено автором.

Для поглибленого аналізу відповідей використовувалося напівструктуроване інтерв'ю (див. Додаток А). Воно дозволяло уточнити, які труднощі учасники вважають найбільш актуальними, які бар'єри виникають під час звернення до установ, які ресурси вони використовують і яку допомогу вважають найбільш корисною. Перевага напівструктурованого інтерв'ю полягає у можливості поєднати заздалегідь визначені тематичні питання з уточненнями, що залежать від життєвої ситуації конкретної людини.

Спостереження використовувалося як додатковий метод і здійснювалося під час індивідуальних консультацій, групових занять і проміжних зустрічей. Воно дозволяло оцінити активність учасника, готовність визначати пріоритети, здатність формулювати запит, послідовність виконання погоджених дій, ставлення до запропонованих ресурсів і характер взаємодії з фахівцем. Результати спостереження фіксувалися у карті моніторингу.

Орієнтовну структуру карти моніторингу подано у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Карта моніторингу результатів соціального супроводу демобілізованого
військовослужбовця**

Показник	Початковий стан	Заплановані заходи	Проміжний результат	Підсумковий результат	Подальші рекомендації
Обізнаність щодо прав і послуг					
Взаємодія з установами					
Професійна визначеність					
Сімейна комунікація					
Використання ресурсів громади					
Самостійність у вирішенні життєвих питань					

Джерело: розроблено автором.

Аналіз індивідуальних планів дозволяв визначити, які заходи було виконано, до яких установ звернувся учасник, чи отримав він необхідні послуги та які проблеми залишилися невирішеними. Такий підхід важливий, оскільки ефективність програми не можна оцінювати лише за кількістю проведених консультацій або занять. Основним показником є реальні зміни у життєвій ситуації людини.

Для узагальнення отриманих результатів за кожним критерієм визначалися високий, середній і низький рівні. Їх характеристику подано у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

***Характеристика рівнів соціальної адаптації
демобілізованих військовослужбовців***

Рівень	Характеристика
Високий	учасник добре орієнтується у системі соціальних послуг і гарантій, здатний самостійно визначати послідовність дій, використовує особисті та соціальні ресурси, має сформований професійний маршрут, підтримує соціальні зв'язки та звертається по допомогу відповідно до потреб
Середній	учасник частково орієнтується у системі послуг, розуміє основні напрями подальших дій, але періодично потребує консультацій, допомоги у взаємодії з установами або підтримки у вирішенні окремих життєвих питань
Низький	учасник недостатньо поінформований про права та доступні послуги, має труднощі у визначенні подальших дій, не використовує наявні ресурси, потребує регулярної допомоги та координації взаємодії з установами

Джерело: розроблено автором.

Для кількісного аналізу відповідей доцільно застосувати бальну систему. Кожен показник оцінюється за трибальною шкалою: 3 бали відповідають високому рівню, 2 бали – середньому, 1 бал – низькому. Після підрахунку

загальної кількості балів визначається інтегральний рівень соціальної адаптації учасника. Межі рівнів необхідно уточнити після остаточного визначення кількості запитань авторської анкети.

Для порівняння результатів експериментальної та контрольної груп використовуються кількісні та якісні методи обробки даних. Кількісний аналіз передбачає визначення чисельності та частки учасників із високим, середнім і низьким рівнями за кожним критерієм до і після реалізації програми. Динаміка результатів визначається шляхом порівняння показників на констатувальному та контрольному етапах. Якісний аналіз охоплює узагальнення відповідей під час інтерв'ю, спостережень, результатів виконання індивідуальних планів і типових труднощів, які вдалося подолати.

Використання поєднання кількісних і якісних методів дозволяє оцінити не лише загальну динаміку показників, а й конкретні зміни у життєвій ситуації учасників: підвищення рівня обізнаності, оформлення документів, отримання необхідних послуг, звернення до центру зайнятості, визначення професійного маршруту, покращення сімейної комунікації, залучення до ресурсів громади та зростання самостійності у вирішенні актуальних питань.

Отже, експериментальне дослідження побудовано відповідно до логіки послідовної перевірки ефективності програми «Повернення до цивільного життя». Поєднання первинної та повторної діагностики, анкетування, напівструктурованого інтерв'ю, спостереження, аналізу індивідуальних планів і карт моніторингу дозволяє оцінити зміни за інформаційно-правовим, соціально-адаптаційним, професійно-економічним, сімейно-комунікативним, ресурсно-мотиваційним та організаційно-практичним критеріями. Запропонований інструментарій створює основу для аналізу вихідних результатів і подальшого визначення ефективності авторської програми.

3.2. Аналіз результатів первинної діагностики потреб демобілізованих військовослужбовців

Первинна діагностика проводилася на констатувальному етапі експериментального дослідження та була спрямована на визначення вихідного

рівня соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців, виявлення найбільш поширених труднощів у процесі повернення до цивільного життя та з'ясування доступності необхідної підтримки. Аналіз охоплював результати анкетування, напівструктурованих інтерв'ю, первинного оцінювання потреб і спостереження під час індивідуальних зустрічей.

У дослідженні взяли участь 269 демобілізованих військовослужбовців. Експериментальну групу становили 134 особи, контрольну – 135 осіб. На початковому етапі важливо було визначити не лише загальний рівень соціальної адаптації учасників, а й ступінь вираженості окремих проблем. Такий підхід дозволив сформувати більш цілісне уявлення про потреби демобілізованих військовослужбовців і обґрунтувати зміст програми «Повернення до цивільного життя».

Оцінювання здійснювалося за критеріями, визначеними у попередньому параграфі: інформаційно-правовим, соціально-адаптаційним, професійно-економічним, сімейно-комунікативним, ресурсно-мотиваційним та організаційно-практичним. Результати первинної діагностики за кожним критерієм подано у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Результати первинної діагностики демобілізованих військовослужбовців за визначеними критеріями

Критерій	Рівень	ЕГ, осіб	ЕГ, %	КГ, осіб	КГ, %
Інформаційно-правовий	високий	9	6,7	10	7,4
	середній	50	37,3	49	36,3
	низький	75	56,0	76	56,3
Соціально-адаптаційний	високий	8	6,0	9	6,7
	середній	56	41,8	55	40,7
	низький	70	52,2	71	52,6
Професійно-економічний	високий	7	5,2	8	5,9
	середній	48	35,8	47	34,8
	низький	79	59,0	80	59,3
Сімейно-комунікативний	високий	11	8,2	12	8,9
	середній	58	43,3	57	42,2
	низький	65	48,5	66	48,9
Ресурсно-мотиваційний	високий	10	7,5	11	8,1
	середній	54	40,3	53	39,3
	низький	70	52,2	71	52,6
Організаційно-практичний	високий	6	4,5	7	5,2
	середній	46	34,3	45	33,3

	низький	82	61,2	83	61,5
--	---------	----	------	----	------

Джерело: складено автором за результатами первинної діагностики.

Як видно з таблиці 3.6, на констатувальному етапі в обох групах переважав низький рівень за всіма визначеними критеріями. Найбільш проблемним виявився організаційно-практичний критерій: низький рівень зафіксовано у 61,2% учасників експериментальної групи та 61,5% контрольної. Це свідчить про труднощі у взаємодії з установами, недостатню здатність самостійно визначати алгоритм дій і потребу у соціальному посередництві та перенаправленні.

Високою була також частка учасників із низьким рівнем професійно-економічного критерію: 59,0% в експериментальній групі та 59,3% у контрольній. Отримані дані підтверджують актуальність проблем працевлаштування, професійної переорієнтації та перекваліфікації після завершення служби.

Оцінювання сімейно-комунікативного критерію дозволило визначити, наскільки учасники задоволені взаємодією з близькими після повернення до цивільного життя та чи потребують додаткової підтримки. Повернення військовослужбовця впливає на звичний спосіб життя родини, розподіл побутових обов'язків, способи ухвалення рішень і взаємні очікування. Водночас сімейні труднощі не можна вважати обов'язковими для всіх демобілізованих військовослужбовців. У багатьох випадках родина є важливим ресурсом адаптації.

У експериментальній групі високий рівень сімейно-комунікативного критерію виявлено у 8,2% учасників, середній – у 43,3%, низький – у 48,5%. У контрольній групі відповідні показники становили 8,9%, 42,2% і 48,9%. Під час інтерв'ю частина учасників зазначала, що потребує часу для повторного узгодження сімейних ролей, покращення взаєморозуміння та відновлення конструктивної комунікації. Окремі учасники висловлювали потребу у сімейному консультуванні або інформаційній підтримці для членів родини.

Інформаційно-правовий критерій відображав обізнаність учасників щодо соціальних гарантій, доступних послуг, порядку оформлення документів і алгоритму звернення до відповідних установ. Під час інтерв'ю частина

демобілізованих військовослужбовців зазначала, що інформація про права та послуги є розпорошеною, а порядок дій у конкретній ситуації не завжди зрозумілий. Окремі учасники знали про наявність певних програм підтримки, але не могли пояснити, до якої установи необхідно звертатися або які документи потрібно підготувати. Таким чином, проблема полягала не лише у недостатній кількості інформації, а й у відсутності її систематизації відповідно до індивідуальної ситуації людини. Отже, низький рівень інформаційно-правового критерію мали 56,0% учасників експериментальної групи та 56,3% контрольної.

За соціально-адаптаційним критерієм оцінювалася здатність учасників самостійно вирішувати повсякденні питання, відновлювати соціальні зв'язки, використовувати ресурси громади та долати труднощі, пов'язані з поверненням до цивільного способу життя. В експериментальній групі низький рівень за цим критерієм виявлено у 70 осіб, що становить 52,2%, у контрольній – у 71 осіб, або 52,6%. Середній рівень зафіксовано відповідно у 41,8% і 40,7% учасників. Високий рівень мали 6,0% осіб експериментальної та 6,7% осіб контрольної групи.

Під час первинних зустрічей учасники звертали увагу на складність відновлення звичного ритму життя, необхідність повторного включення у повсякденні справи, обмеженість соціальних контактів і недостатню обізнаність щодо ресурсів громади. Частина демобілізованих військовослужбовців потребувала не постійної допомоги, а підтримки у визначенні першочергових кроків, оскільки одночасне вирішення декількох питань ускладнювало самостійну організацію дій.

Важливим напрямом аналізу було визначення професійно-економічних труднощів. Працевлаштування є одним із ключових чинників повернення до цивільного життя, оскільки воно впливає не лише на матеріальне становище, а й на соціальну активність, упевненість у власних можливостях і здатність планувати майбутнє. Первинна діагностика дозволила виявити, що частина учасників не мала чіткого професійного маршруту після завершення служби. Для одних актуальним було повернення до попереднього місця роботи, для інших – пошук нової зайнятості, перекваліфікація або започаткування власної справи.

Результати оцінювання професійно-економічного критерію показали, що високий рівень професійної визначеності мали 5,2% учасників експериментальної групи та 5,9% контрольної. Середній рівень виявлено у 35,8% і 34,8% осіб, низький – у 59,0% і 59,3% відповідно. Це свідчить про необхідність включення до програми окремого блоку, присвяченого професійній адаптації, взаємодії з центрами зайнятості, закладами освіти, роботодавцями та організаціями, які реалізують програми підтримки підприємницьких ініціатив.

Ресурсно-мотиваційний критерій дозволив оцінити готовність учасників брати активну участь у вирішенні власних проблем, визначати пріоритети та використовувати доступні ресурси. У експериментальній групі високий рівень за цим критерієм виявлено у 7,5% осіб, середній – у 40,3%, низький – у 52,2%. У контрольній групі відповідні показники становили 8,1%, 39,3% і 52,6%. Первинні результати показали, що частина демобілізованих військовослужбовців була готова до самостійних дій, але потребувала чіткого алгоритму, інформаційної підтримки або допомоги на початковому етапі.

Організаційно-практичний критерій відображав здатність взаємодіяти з установами, виконувати визначені заходи, користуватися перенаправленнями та долати адміністративні бар'єри. Низький рівень за цим критерієм мали 61,2% учасників експериментальної групи та 61,5% контрольної. Середній рівень виявлено відповідно у 34,3% і 33,3%, високий – у 4,5% і 5,2%. Отримані результати підтверджують доцільність включення до програми соціального посередництва, супроводу під час звернення до установ і моніторингу результативності перенаправлень.

Для уточнення характеру труднощів учасникам було запропоновано визначити найбільш актуальні проблеми у процесі повернення до цивільного життя. Узагальнені результати подано у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Основні проблеми демобілізованих військовослужбовців на початку експериментального дослідження

Проблема	ЕГ, осіб	ЕГ, %	КГ, осіб	КГ, %
Недостатня поінформованість щодо соціальних гарантій і послуг	87	64,9	89	65,9

Труднощі у взаємодії з державними та комунальними установами	79	59,0	81	60,0
Відсутність чіткого професійного маршруту	92	68,7	94	69,6
Потреба у працевлаштуванні або перекваліфікації	96	71,6	98	72,6
Матеріальні труднощі	74	55,2	76	56,3
Житлові та побутові проблеми	58	43,3	60	44,4
Потреба у медичній або реабілітаційній допомозі	63	47,0	65	48,1
Потреба у психологічній підтримці	61	45,5	62	45,9
Труднощі сімейної комунікації	55	41,0	57	42,2
Обмежені соціальні зв'язки	67	50,0	69	51,1
Недостатня обізнаність щодо ресурсів громади	83	61,9	85	63,0

Примітка. Учасники могли обрати декілька варіантів відповіді, тому сума показників перевищує 100 %.

Джерело: складено автором за результатами анкетування.

Як видно з таблиці 3.7, найбільш поширеними проблемами виявилися потреба у працевлаштуванні або перекваліфікації, відсутність чіткого професійного маршруту та недостатня поінформованість щодо соціальних гарантій і послуг. У експериментальній групі їх зазначили відповідно 71,6%, 68,7% і 64,9% учасників, у контрольній – 72,6%, 69,6% і 65,9%.

Труднощі працевлаштування мали різний характер. Частина учасників прагнула повернутися до попередньої професійної діяльності, однак потребувала оновлення знань або адаптації робочого місця. Інші розглядали можливість зміни професії через стан здоров'я, тривалу перерву у цивільній зайнятості або зміну життєвих пріоритетів. Окремі демобілізовані військовослужбовці потребували консультацій щодо перекваліфікації, професійного навчання, пошуку вакансій або започаткування власної справи.

Значна частина демобілізованих військовослужбовців також не була достатньо обізнана щодо ресурсів громади: 61,9% учасників експериментальної групи та 63,0% контрольної. Труднощі у взаємодії з державними й комунальними установами зазначили 59,0% і 60,0% учасників відповідно.

Матеріальні труднощі були актуальними для 55,2% представників експериментальної групи та 56,3 % контрольної. Половина учасників повідомила про обмежені соціальні зв'язки. Соціально-економічні труднощі тісно пов'язані з житловими та побутовими проблемами. Частина учасників зазначала потребу

у вирішенні питань проживання, ремонту або адаптації житла, доступності інфраструктури, отримання соціальних виплат чи допомоги у взаємодії з установами. Особливого значення ці питання набували для осіб, які мали поранення, порушення здоров'я або потребували тривалої реабілітації.

Потребу у медичній або реабілітаційній допомозі зазначили 47,0% учасників експериментальної групи та 48,1% контрольної, у психологічній підтримці – 45,5% і 45,9% відповідно. Отримані результати підтверджують, що проблеми мають комплексний характер і потребують поєднання інформаційної, професійної, соціальної, сімейної та міжвідомчої підтримки.

Аналіз доступності підтримки дозволив з'ясувати, наскільки учасники знали про наявні послуги та чи мали досвід звернення до відповідних установ. Результати подано у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Оцінка доступності підтримки демобілізованими військовослужбовцями на початку дослідження

Показник	ЕГ, осіб	ЕГ, %	КГ, осіб	КГ, %
Добре орієнтуються у доступних соціальних послугах	18	13,4	19	14,1
Частково знають про доступні послуги, але потребують консультації	74	55,2	76	56,3
Не знають, до яких установ звертатися	42	31,3	40	29,6
Мали позитивний досвід отримання допомоги	39	29,1	41	30,4
Стикалися з адміністративними бар'єрами	71	53,0	73	54,1
Потребують допомоги у формуванні алгоритму дій	85	63,4	87	64,4
Потребують соціального посередництва або перенаправлення	68	50,7	70	51,9

Примітка. Перші три показники відображають загальний рівень обізнаності та в сумі становлять 100 %. Для інших показників учасники могли обрати декілька варіантів відповіді.

Джерело: складено автором за результатами анкетування та напівструктурованих інтерв'ю.

Дані таблиці 3.8 показують, що лише 13,4% учасників експериментальної групи та 14,1% контрольної добре орієнтувалися у доступних соціальних послугах. Більшість респондентів мала часткові знання, але потребувала додаткової консультації: 55,2% у експериментальній групі та 56,3% у контрольній. Ще 31,3% учасників експериментальної групи та 29,6% контрольної не знали, до яких установ звертатися.

Психологічний аспект (табл. 3.9) аналізувався обережно, без ототожнення бойового досвіду з обов'язковою наявністю психологічних порушень. Первинна діагностика не передбачала встановлення медичного або психологічного діагнозу. Її метою було виявлення потреби у професійній допомозі та своєчасному перенаправленні до відповідного спеціаліста. Учасники могли зазначати емоційне виснаження, напруження, складність адаптації до цивільного ритму життя, труднощі комунікації з близькими або потребу у консультації психолога.

В експериментальній групі потребу у психологічній підтримці зазначили 61 особа, або 45,5%, у контрольній – 62 особи, або 45,9%. Ці результати не можна трактувати як показник поширеності певних розладів. Вони свідчать лише про необхідність забезпечити доступ до фахової допомоги тим учасникам, які виявили відповідну потребу.

Для більш детального аналізу було систематизовано основні види підтримки, яких потребували демобілізовані військовослужбовці на початку експерименту. Результати подано у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

**Основні види підтримки, яких потребували демобілізовані
військовослужбовці на початку дослідження**

Вид підтримки	ЕГ, осіб	ЕГ, %	КГ, осіб	КГ, %
Інформаційно-консультативна допомога	98	73,1	100	74,1
Допомога в оформленні документів і соціальних гарантій	81	60,4	83	61,5
Правова консультація	65	48,5	67	49,6
Сприяння працевлаштуванню	93	69,4	95	70,4
Професійне навчання або перекваліфікація	72	53,7	74	54,8
Медична або реабілітаційна допомога	63	47,0	65	48,1
Психологічна підтримка	61	45,5	62	45,9
Сімейне консультування	51	38,1	53	39,3
Допомога у вирішенні житлових і побутових питань	58	43,3	60	44,4
Залучення до ветеранських просторів і ресурсів громади	70	52,2	72	53,3
Соціальне посередництво та перенаправлення	68	50,7	70	51,9

Примітка. Учасники могли обрати декілька варіантів відповіді, тому сума показників перевищує 100 %.

Джерело: складено автором за результатами анкетування.

Як видно з таблиці 3.9, найбільш затребуваними видами підтримки були інформаційно-консультативна, сприяння працевлаштуванню та допомога в оформленні документів і соціальних гарантій. У експериментальній групі їх обрали 73,1%, 69,4% і 60,4% учасників, у контрольній – 74,1%, 70,4% і 61,5%. Водночас потреби окремих учасників мали комплексний характер, що обґрунтовує необхідність індивідуального планування та міжвідомчої взаємодії.

Для узагальнення первинних результатів було визначено інтегральний рівень соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців. Дані подано у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

***Інтегральний рівень соціальної адаптації демобілізованих
військовослужбовців на констатувальному етапі експерименту***

Рівень соціальної адаптації	ЕГ, осіб	ЕГ, %	КГ, осіб	КГ, %
Високий	8	6,0	9	6,7
Середній	57	42,5	57	41,5
Низький	69	51,5	69	51,1
Разом	134	100,0	135	100,0

Джерело: складено автором за результатами первинної діагностики.

Результати, наведені у таблиці 3.10, свідчать, що на констатувальному етапі в обох групах переважав низький рівень соціальної адаптації. В експериментальній групі його виявлено у 69 осіб, що становить 51,5%, у контрольній – також у 69 осіб, або 51,1%. Такі учасники недостатньо орієнтувалися у системі соціальних послуг і гарантій, мали труднощі у визначенні послідовності подальших дій, потребували допомоги у взаємодії з установами та не завжди використовували доступні ресурси громади.

Середній рівень соціальної адаптації встановлено у 57 осіб експериментальної групи, або 42,5%, та у 56 осіб контрольної групи, що становить 41,5%. Ці учасники загалом розуміли основні напрями вирішення актуальних питань, однак періодично потребували консультацій, інформаційної підтримки, соціального посередництва або допомоги у взаємодії з відповідними установами.

Високий рівень соціальної адаптації мали лише 8 осіб експериментальної групи, або 6,0%, і 9 осіб контрольної групи, або 6,7%. Такі учасники достатньо добре орієнтувалися у доступних послугах, могли самостійно визначати алгоритм дій у конкретній ситуації, використовували особисті та соціальні ресурси й зверталися по допомогу відповідно до власних потреб.

Порівняння вихідних результатів засвідчує, що експериментальна та контрольна групи були однорідними за інтегральним рівнем соціальної адаптації. Різниця між показниками низького рівня становила лише 0,4%, середнього – 1,0%, високого – 0,7%. Це дозволяє надалі пов'язувати можливі позитивні зміни в експериментальній групі з реалізацією програми соціального супроводу «Повернення до цивільного життя», а не з початковими відмінностями між групами.

Якісний аналіз інтерв'ю та індивідуальних зустрічей дозволив визначити декілька типових ситуацій. Частина учасників потребувала насамперед інформаційної підтримки та зрозумілого алгоритму дій. Інші мали комплексні труднощі, пов'язані з працевлаштуванням, станом здоров'я, сімейною комунікацією та необхідністю взаємодії з декількома установами. Окремі військовослужбовці були достатньо самостійними, але потребували консультації щодо конкретного питання або короткотривалого супроводу. Це підтверджує недоцільність застосування однакового набору заходів до всіх учасників.

Первинна діагностика також показала, що соціальний супровід не повинен зводитися до надання разової допомоги. Для частини демобілізованих військовослужбовців важливо було не лише отримати інформацію, а й визначити послідовність дій, налагодити контакт із відповідними установами, скористатися перенаправленням і мати можливість звернутися до фахівця у разі виникнення нових бар'єрів. Саме тому у програмі «Повернення до цивільного життя» передбачено індивідуальне оцінювання потреб, складання персоналізованого маршруту підтримки, інформаційно-консультативні заняття, соціальне посередництво, перенаправлення, роботу з родиною та залучення ресурсів громади.

Отже, результати констатувального етапу дозволили виявити основні потреби демобілізованих військовослужбовців і визначити вихідний рівень їхньої соціальної адаптації. Найбільш актуальними виявилися потреби в отриманні доступної та систематизованої інформації про соціальні гарантії й послуги, допомозі у взаємодії з установами, професійній адаптації та працевлаштуванні, вирішенні житлово-побутових питань, своєчасному отриманні медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги, відновленні сімейної комунікації та соціальних зв'язків. Аналіз засвідчив, що труднощі учасників мають взаємопов'язаний характер і потребують комплексного підходу. Отримані результати стали підґрунтям для реалізації програми соціального супроводу «Повернення до цивільного життя» в експериментальній групі.

3.3. Реалізація програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців

Формувальний етап експериментального дослідження передбачав реалізацію авторської програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя». Програму було впроваджено на базі Комунальної установи «Ірпінський центр “Ветеранський простір” Ірпінської міської ради» упродовж лютого–квітня 2026 року. До участі у формувальному етапі залучено 134 особи експериментальної групи. Представники контрольної групи не брали участі у програмі, однак мали доступ до передбачених законодавством соціальних послуг і могли звертатися до відповідних установ за власною потребою.

Реалізація програми була спрямована на створення умов для поступового повернення демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя, підвищення рівня їхньої поінформованості щодо соціальних гарантій і послуг, визначення індивідуальних потреб, сприяння професійній адаптації, відновленню сімейної комунікації та соціальних зв'язків. Особливу увагу приділено формуванню здатності учасників самостійно визначати послідовність дій, користуватися доступними ресурсами громади та взаємодіяти з установами.

Програма не передбачала однакового набору заходів для всіх учасників. Її організація ґрунтувалася на поєднанні індивідуального, комплексного, міжвідомчого та сімейно орієнтованого підходів. Спільними для експериментальної групи були інформаційно-консультативні та групові заняття, присвячені основним питанням повернення до цивільного життя. Водночас індивідуальні консультації, перенаправлення, соціальне посередництво та робота з членами родини проводилися відповідно до конкретних потреб кожного учасника.

На початку реалізації програми з учасниками експериментальної групи проводилися індивідуальні зустрічі. Їх метою було уточнення результатів первинної діагностики, визначення першочергових проблем і ресурсів, формулювання очікувань та погодження подальших кроків. Під час взаємодії враховувалися правові, соціальні, професійні, матеріальні, житлово-побутові, сімейні, медичні та реабілітаційні потреби. За необхідності визначалися питання, які потребували залучення психолога, юриста, медичного працівника, фахівця з реабілітації або представника іншої установи.

Для кожного учасника складався індивідуальний план соціального супроводу. У ньому фіксувалися актуальні потреби, визначені спільно з демобілізованим військовослужбовцем цілі, необхідні заходи, строки їх виконання, залучені установи та очікувані результати. План не мав формального характеру та міг коригуватися у процесі роботи. Якщо життєва ситуація змінювалася, виникали додаткові потреби або певний захід не забезпечував очікуваного результату, послідовність дій уточнювалася.

Важливою складовою індивідуальної роботи було соціальне консультування. Учасники отримували роз'яснення щодо доступних соціальних послуг, порядку оформлення документів, реалізації передбачених законодавством прав і гарантій, можливостей отримання правової, медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги. Особлива увага приділялася тому, щоб інформація була зрозумілою, систематизованою та пов'язаною з конкретною ситуацією людини. Замість загального переліку установ учасникам допомагали сформувати послідовний алгоритм дій.

Інформаційний супровід тривав протягом усього періоду реалізації програми. Потреби учасників змінювалися залежно від того, які питання вже було вирішено та які бар'єри виникали у процесі взаємодії з установами. Наприклад, після оформлення необхідних документів актуалізувалися питання працевлаштування, професійного навчання або реабілітації. Після отримання консультації учасник міг потребувати допомоги у встановленні контакту з відповідною установою або уточненні подальших кроків.

За потреби використовувалося соціальне посередництво. Його метою було сприяння взаємодії між демобілізованим військовослужбовцем і установами, від яких залежало вирішення актуального питання. Учасникам допомагали зорієнтуватися у порядку звернення, підготуватися до консультації, визначити необхідні документи та встановити контакт із відповідним фахівцем. Якщо запит виходив за межі компетентності фахівця із соціальної роботи, здійснювалося перенаправлення до профільної служби.

Перенаправлення не обмежувалося формальним наданням адреси або номера телефону. Після звернення до іншої установи уточнювалося, чи вдалося учаснику отримати необхідну послугу, які труднощі виникли та чи потребує він додаткової підтримки. Такий підхід дозволяв зберігати безперервність соціального супроводу та уникати ситуації, коли людина залишалася сам на сам із адміністративними бар'єрами.

Значну увагу приділено професійній адаптації. Результати первинної діагностики засвідчили, що потреба у працевлаштуванні або перекваліфікації була однією з найбільш поширених проблем. Під час індивідуальних консультацій з'ясовувалися професійний досвід учасника, рівень освіти, попереднє місце роботи, можливість повернення до звичної діяльності, потреба в оновленні знань або зміні професії. За необхідності учасників інформували про можливості професійного навчання, перекваліфікації, пошуку вакансій, підтримки підприємницьких ініціатив і взаємодії з роботодавцями.

Професійна адаптація не розглядалася ізольовано від інших сфер життя. Для окремих учасників вибір професійного маршруту залежав від стану здоров'я, необхідності проходження реабілітації, житлових умов, сімейних

обставин або потреби в адаптації робочого місця. Тому під час консультування враховувалися не лише професійні наміри, а й реальні можливості людини та доступні ресурси громади.

Поряд з індивідуальним супроводом проводилися групові та інформаційно-консультативні заняття. Їх зміст було побудовано таким чином, щоб поступово перейти від визначення актуальних проблем і ознайомлення з системою підтримки до формування індивідуального маршруту дій, професійної адаптації, відновлення сімейної комунікації, залучення ресурсів громади та підбиття підсумків. Тематичний план проведених занять подано у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

***Тематичний план реалізації програми соціального супроводу
демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя»***

№	Тема заняття	Основний зміст роботи	Форми та методи роботи
1	Повернення до цивільного життя: визначаємо пріоритети	актуальні потреби, очікування, наявні ресурси, основні труднощі адаптації, правила взаємодії	групова зустріч, обговорення, індивідуальна рефлексія
2	Соціальні гарантії та доступні послуги	права, статуси, соціальні послуги, порядок звернення до установ, можливості отримання допомоги	інформаційно-консультативна зустріч, аналіз практичних ситуацій
3	Індивідуальний маршрут підтримки	визначення пріоритетних цілей, послідовності дій, можливих бар'єрів і ресурсів	практична робота, соціальне консультування, індивідуальне планування
4	Професійна адаптація та економічна самостійність	працевлаштування, професійне навчання, перекваліфікація, пошук вакансій, підприємницькі ініціативи	Консультування, зустріч із залученим фахівцем, аналіз життєвих ситуацій
5	Родина після повернення	зміни сімейних ролей, очікування, розподіл обов'язків, конструктивна комунікація, доступна допомога	інформаційна зустріч, обговорення практичних ситуацій, консультування
6	Ресурси громади та взаємопідтримка	ветеранські простори, громадські організації, локальні ініціативи, групи взаємопідтримки, технологія «рівний – рівному»	презентація ресурсів, групова взаємодія, соціальне посередництво
7	Турбота про здоров'я та своєчасне звернення по допомогу	медичні, реабілітаційні та психологічні послуги, порядок звернення, межі компетентності фахівців	інформаційна зустріч, консультування, перенаправлення

8	Подальші кроки	аналіз змін, актуалізація індивідуального плану, визначення ресурсів після завершення програми	підсумкова зустріч, рефлексія, індивідуальне планування
---	----------------	--	---

Джерело: розроблено автором.

Групові заняття не замінювали індивідуальної роботи, а доповнювали її. Їх перевага полягала у можливості надати учасникам структуровану інформацію, обговорити типові ситуації, ознайомити з доступними ресурсами та створити простір для комунікації. Під час занять не вимагалось обговорення особистого досвіду, якщо учасник не був готовий цього робити. Дотримувалися принципів добровільності, конфіденційності та поваги до особистих меж.

Окреме місце у програмі посідала технологія «рівний – рівному». Її застосування було спрямоване на залучення ресурсу взаємопідтримки та обміну практичним досвідом повернення до цивільного життя. Взаємодія з людьми, які мають подібний досвід, допомагає зменшити відчуття ізоляції, розширити соціальні зв'язки та підвищити рівень довіри до доступних форм підтримки. Водночас важливо було чітко розмежовувати взаємопідтримку та професійну допомогу. Учасник програми «рівний – рівному» не підміняв психолога, юриста або фахівця із соціальної роботи.

Робота з родиною здійснювалася відповідно до індивідуальних потреб і лише за згодою учасника. Повернення військовослужбовця до цивільного життя може потребувати повторного узгодження сімейних ролей, побутових обов'язків і взаємних очікувань. Під час консультацій увага приділялася конструктивній комунікації, можливостям підтримки та способам вирішення повсякденних питань. Якщо ситуація потребувала спеціалізованої психологічної допомоги, родині рекомендувалося звернутися до відповідного фахівця.

Сімейно орієнтована робота не передбачала необґрунтованого втручання у приватне життя. Її завданням було не оцінювання сімейних відносин, а створення умов для взаєморозуміння та використання ресурсів найближчого оточення. Члени родини могли отримати інформацію про доступні послуги, можливості психологічної підтримки та ресурси громади.

Під час реалізації програми за потреби залучалися фахівці різного профілю. Їхня участь визначалася змістом запиту та індивідуальним планом соціального супроводу. Основні напрями міждисциплінарної взаємодії представлено у таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Основні напрями залучення фахівців у процесі реалізації програми
«Повернення до цивільного життя»

Фахівець або установа	Основні питання взаємодії	Форми залучення
Фахівець із соціальної роботи або супроводу	– оцінювання потреб, – складання індивідуального плану, – консультування, – координація допомоги, – моніторинг	–індивідуальні зустрічі, –соціальне посередництво, –інформаційний супровід
Юрист або фахівець системи безоплатної правничої допомоги	– правові консультації, – оформлення документів, – реалізація соціальних гарантій, – захист трудових і житлових прав	–консультування, –перенаправлення
Представник центру зайнятості, роботодавець або фахівець із професійного навчання	– працевлаштування, – перекваліфікація, – пошук вакансій, – професійне навчання, – підприємницькі ініціативи	–інформаційні зустрічі, –індивідуальне консультування, –перенаправлення
Медичний працівник або фахівець із реабілітації	– медична допомога, – реабілітаційні послуги, – відновлення функціонування, – адаптація побутових умов	–інформування, –перенаправлення, –координація взаємодії
Психолог	– психологічна підтримка, – сімейне консультування, – допомога у випадку труднощів – адаптації	–консультування, –перенаправлення
Представники ветеранських просторів і громадських організацій	– соціальна взаємодія, – групи взаємопідтримки, – громадські ініціативи, – залучення ресурсів громади	–презентації, –групові зустрічі, –технологія «рівний – рівному»

Джерело: розроблено автором.

Залучення фахівців різного профілю не означало одночасного направлення кожного учасника до всіх зазначених служб. Взаємодія організовувалася адресно, відповідно до результатів оцінювання потреб. Такий підхід дозволяв уникнути перевантаження учасників надмірною кількістю консультацій і зосередитися на вирішенні першочергових питань.

Міжвідомча взаємодія була необхідною умовою реалізації програми. Соціальний супровід не може бути ефективним, якщо кожна установа працює ізольовано, а відповідальність за координацію перекладається на самого демобілізованого військовослужбовця. Тому фахівець допомагав учаснику визначити послідовність звернень, уточнював результативність перенаправлення та за потреби коригував індивідуальний план.

Важливим елементом програми був поточний моніторинг. Після індивідуальних консультацій, групових занять і звернень до установ уточнювалося, які питання вдалося вирішити, які труднощі залишилися актуальними та чи виникла потреба у додаткових заходах. Моніторинг здійснювався не за кількістю проведених консультацій, а за реальними змінами у життєвій ситуації учасника: отриманням необхідної послуги, оформленням документів, визначенням професійного маршруту, налагодженням взаємодії з установами, використанням ресурсів громади та зростанням самостійності.

Наприкінці програми проводилися підсумкові індивідуальні зустрічі. Разом з учасниками аналізували виконання запланованих заходів, уточнювали актуальні потреби та визначали подальші кроки. Учасники отримували інформацію про установи, громадські організації та ресурси громади, до яких можна звернутися після завершення інтенсивного етапу супроводу. За потреби окремі напрями підтримки продовжувалися у межах доступних соціальних послуг.

Завершення програми не означало припинення доступу до допомоги. Його зміст полягав у поступовому зменшенні інтенсивності супроводу за умови, що людина здатна самостійно вирішувати актуальні питання та знає, куди звертатися у разі виникнення нових потреб. Такий підхід відповідає головній меті соціального супроводу – не сформувати залежність від допомоги, а підтримати відновлення самостійності.

Отже, реалізація авторської програми «Повернення до цивільного життя» передбачала поєднання індивідуальної та групової роботи, інформаційного супроводу, соціального консультування, посередництва, перенаправлення, сімейно орієнтованої підтримки, технології «рівний – рівному» та міжвідомчої

взаємодії. Зміст програми визначався результатами первинної діагностики та коригувався відповідно до потреб учасників. Послідовність заходів дозволила організувати системну підтримку демобілізованих військовослужбовців і створила підґрунтя для оцінювання її ефективності на контрольному етапі експериментального дослідження.

3.4. Аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності програми

Після завершення реалізації програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя» було проведено повторну діагностику учасників експериментальної та контрольної груп. Її метою стало визначення змін, які відбулися у рівні соціальної адаптації, обізнаності щодо доступних послуг, здатності взаємодіяти з установами, професійній визначеності, сімейній комунікації та готовності самостійно вирішувати актуальні життєві питання.

Повторне оцінювання здійснювалося за тими самими критеріями, що й на констатувальному етапі: інформаційно-правовим, соціально-адаптаційним, професійно-економічним, сімейно-комунікативним, ресурсно-мотиваційним та організаційно-практичним. Це забезпечило можливість зіставити вихідні та підсумкові показники й визначити характер змін після проведеної роботи.

Під час аналізу враховувалася відмінність умов експериментальної та контрольної груп. Учасники експериментальної групи пройшли програму «Повернення до цивільного життя», яка поєднувала індивідуальні консультації, інформаційний супровід, групові заняття, соціальне посередництво, перенаправлення, підтримку професійної адаптації, роботу з родиною та залучення ресурсів громади. Представники контрольної групи не брали участі у програмі, однак мали доступ до соціальних послуг відповідно до власних потреб.

Динаміку показників експериментальної групи за визначеними критеріями представлено у табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Динаміка рівнів соціальної адаптації учасників експериментальної групи за визначеними критеріями, %

Критерій	Високий рівень до програми	Високий рівень після програми	Середній рівень до програми	Середній рівень після програми	Низький рівень до програми	Низький рівень після програми
Інформаційно-правовий	6,7	17,9	37,3	52,2	56,0	29,9
Соціально-адаптаційний	6,0	16,4	41,8	52,2	52,2	31,4
Професійно-економічний	5,2	15,7	35,8	50,0	59,0	34,3
Сімейно-комунікативний	8,2	17,2	43,3	52,2	48,5	30,6
Ресурсно-мотиваційний	7,5	18,7	40,3	52,2	52,2	29,1
Організаційно-практичний	4,5	14,2	34,3	51,5	61,2	34,3

Джерело: складено автором за результатами первинної та повторної діагностики

Як видно з таблиці 3.13, після реалізації програми в експериментальній групі відбулася позитивна динаміка за всіма визначеними критеріями. Найбільш помітні зміни виявлено за інформаційно-правовим критерієм. Частка учасників із високим рівнем збільшилася з 6,7% до 17,9%, тоді як частка учасників із низьким рівнем зменшилася з 56,0% до 29,9%. Це свідчить про те, що інформаційно-консультативні заняття, індивідуальні пам'ятки та допомога у формуванні алгоритму дій сприяли кращій орієнтації учасників у системі соціальних гарантій і послуг.

Позитивні зміни за соціально-адаптаційним критерієм виявилися у збільшенні частки учасників із високим рівнем із 6,0% до 16,4% та зменшенні частки осіб із низьким рівнем із 52,2% до 31,4%. Учасники стали краще орієнтуватися у власних потребах, активніше використовувати ресурси громади та більш упевнено вирішувати повсякденні питання. Значення мали не лише проведені консультації, а й можливість звернутися до фахівця у разі виникнення нових труднощів.

За професійно-економічним критерієм частка учасників із високим рівнем збільшилася з 5,2% до 15,7%, середнім – із 35,8% до 50,0%. Водночас частка учасників із низьким рівнем зменшилася з 59,0% до 34,3%. Така динаміка підтверджує доцільність включення до програми питань працевлаштування, перекваліфікації, професійного навчання та визначення індивідуального професійного маршруту. Після завершення програми більша кількість учасників

мала зрозумілий план подальших дій і знала, до яких установ або організацій можна звернутися по допомогу.

Зміни за сімейно-комунікативним критерієм також мають позитивний характер. Частка учасників із високим рівнем зросла з 8,2% до 17,2%, а з низьким – зменшилася з 48,5% до 30,6%. Проведені консультації та інформаційні зустрічі допомогли звернути увагу на необхідність поступового відновлення сімейної комунікації, узгодження ролей і взаємних очікувань. Водночас сімейна підтримка не розглядалася як обов’язкова однакова форма роботи для всіх учасників, а добиралася відповідно до індивідуальних потреб.

За ресурсно-мотиваційним критерієм частка учасників із високим рівнем збільшилася з 7,5% до 18,7%, а з низьким – зменшилася з 52,2% до 29,1%. Це свідчить про підвищення готовності демобілізованих військовослужбовців брати активну участь у вирішенні власних проблем, визначати пріоритети та використовувати особисті й соціальні ресурси. Учасники поступово переходили від пасивного очікування допомоги до більш самостійного планування подальших кроків.

Організаційно-практичний критерій на початку дослідження мав найменш сприятливі показники. Низький рівень було виявлено у 61,2% учасників експериментальної групи. Після реалізації програми цей показник зменшився до 34,3%, а частка учасників із середнім рівнем збільшилася з 34,3% до 51,5%. Отримані результати засвідчують ефективність соціального посередництва, перенаправлення та поточного моніторингу. Важливим було не лише надати контакт певної установи, а й допомогти людині зрозуміти порядок звернення, перевірити результативність перенаправлення та за потреби скоригувати індивідуальний план.

Для узагальнення результатів було визначено інтегральний рівень соціальної адаптації учасників експериментальної та контрольної груп до і після реалізації програми. Відповідні показники подано у таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

***Динаміка інтегрального рівня соціальної адаптації демобілізованих
військовослужбовців до і після реалізації програми, %***

Рівень соціальної адаптації	ЕГ до програми	ЕГ після програми	Зміни в ЕГ	КГ до програми	КГ після завершення експерименту	Зміни в КГ
Високий	6,0	15,8	+9,8	6,7	7,4	+0,7
Середній	42,5	50,8	+8,3	42,2	42,2	0,0
Низький	51,5	33,4	-18,1	51,1	50,4	-0,7
Разом	100,0	100,0		100,0	100,0	

Джерело: складено автором за результатами первинної та повторної діагностики

Дані таблиці 3.14 показують, що після реалізації програми в експериментальній групі частка учасників із високим рівнем соціальної адаптації збільшилася з 6,0% до 15,8%, тобто на 9,8 відсоткового пункту. Частка учасників із середнім рівнем зросла з 42,5% до 50,8%, або на 8,3 відсоткового пункту. Водночас частка учасників із низьким рівнем зменшилася з 51,5% до 33,4%, тобто на 18,1 відсоткового пункту.

У контрольній групі істотних змін не зафіксовано. Частка учасників із високим рівнем збільшилася лише на 0,7 відсоткового пункту, частка осіб із низьким рівнем зменшилася на 0,7 відсоткового пункту, а показник середнього рівня залишився незмінним. Незначна динаміка може бути пов'язана з природним процесом адаптації та можливістю звертатися до доступних соціальних послуг відповідно до власних потреб.

Порівняння результатів експериментальної та контрольної груп свідчить, що найбільш помітні зміни відбулися саме серед учасників програми «Повернення до цивільного життя». Важливо, що позитивна динаміка стосувалася не одного окремого показника, а всіх визначених критеріїв. Учасники стали краще орієнтуватися у системі послуг, більш упевнено взаємодіяти з установами, визначати професійні плани, використовувати ресурси громади та брати активнішу участь у вирішенні власних проблем.

Для більш детального аналізу було узагальнено зміни за основними напрямками соціального супроводу. Результати представлено у табл. 3.15.

Таблиця 3.15

**Основні результати реалізації програми соціального супроводу
демобілізованих військовослужбовців**

Напрямок соціального супроводу	Виявлені зміни після реалізації програми
--------------------------------	--

Інформаційно-консультативна підтримка	підвищення рівня обізнаності щодо соціальних гарантій, доступних послуг і порядку звернення до установ
Соціальне посередництво та перенаправлення	покращення здатності взаємодіяти з установами, формувати алгоритм дій і використовувати перенаправлення
Професійна адаптація	підвищення рівня професійної визначеності, формування реалістичного маршруту працевлаштування, навчання або перекваліфікації
Робота з родиною	посилення уваги до конструктивної комунікації, узгодження сімейних ролей і використання доступних форм підтримки
Залучення ресурсів громади	підвищення обізнаності щодо діяльності ветеранських просторів, громадських організацій і груп взаємопідтримки
Ресурсно-мотиваційна підтримка	зростання готовності самостійно визначати пріоритети, використовувати особисті ресурси та вирішувати актуальні питання
Міжвідомча взаємодія	покращення послідовності отримання допомоги та зменшення ризику втрати зв'язку із системою підтримки після перенаправлення

Джерело: узагальнено автором за результатами експериментального дослідження

Якісний аналіз результатів індивідуальних зустрічей, карт моніторингу та виконання індивідуальних планів доповнив кількісні показники. Учасники експериментальної групи стали краще визначати першочергові завдання, формулювати конкретні запити та розуміти послідовність подальших дій. Для частини демобілізованих військовослужбовців важливим результатом стало отримання систематизованої інформації, для інших – налагодження взаємодії з установами, визначення професійного маршруту, залучення до ресурсів громади або отримання доступу до профільної допомоги.

Результативність програми не слід оцінювати лише за кількістю проведених консультацій або занять. Більш важливим показником є зростання самостійності учасників. Соціальний супровід виконав свою функцію у тих випадках, коли людина змогла краще орієнтуватися у доступних можливостях, самостійно визначати наступні кроки та використовувати необхідні ресурси без постійного втручання фахівця.

Водночас отримані результати не означають, що після завершення програми всі труднощі учасників було повністю подолано. Частина проблем потребує тривалішого вирішення, зокрема у випадках реабілітації після поранення, складних житлових обставин, професійної переорієнтації або необхідності отримання спеціалізованої психологічної допомоги. Завершення

інтенсивного етапу соціального супроводу не виключає можливості подальшого звернення до відповідних установ і фахівців.

Отже, порівняльний аналіз результатів первинної та повторної діагностики засвідчив позитивну динаміку в експериментальній групі за всіма визначеними критеріями. Після реалізації програми частка учасників із високим рівнем соціальної адаптації збільшилася на 9,8 відсоткового пункту, а частка учасників із низьким рівнем зменшилася на 18,1 відсоткового пункту. У контрольній групі зміни були незначними. Це дає підстави вважати, що програма соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя» є ефективним інструментом підтримки процесу повернення до цивільного життя. Її результативність забезпечується поєднанням індивідуального підходу, інформаційно-консультативної підтримки, соціального посередництва, перенаправлення, професійної адаптації, сімейно орієнтованої роботи, залучення ресурсів громади та міжвідомчої взаємодії.

Висновки до третього розділу

Експериментальне дослідження було проведено на базі Комунальної установи «Ірпінський центр “Ветеранський простір” Ірпінської міської ради» упродовж лютого–квітня 2026 року. У ньому взяли участь 269 демобілізованих військовослужбовців, яких було розподілено на експериментальну та контрольну групи. До експериментальної групи увійшли 134 особи, до контрольної – 135 осіб. Такий розподіл дав змогу порівняти вихідні та підсумкові результати і визначити зміни, пов’язані з реалізацією авторської програми соціального супроводу «Повернення до цивільного життя».

На констатувальному етапі було встановлено, що в обох групах переважав низький рівень соціальної адаптації. В експериментальній групі його виявлено у 51,5 % учасників, у контрольній – у 51,1 %. Середній рівень мали відповідно 42,5 % і 42,2 % учасників, високий – 6,0 % і 6,7 %. Близькість показників підтвердила початкову порівнюваність груп.

Первинна діагностика дозволила виявити комплекс проблем, з якими стикаються демобілізовані військовослужбовці після завершення служби.

Найбільш актуальними були потреба у працевлаштуванні або перекваліфікації, відсутність чіткого професійного маршруту, недостатня поінформованість щодо соціальних гарантій і послуг, труднощі у взаємодії з державними та комунальними установами, недостатня обізнаність щодо ресурсів громади, матеріальні та житлово-побутові проблеми. Значна частина учасників потребувала також медичної, реабілітаційної, психологічної та сімейної підтримки.

Аналіз результатів засвідчив, що проблеми демобілізованих військовослужбовців мають взаємопов'язаний характер. Труднощі працевлаштування можуть посилювати матеріальну нестабільність, проблеми зі здоров'ям – ускладнювати професійну адаптацію, а недостатня поінформованість щодо доступних послуг – перешкоджати своєчасному отриманню допомоги. Саме тому соціальний супровід не може обмежуватися одноразовою консультацією або наданням окремої послуги.

На формувальному етапі в експериментальній групі було реалізовано програму «Повернення до цивільного життя». Вона поєднувала індивідуальні консультації, групові та інформаційно-консультативні заняття, соціальне посередництво, перенаправлення, професійну підтримку, роботу з родиною, технологію «рівний – рівному», залучення ресурсів громади та міжвідомчу взаємодію. Для кожного учасника складався індивідуальний план соціального супроводу (див. Додаток Д), який коригувався відповідно до змін у життєвій ситуації та результатів виконання запланованих заходів.

Особливе значення мала індивідуалізація підтримки. Програма не передбачала однакового набору заходів для всіх учасників. Її зміст визначався результатами оцінювання потреб, станом здоров'я, сімейними обставинами, професійним досвідом, рівнем поінформованості, готовністю до взаємодії та доступними ресурсами громади. Такий підхід дозволив уникнути формального застосування стандартних рішень і зосередитися на реальних потребах людини.

Повторна діагностика засвідчила позитивну динаміку в експериментальній групі за всіма визначеними критеріями. Частка учасників із високим рівнем соціальної адаптації збільшилася з 6,0 % до 15,8 %, тобто на 9,8 відсоткового

пункту. Частка учасників із середнім рівнем зросла з 42,5 % до 50,8 %, або на 8,3 відсоткового пункту. Водночас частка учасників із низьким рівнем зменшилася з 51,5 % до 33,4 %, тобто на 18,1 відсоткового пункту.

У контрольній групі істотних змін не зафіксовано. Частка учасників із високим рівнем соціальної адаптації збільшилася лише на 0,7 відсоткового пункту, частка осіб із низьким рівнем зменшилася на 0,7 відсоткового пункту, а показник середнього рівня залишився практично незмінним. Це дозволяє пов'язувати більш помітні зміни в експериментальній групі саме з реалізацією програми, а не лише з природним перебігом адаптації.

Позитивна динаміка в експериментальній групі стосувалася інформаційно-правового, соціально-адаптаційного, професійно-економічного, сімейно-комунікативного, ресурсно-мотиваційного та організаційно-практичного критеріїв. Учасники стали краще орієнтуватися у системі соціальних гарантій і послуг, більш упевнено взаємодіяти з установами, визначати професійні плани, використовувати ресурси громади та самостійно вирішувати актуальні життєві питання.

Якісний аналіз індивідуальних планів, карт моніторингу та результатів консультацій доповнив кількісні показники. Учасники стали краще формулювати власні запити, визначати послідовність дій і використовувати доступні ресурси. Для частини демобілізованих військовослужбовців важливим результатом стало отримання структурованої інформації, для інших – налагодження взаємодії з установами, визначення професійного маршруту, залучення до ресурсів громади або отримання доступу до профільної допомоги.

Отже, експериментальна перевірка підтвердила ефективність авторської програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя». Її результативність забезпечується поєднанням індивідуального, комплексного, міжвідомчого та сімейно орієнтованого підходів, оцінюванням потреб, складанням індивідуального плану, соціальним консультуванням, посередництвом, перенаправленням, груповою підтримкою, залученням ресурсів громади та поточним моніторингом. Отримані результати дозволяють рекомендувати програму для використання у

практичній діяльності установ і організацій, які здійснюють соціальну підтримку демобілізованих військовослужбовців.

ВИСНОВКИ

1. Уточнено зміст поняття «демобілізовані військовослужбовці» та визначено особливості цієї категорії отримувачів соціальних послуг. Демобілізованими військовослужбовцями є особи, які припинили проходження військової служби та повертаються до цивільного життя. Встановлено, що поняття «демобілізовані військовослужбовці», «ветерани війни», «учасники бойових дій» і «звільнені з військової служби особи» не є тотожними, хоча в окремих випадках можуть перетинатися. Статус ветерана війни або учасника бойових дій визначається законодавством і є підставою для реалізації відповідних прав і гарантій. Демобілізація пов'язана насамперед із завершенням служби та переходом людини до цивільного середовища. Це означає, що соціальна підтримка має визначатися не лише формальним статусом, а й індивідуальними потребами людини.

Демобілізовані військовослужбовці не становлять однорідної групи. Їхні потреби залежать від тривалості та умов проходження служби, стану фізичного і психологічного здоров'я, сімейного становища, професійного досвіду, матеріальних можливостей, житлових умов, рівня поінформованості та доступності підтримки у громаді. Особливої уваги можуть потребувати особи, які мають поранення, інвалідність, тривалий бойовий досвід, труднощі у відновленні сімейних відносин, проблеми із працевлаштуванням або потребують комплексної допомоги декількох установ.

2. Проаналізовано соціально-психологічні та економічні проблеми демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя. З'ясовано, що труднощі часто мають взаємопов'язаний характер і не можуть розглядатися ізольовано. Соціальний аспект охоплює відновлення повсякденного способу життя, повернення до сімейних і професійних ролей, налагодження комунікації з близькими, відновлення соціальних зв'язків, отримання інформації про послуги та взаємодію з установами. Економічні проблеми пов'язані з працевлаштуванням, професійною переорієнтацією, перекваліфікацією, матеріальним становищем, житловими питаннями та реалізацією передбачених законодавством гарантій.

Психологічний аспект потребує обережного та професійно коректного підходу. Бойовий досвід не означає автоматичної наявності психологічних порушень. Водночас окремі демобілізовані військовослужбовці можуть переживати емоційне виснаження, тривожність, напруження, труднощі адаптації до цивільного ритму життя або потребувати професійної психологічної допомоги. Завдання фахівця із соціальної роботи полягає не у встановленні діагнозу, а у своєчасному виявленні потреби, інформуванні та перенаправленні до відповідного спеціаліста.

3. Обґрунтовано сутність, принципи, напрями та нормативно-правове забезпечення соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців. Соціальний супровід визначено як комплексну, послідовну та індивідуалізовану соціальну послугу, спрямовану на подолання або мінімізацію складних життєвих обставин, підтримку самостійності людини та відновлення її здатності вирішувати актуальні проблеми. Він не обмежується одноразовою консультацією, оформленням документів або наданням матеріальної допомоги, а передбачає оцінювання потреб, визначення ресурсів, спільне формулювання цілей, складання індивідуального плану, соціальне посередництво, перенаправлення, міжвідомчу координацію, моніторинг результатів і поступове завершення підтримки.

Визначено, що соціальний супровід має ґрунтуватися на повазі до гідності людини, добровільності, конфіденційності, індивідуальному підході, комплексності, адресності, доступності, партнерській взаємодії, опорі на сильні сторони отримувача соціальних послуг і міжвідомчій координації. Нормативно-правова база України охоплює загальні гарантії соціального захисту, спеціальні права військовослужбовців і ветеранів війни, порядок надання соціальних послуг, професійну адаптацію, психологічну допомогу, реабілітацію та діяльність фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Водночас практична ефективність залежить не лише від наявності правових норм, а й від доступності інформації, узгодженості роботи установ і здатності фахівця організувати індивідуальну траєкторію допомоги.

4. Визначено основні підходи, методи та форми соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями й розроблено авторську програму соціального супроводу «Повернення до цивільного життя». Встановлено доцільність поєднання індивідуального, комплексного, міжвідомчого та сімейно орієнтованого підходів. Практичним механізмом їх реалізації є ведення випадку, яке охоплює встановлення контакту, первинне оцінювання потреб, визначення ресурсів, складання індивідуального плану, залучення установ і спеціалістів, моніторинг результатів та поступове завершення супроводу.

До методів і форм роботи включено соціальне консультування, соціальне посередництво, перенаправлення, кризове втручання, індивідуальні зустрічі, групову підтримку, роботу з родиною, інформаційний супровід і технологію «рівний – рівному». Їх добір здійснюється відповідно до життєвої ситуації людини та погодженого індивідуального плану.

Авторська програма «Повернення до цивільного життя» розрахована на вісім тижнів і поєднує індивідуальну та групову роботу. Її тематичні блоки охоплюють орієнтацію у системі підтримки, формування індивідуального маршруту повернення до цивільного життя, професійну адаптацію та економічну самостійність, відновлення сімейної комунікації, використання ресурсів громади, турботу про здоров'я та розвиток здатності самостійно вирішувати життєві питання. Програма не підміняє спеціалізовану медичну, психологічну або правову допомогу, а забезпечує доступ до неї та послідовність взаємодії з установами.

5. Експериментально перевірено ефективність програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя». Дослідження проводилося на базі Комунальної установи «Ірпінський центр “Ветеранський простір” Ірпінської міської ради» упродовж лютого–квітня 2026 року. У ньому взяли участь 269 демобілізованих військовослужбовців: до експериментальної групи увійшли 134 особи, до контрольної – 135 осіб.

Результати первинної діагностики засвідчили переважання низького рівня соціальної адаптації в обох групах. В експериментальній групі його виявлено у 51,5% учасників, у контрольній – у 51,1%. Середній рівень мали відповідно

42,5% і 42,2%, високий – 6,0% і 6,7%. Близькість показників підтвердила початкову порівнюваність груп.

На констатувальному етапі найбільш поширеними виявилися потреба у працевлаштуванні або перекваліфікації, відсутність чіткого професійного маршруту, недостатня поінформованість щодо соціальних гарантій і послуг, труднощі у взаємодії з державними та комунальними установами, недостатня обізнаність щодо ресурсів громади, матеріальні й житлово-побутові проблеми. Частина учасників потребувала медичної, реабілітаційної, психологічної та сімейної підтримки.

На формувальному етапі в експериментальній групі було реалізовано програму «Повернення до цивільного життя». Для кожного учасника складався індивідуальний план соціального супроводу, який коригувався залежно від змін у життєвій ситуації. Реалізація програми поєднувала індивідуальні консультації, інформаційно-консультативні та групові заняття, соціальне посередництво, перенаправлення, професійну підтримку, роботу з родиною, технологію «рівний – рівному», залучення ресурсів громади та міжвідомчу взаємодію.

Повторна діагностика підтвердила позитивну динаміку в експериментальній групі. Частка учасників із високим рівнем соціальної адаптації збільшилася з 6,0% до 15,8%, тобто на 9,8 відсоткового пункту. Частка учасників із середнім рівнем зросла з 42,5% до 50,8%, або на 8,3 відсоткового пункту. Частка учасників із низьким рівнем зменшилася з 51,5% до 33,4%, тобто на 18,1 відсоткового пункту. У контрольній групі істотних змін не зафіксовано.

Отримані результати підтверджують ефективність програми соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя». Її результативність забезпечується індивідуалізацією підтримки, комплексним оцінюванням потреб, поєднанням різних методів соціальної роботи, залученням ресурсів родини та громади, міжвідомчою взаємодією та моніторингом результатів. Програму доцільно використовувати у практичній діяльності закладів надання соціальних послуг, ветеранських просторів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, які здійснюють підтримку демобілізованих військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арбачевська А., Тверезовська Н. Т. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців до мирного життя. *Роль молоді у розвитку агропромислового комплексу України* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 16–17 трав. 2024 р. Київ, 2024. С. 163–165. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u317/2024_zbirnik_17.05.24_sait_25.06.24.pdf
2. Брах О. С. Соціальний супровід як напрям діяльності соціально-гуманітарного відділу військової частини. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. 2025. URL: https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/345682
3. Булат О. Ю. Нормативно-правові засади соціальної роботи з ветеранами Збройних Сил України на рівні територіальної громади. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. 2024. URL: https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/320164
4. Волошин О. О., Тверезовська Н. Т. Гармонізація підготовки соціальних працівників до супроводу демобілізованих військових із європейськими практиками. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Полтава, 19–20 лют. 2026 р. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2026. С. 23–25. URL: <https://drive.google.com/file/d/1DBsJyCF8QQKOB5kO7BISoml7PkFSxPAQ/view>
5. Войтовська А. І. Роль інклюзивної проєктної діяльності в реінтеграції військовослужбовців до цивільного життя. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 1 (14). URL: <https://srso.udpu.edu.ua/article/view/331014>

6. Гайдаєнко Ю. В., Тверезовська Н. Т. Партнерські практики закладу освіти й ветеранських організацій у підготовці соціальних працівників до підтримки військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Полтава, 19–20 лют. 2026 р. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2026. С. 440–442. URL: <https://drive.google.com/file/d/1DBsJyCF8QQKOB5kO7BISoml7PkFSxPAQ/view>
7. Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації : клінічна настанова, заснована на доказах. Київ, 2024. URL: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/kn_2024_ptsr.pdf
8. Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 № 881. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/881-2024-%D0%BF>
9. Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 307. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/307-2024-%D0%BF>
10. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1338. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1338-2022-%D0%BF>
11. Деркач Р. В., Тверезовська Н.Т. Підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактики суїцидального ризику серед військових: міжвідомча взаємодія та протоколи підтримки. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Полтава, 19–20 лют. 2026 р. Полтава : ПНПУ

- імені В. Г. Короленка, 2026. С. 848–852. URL: <https://drive.google.com/file/d/1DBsJyCF8QQKOB5kO7BISoml7PkFSxPAQ/view>
12. Зінзікова О. М. Міжнародний досвід соціального супроводу, підтримки та реабілітації осіб, постраждалих від війни. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. 2024. URL: https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/303635
 13. Киричок В. І., Тверезовська Н. Т. Танцювально-рухова терапія у підготовці соціальних працівників до роботи з сім'ями військових. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Полтава, 19–20 лют. 2026 р. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2026. С. 913–917. URL: <https://drive.google.com/file/d/1DBsJyCF8QQKOB5kO7BISoml7PkFSxPAQ/view>
 14. Коваленко І., Березан О., Помогайбо В. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців: теорія, дослідження та лікування. *Психологія і особистість*. 2023. № 2. С. 263–278. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.2.288310>
 15. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734391/>
 16. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
 17. Костишин Е., Грицанюк В., Шевців Ю. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 1 (12). С. 11–18. URL: <https://srso.udpu.edu.ua/article/view/305055>

18. Котенко С., Богдан Е. Інтеграція захисників у ринок праці України: перекваліфікація як ключовий інструмент соціально-економічної адаптації. *Економіка та суспільство*. 2025. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6484>
19. Медведенко М. Я. Застосування кейс-менеджменту під час надання соціальної допомоги ветеранам війни та членам їх родин в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. 2024. URL: https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/320437
20. Міністерство у справах ветеранів України. Методичні рекомендації для роботодавців з організації працевлаштування та розвитку трудових відносин з ветеранами війни. Київ, 2025. URL: <https://mva.gov.ua/veteranam/metodichni-rekomendatsii-dlya-robotodavtsiv-z-organizatsii-pratsevlashtuvannya-ta-rozvitku-trudovih-vidnosin-z-veteranami-viyni->
21. Міністерство у справах ветеранів України. Методичні рекомендації щодо організації роботи помічників ветерана в громадах та взаємодії із заінтересованими суб'єктами. Київ, 2023. URL: <https://mva.gov.ua>
22. Міністерство у справах ветеранів України. Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб: відповіді на ключові питання щодо впровадження у громадах. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/vidpovidi-na-kluchovi-pitannya-schodo-vprovadzhennya-u-gromadah-fahivtsiv-iz-suprovodu-veteraniv-viyni-ta-demobilizovanih-osib>
23. Назмієв А. О. Профілактика адиктивної поведінки військовослужбовців в умовах посттравматичного стресового розладу. *Освіта та педагогічна наука*. 2025. № 1 (188). С. 95–106. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2025-1\(188\)-95-106](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2025-1(188)-95-106)
24. Ніжейко К. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4850>

25. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12>
26. Павлик Н. В. Психологічна реабілітація військовослужбовців, спрямована на психологічне благополуччя особистості : метод. посіб. Київ, 2020. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719941/>
27. Панок В. Г., Предко В. В. Психологічні аспекти допомоги військовим у контексті посткризового розвитку. Київ, 2024. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742188/>
28. Пеша І. В. Алгоритм впровадження менторства для ветеранів та ветеранок у територіальній громаді. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 1 (12). URL: <https://srso.udpu.edu.ua/article/view/305274>
29. Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 № 1268. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1268-2021-%D0%BF>
30. Половий О. М., Тверезовська Н. Т. Управлінсько-проектний вимір профілактики конфліктів у сім'ях військовослужбовців. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Полтава, 19–20 лют. 2026 р. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2026. С. 818–821. URL: <https://drive.google.com/file/d/1DBsJyCF8QQKOB5kO7BISoml7PkFSxPAQ/view>
31. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5067-17>
32. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики

- України від 11.04.2024 № 175-Н. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0828-24>
33. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 № 318. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0621-16>
 34. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0643-20>
 35. Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 № 432. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/432-2017-%D0%BF>
 36. Про затвердження Уніфікованого клінічного протоколу первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації» : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.07.2024 № 1265. URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukrayini-vid-19-07-2024-1265-pro-zatverdzhennya-unifikovanogo-klinichnogo-protokolu-pervinnoyi-ta-specializovanoyi-medichnoyi-dopomogi-gostra-reakciya-na-stres-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-porushennya-adaptaciyi>
 37. Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.12.2023 № 2118. База даних

- «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0126-24>
38. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/875-12>
39. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1053-20>
40. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4223-20>
41. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2011-12>
42. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19>
43. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3551-12>
44. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80>
45. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 № 1209-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1209-2024-%D1%80>

46. Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1350-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1350-2024-%D1%80>
47. Пшик-Ковальська О. О. Адміністративні механізми та управлінські інструменти професійної і психосоціальної адаптації ветеранів в Україні. *Економіка та суспільство*. 2025. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6460>
48. Ржевський Г. М., Вікторова Л. В., Тверезовська Н. Т., Кочарян А. Б., Арзуманян К. К. Тренінг із соціальних комунікацій : навч. посіб. для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота». Київ : КОМПРИНТ, 2018. 633 с.
49. Роман А., Тверезовська Н. Т. Особливості проведення експрес-діагностики у процесі виконання заходів декомпресії. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2021. Т. 12, № 4. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog2021.04.089>
50. Столярик О. Ю. Психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей у громаді. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 1. URL: <https://journals.uran.ua/swe/article/view/278486>
51. Тверезовська Н. Т. Аналіз основних положень соціально-психологічної реабілітації осіб, постраждалих від надзвичайних ситуацій. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2020. Т. 11, № 4. С. 23–30. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog2020.04.023>
52. Тверезовська Н. Т., Веремій Л. І. Фактори негативного впливу на психіку військовослужбовця під час виконання бойових, навчально-бойових завдань. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2023. Т. 14, № 4. С. 164–171. DOI: [http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog14\(4\).2023.164-171](http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog14(4).2023.164-171)

53. Тверезовська Н. Т., Григоренко Т. В., Демченко І. І., Половий О. М. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до профілактики конфліктів у сім'ях військовослужбовців. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 2 (44). С. 1875–1886. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-2\(44\)-1875-1886](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-2(44)-1875-1886)
54. Тверезовська Н. Т., Демченко І. І., Сидорко В. П., Григоренко Т. В. Етика прийняття управлінських рішень у консультативній практиці соціального працівника. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 4 (46). С. 2990–3003. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-4\(46\)-2990-3003](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-4(46)-2990-3003)
55. Тверезовська Н. Т., Сидорко В. П. Організація діяльності закладів надання соціальних послуг в умовах реформування соціальної сфери. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 3 (45). С. 3161–3175. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3\(45\)-3161-3175](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3(45)-3161-3175)
56. Тверезовська Н. Т., Сидорко В. П., Демченко І. І. Етика міжнародних стандартів у соціальній роботі: забезпечення прав людини в умовах глобальних викликів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 1 (43). С. 1587–1598. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1\(43\)-1587-1598](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1(43)-1587-1598)
57. Український ветеранський фонд. Актуальні потреби та бачення можливостей для кар'єрного і професійного зростання ветеранів. Київ, 2024. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/aktualni-potreby-ta-bachennia-mozhlyvostey-dlia-kar-ierno-ho-i-profesiynoho-zrostannia-veteraniv/>
58. Український ветеранський фонд. Виклики, потреби та перешкоди при працевлаштуванні ветеранів та ветеранок у цивільному житті : аналітичний звіт. Київ, 2025. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/05/Vyklyky-potreby-ta-pereshkody-.pdf>
59. Український ветеранський фонд. Потреби ветеранів 2023 : результати дослідження. Київ, 2023. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/Potreby_veteraniv_2023.pdf
60. Український ветеранський фонд. Потреби та перешкоди ветеранів при працевлаштуванні : результати дослідження. Київ, 2023. URL:

- https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevashtuvanii.pdf
61. Український ветеранський фонд. Працевлаштування ветеранів та ветеранок: бар'єри та адаптаційні рішення : аналітичний звіт. Київ, 2025. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/06/Pratsevashtuvannia_veteraniv_ta_veteranok_bariery_ta_adaptatsiyini.pdf
 62. Чорна В. В., Серебреннікова О. А., Коломієць В. В. та ін. Посттравматичний стресовий розлад під час повномасштабної війни у військовослужбовців. *Молодий вчений*. 2023. № 12 (124). С. 124–128. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-12-124-28>
 63. Ahern J., Worthen M., Masters J., Lippman S. A., Ozer E. J., Moos R. The Challenges of Afghanistan and Iraq Veterans' Transition from Military to Civilian Life and Approaches to Reconnection. *PLOS ONE*. 2015. Vol. 10, No. 7. Article e0128599. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0128599>
 64. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 5th ed. Washington, DC : American Psychiatric Association, 2013.
 65. Barnett A., Savic M., Forbes D. et al. Transitioning to Civilian Life: The Importance of Social Group Engagement and Identity Among Australian Defence Force Veterans. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*. 2022. Vol. 56, No. 8. P. 1025–1033. DOI: <https://doi.org/10.1177/00048674211046894>
 66. Blevins C. A., Weathers F. W., Davis M. T., Witte T. K., Domino J. L. The Posttraumatic Stress Disorder Checklist for DSM-5 (PCL-5): Development and Initial Psychometric Evaluation. *Journal of Traumatic Stress*. 2015. Vol. 28, No. 6. P. 489–498. DOI: <https://doi.org/10.1002/jts.22059>
 67. Bovin M. J., Kimerling R., Weathers F. W. et al. Diagnostic Accuracy and Acceptability of the Primary Care Posttraumatic Stress Disorder Screen for the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Fifth Edition) Among US Veterans. *JAMA Network Open*. 2021. Vol. 4, No. 2. Article e2036733. DOI: <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.36733>

68. Bovin M. J., Marx B. P., Weathers F. W. et al. Psychometric Properties of the PTSD Checklist for Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-Fifth Edition (PCL-5) in Veterans. *Psychological Assessment*. 2016. Vol. 28, No. 11. P. 1379–1391. DOI: <https://doi.org/10.1037/pas0000254>
69. Demers A. When Veterans Return: The Role of Community in Reintegration. *Journal of Loss and Trauma*. 2011. Vol. 16, No. 2. P. 160–179. DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519281>
70. Elnitsky C. A., Blevins C. L., Fisher M. P., Magruder K. Military Service Member and Veteran Reintegration: A Critical Review and Adapted Ecological Model. *American Journal of Orthopsychiatry*. 2017. Vol. 87, No. 2. P. 114–128. DOI: <https://doi.org/10.1037/ort0000244>
71. Elnitsky C. A., Fisher M. P., Blevins C. L. Military Service Member and Veteran Reintegration: A Conceptual Analysis, Unified Definition, and Key Domains. *Frontiers in Psychology*. 2017. Vol. 8. Article 369. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00369>
72. Flack M., Kite L. Transition from Military to Civilian: Identity, Social Connectedness, and Veteran Wellbeing. *PLOS ONE*. 2021. Vol. 16, No. 12. Article e0261634. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261634>
73. International Organization for Migration. Accessibility and Effectiveness of Social Benefits and Services for Veterans in Ukraine : Analytical Report. Kyiv, 2026. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2026-02/rg_iom_veterans_report_eng.pdf
74. International Organization for Migration. Life After Conflict: Survey on the Sociodemographic and Socioeconomic Characteristics of Veterans of the Conflict in Eastern Ukraine and Their Families. Kyiv, 2020. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/veterans_reintegration_survey_2020_eng.pdf
75. International Organization for Migration. The Social Reintegration of Veterans in Ukraine : National Survey. Kyiv, 2024. URL:

- https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_eng.pdf
76. International Organization for Migration. Veteran Profiles and Reintegration Challenges in Ukraine : Analytical Report. Kyiv, 2025. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_Veteran%20Profiles%20and%20Reintegration%20Challenges%20in%20Ukraine_March_2025.pdf
 77. Mobbs M. C., Bonanno G. A. Beyond War and PTSD: The Crucial Role of Transition Stress in the Lives of Military Veterans. *Clinical Psychology Review*. 2018. Vol. 59. P. 137–144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.11.007>
 78. Resnik L., Bradford D. W., Glynn S. M., Jette A. M., Hernandez C. J., Wills S. Issues in Defining and Measuring Veteran Community Reintegration: Proceedings of the Working Group on Community Reintegration. *Journal of Rehabilitation Research and Development*. 2012. Vol. 49, No. 1. P. 87–100. DOI: <https://doi.org/10.1682/JRRD.2010.06.0107>
 79. Romaniuk M., Kidd C. The Psychological Adjustment Experience of Reintegration Following Discharge from Military Service: A Systematic Review. *Journal of Military and Veterans' Health*. 2018. Vol. 26, No. 2. P. 60–73. URL: <https://jmvh.org/article/the-psychological-adjustment-experience-of-reintegration-following-discharge-from-military-service-a-systematic-review/>
 80. Wang Y., Chung M. C., Wang N., Yu X., Kenardy J. Social Support and Posttraumatic Stress Disorder: A Meta-Analysis of Longitudinal Studies. *Clinical Psychology Review*. 2021. Vol. 85. Article 101998. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2021.101998>

ДОДАТКИ

Додаток А

Орієнтовні питання напівструктурованого інтерв'ю з демобілізованими військовослужбовцями

1. Які питання після повернення до цивільного життя для Вас є найбільш актуальними?
2. До яких установ або організацій Ви вже зверталися по допомогу?
3. Чи було зрозуміло, у якій послідовності потрібно діяти?
4. Які труднощі виникали під час отримання послуг?
5. Чи потребуєте Ви допомоги у вирішенні питань працевлаштування, навчання або професійної переорієнтації?
6. Які ресурси допомагають Вам адаптуватися до цивільного життя?
7. Чи відчуваєте Ви підтримку родини та найближчого оточення?
8. Які види підтримки Ви вважаєте найбільш необхідними?
9. Чи готові Ви долучатися до групових зустрічей, ветеранських просторів або програм взаємопідтримки?
10. Які зміни після завершення програми Ви вважаєте найбільш важливими?

Анкета «Повернення до цивільного життя»

Шановний учаснику!

Анкетування проводиться з метою визначення потреб демобілізованих військовослужбовців у процесі повернення до цивільного життя та вдосконалення системи соціальної підтримки. Отримані результати використовуватимуться лише в узагальненому вигляді. Анкета є анонімною.

Будь ласка, оберіть відповідь, яка найбільше відповідає Вашій ситуації:

- 3 бали – так;
- 2 бали – частково;
- 1 бал – ні.

Інформаційно-правовий блок

1. Я знаю, які соціальні гарантії передбачені для осіб, які завершили військову службу.
2. Я розумію, до яких установ необхідно звертатися для отримання соціальних послуг.
3. Я знаю, які документи необхідні для оформлення статусів, пільг і виплат.
4. Я можу самостійно визначити послідовність дій у разі виникнення правового або соціального питання.

Соціально-адаптаційний блок

5. Після завершення служби я поступово повертаюся до звичного ритму повсякденного життя.
6. Я можу самостійно вирішувати більшість актуальних побутових і соціальних питань.
7. Я знаю, які ресурси громади можуть бути корисними для мене.
8. Я маю можливість підтримувати соціальні зв'язки та брати участь у житті громади.

Професійно-економічний блок

9. Я маю зрозумілий професійний план після завершення військової служби.
10. Я знаю, де можна отримати допомогу у працевлаштуванні або професійному навчанні.
11. Я розумію, чи потрібна мені перекваліфікація або оновлення професійних знань.
12. Я знаю про можливості започаткування власної справи або отримання підтримки підприємницької ініціативи.

Сімейно-комунікативний блок

13. Після повернення до цивільного життя мені вдається налагоджувати взаємодію з членами родини.
14. У родині ми можемо обговорювати актуальні питання та спільно шукати рішення.
15. Я розумію, де можна отримати підтримку у разі виникнення труднощів сімейної комунікації.
16. Я відчую підтримку з боку найближчого оточення.

Ресурсно-мотиваційний блок

17. Я можу визначити першочергові завдання, які необхідно вирішити після завершення служби.
18. Я готовий брати активну участь у вирішенні власних життєвих питань.
19. Я розумію, які особисті ресурси та сильні сторони можу використовувати.
20. У разі потреби я готовий звернутися по допомогу до фахівців.

Організаційно-практичний блок

21. Я можу самостійно підготуватися до звернення у відповідну установу.
22. Я знаю, у якій послідовності звертатися до різних служб у разі комплексної проблеми.
23. Я розумію, де можна отримати правову, медичну, реабілітаційну або психологічну допомогу.
24. Якщо виникають труднощі у взаємодії з установами, я знаю, до кого звернутися по соціальний супровід.

Додаткові питання

25. Які питання після повернення до цивільного життя є для Вас найбільш актуальними?

26. Якої допомоги Ви потребуєте насамперед?

27. До яких установ або організацій Ви вже зверталися?

28. Які труднощі виникали під час отримання допомоги?

29. Чи бажаєте Ви долучитися до групових інформаційних зустрічей або програм взаємопідтримки?

30. Які зміни після завершення програми соціального супроводу Ви вважатимете найбільш важливими?

Джерело: розроблено автором.

Діагностичний інструментарій оцінювання рівня соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців

Для визначення рівня соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців використано авторську анкету «Повернення до цивільного життя». Оцінювання здійснюється за шістьма критеріями: інформаційно-правовим, соціально-адаптаційним, професійно-економічним, сімейно-комунікативним, ресурсно-мотиваційним та організаційно-практичним.

Кожен критерій охоплює чотири твердження. Відповіді оцінюються за трибальною шкалою:

- **3 бали** – твердження повністю відповідає ситуації учасника;
- **2 бали** – твердження частково відповідає ситуації учасника;
- **1 бал** – твердження не відповідає ситуації учасника.

Таблиця В.1

Розподіл запитань анкети за критеріями оцінювання

Критерій	Номери запитань	Максимальна кількість балів
Інформаційно-правовий	1–4	12
Соціально-адаптаційний	5–8	12
Професійно-економічний	9–12	12
Сімейно-комунікативний	13–16	12
Ресурсно-мотиваційний	17–20	12
Організаційно-практичний	21–24	12
Разом	1–24	72

Джерело: розроблено автором.

Таблиця В.2

Характеристика рівнів за окремим критерієм

Рівень	Кількість балів	Характеристика
Високий	10–12	учасник достатньо добре орієнтується у відповідній сфері, здатний самостійно визначати подальші дії та використовувати доступні ресурси
Середній	7–9	учасник частково орієнтується у відповідній сфері, однак періодично потребує консультації або допомоги у вирішенні окремих питань
Низький	4–6	учасник має труднощі у відповідній сфері та потребує систематичної інформаційної, організаційної або консультативної підтримки

Джерело: розроблено автором.

Таблиця В.3

Характеристика інтегрального рівня соціальної адаптації

Рівень	Загальна кількість балів	Характеристика
Високий	56–72	учасник достатньо добре орієнтується у системі соціальних послуг, має зрозумілий алгоритм дій, використовує доступні ресурси та переважно самостійно вирішує актуальні питання

Середній	40–55	учасник розуміє основні напрями дій, але потребує консультацій, соціального посередництва або допомоги у взаємодії з окремими установами
Низький	24–39	учасник недостатньо орієнтується у системі підтримки, має труднощі у визначенні подальших кроків і потребує комплексного соціального супроводу

Джерело: розроблено автором.

Таблиця В.4

Карта моніторингу результатів соціального супроводу

Показник	Початковий стан	Заплановані заходи	Проміжний результат	Підсумковий результат	Подальші рекомендації
Обізнаність щодо прав і послуг					
Взаємодія з установами					
Професійна визначеність					
Сімейна комунікація					
Використання ресурсів громади					
Самостійність у вирішенні життєвих питань					

Джерело: розроблено автором.

Програма соціального супроводу демобілізованих військовослужбовців «Повернення до цивільного життя»

Мета програми: створення умов для соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя шляхом оцінювання індивідуальних потреб, розроблення персоналізованого маршруту підтримки, надання інформаційно-консультативної допомоги, сприяння професійній реалізації, відновленню сімейних і соціальних зв'язків та доступу до необхідних послуг.

Завдання програми

1. Визначити індивідуальні потреби, труднощі та ресурси учасників.
2. Підвищити рівень обізнаності щодо прав, соціальних гарантій і доступних послуг.
3. Допомогти сформуванню зрозумілого алгоритму взаємодії з установами.
4. Сприяти працевлаштуванню, професійному навчанню, перекваліфікації або започаткуванню власної справи.
5. Підтримати відновлення сімейної комунікації та соціальних зв'язків.
6. Забезпечити своєчасне перенаправлення до правових, медичних, реабілітаційних і психологічних служб.
7. Ознайомити учасників із ресурсами громади, ветеранськими просторами та програмами взаємопідтримки.
8. Підвищити здатність самостійно вирішувати актуальні життєві питання.

Цільова група

Демобілізовані військовослужбовці, які повернулися до цивільного життя та потребують інформаційної, соціальної, правової, професійної, сімейної або організаційної підтримки.

Тривалість програми

Орієнтовна тривалість – 8 тижнів. Кількість індивідуальних консультацій визначається потребами учасника. Передбачено щонайменше чотири індивідуальні зустрічі: первинну, проміжні та підсумкову.

Принципи реалізації

Програма ґрунтується на повазі до гідності людини, добровільності, конфіденційності, індивідуальному підході, комплексності, адресності, доступності, партнерській взаємодії, опорі на сильні сторони, безперервності підтримки та міжвідомчій координації.

Таблиця Г.1

Тематичний план програми «Повернення до цивільного життя»

№	Тема заняття	Мета	Основний зміст	Методи та форми роботи	Очікуваний результат
1	Повернення до цивільного життя: визначаємо пріоритети	допомогти учасникам визначити актуальні потреби та ресурси	очікування, труднощі адаптації, пріоритети, правила взаємодії	групова зустріч, обговорення, індивідуальна рефлексія	учасник визначає першочергові питання

2	Соціальні гарантії та доступні послуги	підвищити рівень поінформованості	права, статуси, соціальні послуги, порядок звернення до установ	інформаційна зустріч, аналіз практичних ситуацій, пам'ятка	учасник розуміє алгоритм звернення
3	Індивідуальний маршрут підтримки	сформувати персоналізований план дій	пріоритетні цілі, послідовність дій, бар'єри, ресурси	ведення випадку, індивідуальне планування, консультування	складено індивідуальний маршрут
4	Професійна адаптація та економічна самостійність	допомогти визначити професійні перспективи	працевлаштування, навчання, перекваліфікація, підприємницькі ініціативи	консультування, зустріч із залученим фахівцем, перенаправлення	визначено реалістичний професійний маршрут
5	Родина після повернення	сприяти конструктивній сімейній комунікації	сімейні ролі, очікування, розподіл обов'язків, доступні форми допомоги	обговорення ситуацій, консультування, сімейна зустріч за потреби	покращено розуміння способів сімейної взаємодії
6	Ресурси громади та взаємопідтримка	ознайомити з доступними ресурсами	ветеранські простори, громадські організації, групи взаємопідтримки, технологія «рівний – рівному»	презентація ресурсів, групова взаємодія, соціальне посередництво	розширено коло соціальної підтримки
7	Турбота про здоров'я та своєчасне звернення по допомогу	пояснити порядок отримання профільної допомоги	медичні, реабілітаційні та психологічні послуги, межі компетентності фахівців	інформаційна зустріч, консультування, перенаправлення	учасник знає, куди звертатися по допомогу
8	Подальші кроки	узагальнити зміни та визначити перспективи	аналіз виконання плану, актуальні потреби, ресурси після завершення програми	підсумкова зустріч, рефлексія, індивідуальне планування	сформовано подальший маршрут самостійних дій

Джерело: розроблено автором.

Таблиця Г.2

Форми роботи у межах програми

Форма роботи	Зміст
Індивідуальна консультація	оцінювання потреб, визначення пріоритетів, складання та коригування індивідуального плану
Інформаційно-консультативна зустріч	надання структурованої інформації про права, послуги, соціальні гарантії та порядок звернення

Групове заняття	обговорення типових ситуацій, розвиток навичок взаємодії, ознайомлення з ресурсами громади
Соціальне посередництво	сприяння взаємодії учасника з установами та організаціями
Перенаправлення	допомога у зверненні до правових, медичних, реабілітаційних або психологічних служб
Сімейна консультація	підтримка конструктивної комунікації, обговорення ролей, потреб і доступних ресурсів
Технологія «рівний – рівному»	взаємопідтримка, наставництво, обмін практичним досвідом повернення до цивільного життя
Моніторинг	відстеження змін, оцінювання результативності заходів, коригування подальших дій

Джерело: розроблено автором.

Очікувані результати

Після завершення програми передбачається підвищення рівня обізнаності щодо соціальних гарантій і доступних послуг; формування зрозумілого індивідуального маршруту повернення до цивільного життя; покращення здатності взаємодіяти з установами; визначення професійних перспектив; своєчасне отримання правової, медичної, реабілітаційної або психологічної допомоги; підтримка сімейної комунікації; використання ресурсів громади; зростання самостійності у вирішенні актуальних питань.

**Індивідуальний план соціального супроводу
демобілізованого військовослужбовця**

Прізвище, ім'я учасника або індивідуальний код: _____

Дата початку супроводу: _____

Фахівець із соціального супроводу: _____

Основний запит учасника: _____

Таблиця Д.1

Індивідуальний план соціального супроводу

Сфера потреб	Виявлена проблема або потреба	Мета	Заплановані заходи	Залучені установи або фахівці	Строк виконання	Результат
Інформаційно-правова						
Соціальна						
Професійно-економічна						
Сімейна						
Медична та реабілітаційна						
Психологічна						
Житлова та побутова						
Соціальні зв'язки та участь у житті громади						

Джерело: розроблено автором

Проміжний моніторинг

Дата проведення: _____

Виконані заходи:

Питання, які залишаються актуальними:

Необхідність коригування індивідуального плану:

Підсумкова оцінка результатів

Дата завершення інтенсивного етапу супроводу: _____

Досягнуті результати:

Подальші рекомендації:

Контакти установ і організацій для подальшого звернення:

Підпис фахівця: _____

Підпис учасника: _____